

ალ. იაკ. ყამარაული

ხევისურეთი

ნარკვევი

სახელმწიფო გამომცემლობა

ტფილისი

1932 წ.

ავტორის აგან

ხევსურებს დიდი ხანია ვიცნობ.

შვიდი წლისა ვიქნებოდი, როდესაც დედაჩემმა პირველად წამიყვანა ხევსურეთის სოფელ **ჯუთაში**.

ეს სოფელი ჩვენი სოფლიდან (კარკუჩიდან) 10-12 კილომეტრით იქნება დაშორებული.

მახსოვს, რომ გაგვიმასპინძლდნენ კარაქით, ყველით, რძითა და პურით.

იმ დღიდან დაიწყო ჩემი ნაცნობობა ხევსურებთან. მას მერე ჩვენს ოჯახშიაც ხშირად ვხვდებოდი მათ. მამაჩემთან ჩამოდიოდნენ, როგორც ს. ჯუთიდან, ისე შატილიდან, რომკიდან თუ ბარისახოს მიდამოებიდან. მამაჩემს მათში დიდი ნაცნობობა ჰქონდა და მათ შორის „**მმადნაფიცე**“ ბევრი ჰყავდა.

სულგანაბული, გულისყურით და ხალისიანად ვისმენდი მათს ნაამბობს ხევსურეთის წარსული ცხოვრებიდან, მტრის შემოსევის ამბებს ხევსურეთის ჩრდილოეთიდან თუ ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხრიდან, მათი მოგერიების ამბავს, ხევსურების თავგანწირულ გმირობას, სიჩაუქე ვაჟკაცობას.

ამ ამბებში გამოკრთოდა ხევსურების იშვიათი გულოვანობა, სიგმირე და თავდადება.

ხევსურების შესახებ მამაჩემმაც (იაკობ დავითის-ძემ) ბევრი რამ იცოდა. მას ხშირად გაუზიარებია ჩვენთვის, – თავისი ბავშვებისათვის, – ფანდურზე დაკვრა-დამღერებით ხევსურების ძველებური სიმღერები, მათი გამირობისა და გულადობის შესახებ მტერთან ბრძოლაში.

ამ თემმა ასე ღრმად დამაინტერესა სიყრმიდანვე და მენატრებოდა უფრო დაახლოვებით გავცნობოდი მათ, მაგრამ ჩემი მისწრაფება დიდხანს განუხორციელებელი დარჩა. მხოლოდ 1927 წელს მომეცა შემთხვევა ექსპედიციას გავყოლოდი ხევსურეთში. გადავწყვიტე, ჩემი ძალღონის დაგვარად, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იქნებოდა, გავცნობოდი ხევსურების ყოფა-ცხოვრებას, მათს ადათ-ჩვეულებებს.

პირადი დაკვირვებისა და ადგილობრივ ხევისურების გამოკითხვის გარდა, მათი ზნე-ჩვეულების გასაცნობად ვსარგებლობდი აგრეთვე ხევისურეთის შესახებ არსებულ ლიტერატურით.

ამ მხრივ უფრო საგულისხმოა და სინამდვილესაც სავსებით შეეფერება ბეჭდვითი სახით გამოქვეყნებული მასალები: პოეტ რაფიელ ერისთავისა, ნ. ურბნელისა (ნიკო ხიზანაშვილისა), რადდესისა, გურკო-კნიაჟინისა, ს. მაკალათიასი და პროფ. ა. შანიძისა.

ამ მასალებს შორის უფრო ძვირფასი მასალები პირველ სამ ავტორს და განსაკუთრებით პროფ. ა. შანიძეს ეკუთვნის.

როგორც ხედავთ, ხევისურების შესახებ ლიტერატურა მაინც მოგვეპოვება, მაგრამ ეს კუთხე ჯერ კიდევ საკმაოდ არაა შესწავლილი და გაგებულად.

ამისათვის ხევისურეთის საფუძვლიან შესწავლას უდიდესი და სერიოზული ყურადღება უნდა მიაქციონ როგორც საქართველოს, ისე საბჭოთა სამეცნიერო ძალებმა და ორგანიზაციებმა.

ეს კუთხე ჩამორჩენილია, კულტურას მოკლებულია; მას არ გააჩნია მიმოსვლის გზები, არ მოეპოვება საკმარისი სკოლები, საავადმყოფოები და საერთოდ ყოვლად დატაკია რაიმე კულტურული დაწესებულებების მხრივ.

ხევისურეთი ჯერ კიდევ თითქმის პირველყოფილ მდგომარეობაში იმყოფება, იგი ჯერ კიდევ სიბნელითაა მოცული და მისი კულტურული დონის ასამაღლებლად საჭიროა კულტურულ-განმანათლებელ ორგანიზაციების თავგამოდებული და გულმოდგინე მუშაობა.

სასურველად დამრჩებოდა თუ ეს ჩემი მცირე ნარკვევი მოწოდების მძლავრ ხმად გაისმებოდა, რათა უაღრესად ხელი შეეწყოს და წარმატებით წარიმართოს ხევისურეთში კულტურული რევოლუცია.

დაბოლოს არ შემიძლია უგულისათადესი და უგულწრფელესი მადლობა არ გამოვუცხადო იმ პატივცემულ ხევისურებს, რომელთაც ნამდვილი, უტყუარი ცნობები გამიზიარეს ხევისურების ზნე-ჩვეულებისა და ყოფა-ცხოვრების შესახებ. ეს პირები არიან: მიხა ოჩიაური, ტუჩა ქეთელაური, აზიკა ჯაბუშანური, ალექსი ოჩიაური, ლადო ბალიაური, ნინო წიკლაური, ძმანი გაბო და ერასტი ბალიაური.

თავი პირველი

გეოგრაფიული მდებარეობა ხევსურეთი მაღალი, მთაგორიანი კუთხეა. მისი საშუალო სიმაღლე ზღვის დონიდან 1600 მეტრს აღწევს.

ხევსურეთი მდებარეობს კავკასიონის მთაგრეხილის ორსავ კალთაზე მდ. **თერგის** (ასსა) და **არგუნის** სათავეში, ხევსურეთის არაგვისა და მისი ტოტების ხეობებში.

ხევსურეთს ჩრდილოეთით საზღვრავს ქისტეთი-ინგუშეთი (ღლიღო), სამხრეთ-აღმოსავლეთით – ჩაჩნეთი, აღმოსავლეთით – თუშეთი, სამხრეთით – ფშავეთი, დასავლეთით – ხევი და გუდამაყარი.

ხევსურეთის უმთავრესი და უდიდესი ნაწილი კავკასიონის მთავარი ქედის სამხრეთ კალთობებზე მდებარეობს და **პირაქეთი ხევსურეთი** ეწოდება. მისი მეორე ნაწილი კი, რომელსაც იმავე მთაგრეხილის ჩრდილო ფერდობები უჭირავს, **პირიქითი ხევსურეთი** ეწოდება.

პირაქეთი ხევსურეთი მდებარეობს ხევსურეთის არაგვის მისადევარზე. მის ფარგლებში შედის შემდეგი ხეობები: **გორ-შელმის-წყალი, ხახმატის-წყალი, ბლოს-წყალი და ქმოსტ-როშკის-წყალი**. ეს წყლები ერთმანეთს ერთვიან და შეადგენენ ხევსურეთის არაგვს, რომელსაც ქვედა მდინარეობაში გზადაგზა ერთვის – მარჯვენა მხრიდან ოხერხევის წყალი, მარცხენა მხრიდან კი – ლიქოკისა და აქუმურას წყალი.

ბარისახოდან 8 კილომეტრის მანძილზე მდ. ხევსურეთის არაგვის დასწვრივ მდებარეობს **ორწყალის** მიდამოები, რომელიც პირაქეთი ხევსურეთის კარიბჭეს წარმოადგენს. აქ ხევსურეთის არაგვი უკანა ფშავის წყალს უერთდება და მის ქვემომდინარეობას ფშავის არაგვი ეწოდება.

კავკასიის მთაგრეხილიდან გამოზიდული ქედი ორ ნაწილად ჰყოფს პირაქეთ ხევსურეთს, ერთს ეწოდება **არხოტი**, მეორეს – **პირიქითი ანუ მთას იქითი**.

არხოტი მდებარეობს მდ. არხოტის წყლის ნაპირებზე. ეს მდინარე შემდგომ ქისტეთ-ინგუშეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაზე მიმდინარეობს და მას იქ ეწოდება მდინარე **ასსა**.

არხოტის წყალს მარჯვნიდან ერთვის: **კოლოთანის წყალი, თანის წყალი და ბისნის წყალი**, მარცხენა მხრიდან – **ველკეთილის და თერგის წყალი**.

თერგის წყლის შესართავს ქვემოთ მდებარეობს ეგრედ წოდებული **ოჯახის სათიბე**. აქაა მიჯნა არხოტსა და ქისტეთ-ინგუშეთს შორის.

მთასიქითი (პირიქითი) მდებარეობს მდინარე შატილისა და მიღმახევის ხეობებში. მიღმახევი შემდგომ მიმდინარეობს ჩაჩნეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში და მას იქ ეწოდება მდ. **არგუნი**.

მდ. შატილსა და მიღმახევის შესართავთან მდებარეობს **ალაყოს გორი**. ესაა საზღვარი პირიქით ხევსურეთსა და ჩაჩნეთს შორის.

ბ უ ნ ე ბ ა. როგორც მოგახსენეთ, ხევსურეთი მთაგორიანი ადგილია. იქ ველები სრულებით არ მოიპოვება. ერთადერთი ვაკე მდებარეობს მხოლოდ იქ, სადაც მდ. არაგვის ვიწრო კალაპოტი ოდნავ სიგანეზე იწევს ბარისახოს მახლობლად და პატარა ველს ემსგავსება. ამ ადგილის სიგრძე $\frac{3}{4}$ კილომეტრი იქნება, სიგანე – რამდენიმე ათეული მეტრი. ამ ადგილს ეწოდება **ყორმა**.

ჩვეულებად არის გადაქცეული, რომ ამ მინდორს ყოველი ცხენოსანი ჭენებით გაივლის ხოლმე, რადგან ხევსურეთში ამაზე უკეთესი საჯირითო ადგილი არსად მოიპოვება. მხედარი ერთს მაინც გაინავარდებს ხოლმე.

პირაქეთ ხევსურეთში სალკლდოვანი ადგილები შედარებით ნაკლებად არის. აქ მთის კალთობები მკვეთრად როდია ჩამოკვეთილი და დაქანებული, როგორც პირიქით ხევსურეთში. აქ საუცხოვო იალაღები და სათიბი ადგილებია. ამ მიდამოს არ ეკარება უღნობი ყინულეთი და ზაფხულობით თოვლი ყველა მთებზე დნება, **ჭაუხისა და ცროლის მთის** გარდა.

ჭაუხის კლდოვანი მწვერვალები პირაქეთ ხევსურეთის ყველა მთებზე მაღლაა ატყორცნილი და თავისი მშვენიერი სანახაობით ადამიანის თვალს იტაცებს.

ვიწრო ხეობებით და ჩამოკვეთილი ფრიალო კლდეებით ამ მიდამოში ყველაზე შესანიშნავი ხეობა არის **ღულის ჭალა**.

პირიქით ხევსურეთი თავისი ბუნებით უფრო მკაცრია. მისი თვალუწვდენი მწვერვალოები და აბასრული კლდეები ცად ატყორცნილა და გარდუვალი ყინულითაა დაფარული.

თუმცა ხევსურეთს პატარა ფართობი უჭირავს, მაგრამ თავისი დიადი, მძლავრი სანახაობით, უსწორმასწოროდ ერთიმეორეზე მი-

- 7 -

ყრილ-აზიდულ და ქიმებად წამოშვერილ ტინის კლდეებით გზიბლავთ, მიხვეულ-მოხვეულ, კლავნია ხეობებით თვალს ატყვევებს. აქ ამ ხეობებში ღრიალითა დაჭექა-ქუხილით მოჰყეფენ მთიდან დაქანებული მდინარეები და თან მოაქვთ ქვა-ღორღი და ლოდები. (იხ. სურ. № 1)

ეს მდინარეები გაშმაგებით და ძალუმათ ენარცხებიან გზადა-გზა ჩახერგილ ტინის ლოდებს, რომლებიც ცისაკენ მიექანებიან, თავისი ჩრდილით ჰფარავენ ცის დასავალს და არემარეს სდებენ მკაცრ-სა და მოქუშულ ელფერს.

ჩრდილო ხევსურეთის მოტიტვლებული ქედები ველური და მოღუშულია. მაგრამ მისი სამხრეთი ნაწილი, რომელიც ფშავეთს ებჯინება, მეტისმეტათ წარმტაცი და მომხიბლავია თავისი სანახაობით. ეს ქედები ტყითაა შემოსილი და ფერდობებზე დაშვებული. ლამაზი ღელე-ველები დაფარულია ტანაყრილ, სურნელოვან მცენარე ყვავილებით.

ჰ ა ვ ა. ხევსურეთის ჰავა პონტინენტალურ ჰავად უნდა ჩაითვალოს. აქ მთელი წლის განმავლობაში, მეტ ნაწილად, ქარი ზუზუნებს, იცის თოვლის ქარბუქი და ზვავები.

ზამთრობით ეს კუთხე მთლად მოწყვეტილი რჩება არა მარტო გარეშე ქვეყნიერებიდან, არამედ ახლო-მახლო, მეზობლად მოსახლე ადგილებიდანაც. ზაფხულობით კი, როგორც საერთოდ მთაგორიან ადგილებს სჩვევია, აქაური ამინდი მეტად ცვალებადია.

ხევსურეთის მთებში ამინდის ცვალებადობას საგულისხმოდ აგვიწერს მე-XIX საუკუნის პოეტი **რაფიელ ერისთავი** *).

„ზაფხულია. მთა-მთა მისდიხართ. ცა ლურჯად კრიალებს. ღრუბლის ნაგლეჯიც კი არსად მოსჩანს. მზე გაჭერს, გწვავს.

უცებ საიდანღაც ნიავი ამოსისინდა, ცაზე ღრუბლის ქულები წამოლალა.

უცებ ჭექა-ქუხილმა გააყრუა მიდამო და კოკისპირულმა წვიმამ თავიდან ფეხის ბრწვილებამდე გაგალბოთ.

მაგრამ დეკორაცია სწრაფად იცვლება. ნახევარი საათიც არ გაივლის, რომ კვლავ მოიწმინდება, მზე კაშკაშებს, ჩამოცხება... თქვენს ქვემოდ კი, ძირს, ხევხუვებში შავი ნისლი სქლად ჩაწოლილა; იქ უფსკრულში იკლავნება ელვა, ისმის ჭექაქუხილი, გრგვინავს მეხი და მის ხმას ბანს აძლევენ მთები.

კმაყოფილებით დასცქერით ამ სანახაობას, ამ სწრაფ ცვალე-

ბადობას, ბუნების ასეთ თავნებობას... მაგრამ, აგერ, ხეობებიდან დაიმჯრის ნისლი, მთების კალთებზე ზღაზვნით მოსცურავს, თან მოაქვს ცივი სიო და სიცივისაგან გამაგმაგებთ.. უცებ წამოუშენს წვნიკი ხორხოშელა, თითქოს სცხრილავსო.. მაგრამ თხუთმეტიოდე წუთის შემდეგ გადაიღებს, ისევ გამოიდარებს, ბუნებაში ისევ მყარდება მყუდროება და სიწყნარე

---

*) „Записки о Ткшино-Пшаво-Хевсурском округе“. Р. Эрстов. (Газ. „Кавказ“ 1854 г. № 43, 45)

– 9 –

ნიადაგი. ხევსურეთში მიწის ნიადაგი ქვიანია, ნამეტნავად არხოტსა და პირიქით ხევსურეთში. ზოგან თიხნარც გვხვდება და შავნიადაგიანი მიწაც. აქ სახნავი მიწები მაღალი მთების ფერდობებზე მდებარეობს. ამ მიწების დამუშავება მეტისმეტად ძნელია. თვითონ ნიადაგიც მწირი და უღალაა. ამის გამო აქ რიგიანი მოსავალი ძალიან იშვიათი მოვლენაა.

მცენარეულობა. ხევსურეთი ტყეებით მდიდარი არ არის. თვალსაჩინო ტყეები მის სამხრეთ ნაწილში თუ მოიპოვება, არაგვისა და ლიქოკის ხეობებში. ამ მხრივ უფრო საგულისხმოა ლიქოკის ხეობა. აქ მთის კალთობები ტერრასებად ჩამოსდევს და მისი გარდიგარდმო ფართობები ყველგან დაფარულია ჭირნახულით, ხნულებით, სათიბებით, სამოვარი მინდვრებით და სხ. ამ ტერრასების შუა მდებარე ადგილები კი ფოთლოვანი ტყეებითაა დაფარული. ამ ტყეებში ყველაზე მეტად გვხვდება: ჭანდარი, არყი, თხემლა, მურყანი, ვერხვი, მუხა და სხ.

პირიქით ხევსურეთში კი მეტნაწილად წიწვნარი ტყეებია – შატილის მიდამოებში, არაგვის დასწვრივ და არხოტის არემარეში მდ. ასსას ხეობაში. მშვენიერი, თვალწარმტაცი ტყეებია არხოტის მხარესაც.

პირიქით ხევსურეთში ფოთლოვანი ხეებიც გვხვდება, მაგალითად ჭანდარი, თხემლა, ვერხვი, არყი და სხ.

ტყიანი ადგილები აქ ვიწრო ზოლებად გასდევს ფრიალო კლდეებისა და გიჟმაჟად მომჩქეფარე, მთებიდან დაქანებული მდინარეებს შუა.

ხევსურეთის ზოგიერთ სოფლებში, მაგალითად ჯუთაში, არ-
ხოტში, ბისოში, ხახმატში თუ სხვაგან, ტყის უქონლობისა გამო ბინის
გასათბობად შეშის მაგივრად „ქურთ“, „ბართს“, ანუ წივას ხმარობენ.

**ცხოველთა
სამეფო.**

ხევსურეთში ნადირებისა და მხეცებიდან
მოიპოვებთ გარეული თხა (ფსიტი), ნიამორი
(შველი), დათვი, მგელო მელა, ტურა. კატუ-
ნა (გარეული კარა) და სხ. პირიქით ხევსურეთში ირემიც გვხვდება,
თუმცა ძალიან იშვიათად, რადგანაც ამ მხარეში ეს ცხოველი თით-
ქმის გასწყდა.

პირიქით ხევსურეთში, მიუვალ კლდე-ქანჩახებში, ბუდობენ
ჯიხვები; ანატორის მიდამოებში კი მრავლად იცის გარეული თხა.
ეს გარემოება იმით უნდა აიხსნას, რომ ხევსურები ამ მიდამოებში
არ ნადირობენ, რადგან ამ ადგილს წმინდა ადგილად სთვლიან და
ანატორის ჯვარის რისხვისა ეშინიათ.

– 10 –

გზები.

შეუჩვეველი ადამიანი ერთის შეხედვით იფი-
ქრებს, რომ ამ კუთხეში ხალხი არც კი მო-
სახლეობს სადმეო, რადგანაც გზას ვერსად დაინახავს. მართლაც,

სურ. 2. საცალფეხო მთის ბილიკი უფსკრულის თავზე.

არც ადრე მოიპოვებოდა, და არც დღეს მოიპოვება ისეთი გზები, როგორსაც ჩვენ ვჩვენებთ.

- 11 -

მაგრამ გაჰხედავთ თვალუწვდენელ ქედის ლავგარდანს და ამჩნევთ, რომ მიხვეულ-მოხვეულ და კლაკნით მიმავალ ქედის თავზე მისდევს საცალფეხო მთის ბილიკი (იხ. სურ. № 2), სადაც შეუჩვე-

ველი ადამიანი ვერც კი გაივლის. ეს ბილივი სიგანით ერთი მეტრის მესამედს არ აღემატება, ხშირად კი არც ამ სიგანეა. ხევსურები ამ ბილივზე ფეხით კი არა ცხენებითა და ჯორაკებით დადიან და ზოგჯერ აქ დოლსაც მართავენ.

საუღელტეხილო გზები. საუღელტეხილო გზებს შორის ყველაზე შესანიშნავი გზებია:

1) **ველკეთილის გადასავალი**, რომელიც აერთებს პირაქეთ და პირიქით ხევსურეთს.

2) **არხოტის გადასავალი**, არხოტისა და პირაქეთ-ხევსურეთის შემაერთებელი.

3) **ფხიტურის გადასავალი**, რომელიც ბაკურხევის საშუალებით პირაქეთ ხევსურეთს მთის გუდამაყართან აერთებს.

4) **საძელისის გადასავალი**, რომელიც პირაქეთ ხევსურეთს ჯუთის ხეობით ხევთან აერთებს.

5) **ჯუთის გადასავალი**, არხოტისა და ხევის შემაერთებელი.

6) **ანდაკის გადასავალი**, რომელიც პირაქეთ ხევსურეთს მთის თუშეთთან აერთებს.

7) **ცროლისა და ისართლეეთის გადასავალი**, რომელიც აერთებს პირაქეთ ხევსურეთს და არხოტს.

8) **მათურას გადასავალი**, რომელიც უკანა ფშავს პირიქით ხევსურეთთან აერთებს.

მისასვლელი გზები. ხევსურეთისაკენ რამდენიმე გზა მიდის. ყველა გზები კავკასიონის მთავარ უღელტეხილზე გადადის ან მის კალთობზე შესდევს.

ავიღოთ, თუ გნებავთ, **პირველი მისასვლელი გზა**. ამ გზით ჯერ ფშავეთის თვალსაჩინო ნაწილს გადავივლით და მერე შევდგამთ ფეხს ხევსურეთში. იქ კი ერთი დასახლებული ადგილიდან მეორემდე თვალთუჩინარი და ვიწრო საცალფეხო ბილიკების გარდა სხვა გზები არ მოიპოვება ეს ბილიკები მიიკლავნება მთის ქედის ფრიალო კლდეების ნაპრალებზე რამოდენიმე ასეული მეტრის სიმაღლეზე.

ეს გადასასვლელი გზა სოფ. **ჟინვანიდან** იწყება, რომელიც მდებარეობს მდ. არაგვის მარჯვენა ნაპირზე, ანანურიდან 6 კილომეტრის მოშორებით, სახელდობრ იქ, სადაც მდინარე არაგვი ფშავის არაგვს ერთვის.

ფშავის არაგვის შეყოლებით 42 კილომეტრი უნდა გავიაროთ ჟინვანიდან შუაფხომდე.

შუაფხო უკანა ფშავის ცენტრია და მეტ ნაწილად ფშავლებითაა დასახლებული.

აქედან შევდივართ ფშავეთის მოსაზღვრე სოფელ მათურაში.

ხევსურეთი ამ სოფლიდან იწყება.

ვიწრო, ერთი მეოთხედი მეტრის სიგანე საცალფეხო ბილიკი თავბრუდამხვევ ფრიალოს თავზე მიიკლავნება 2860 მეტრის სიმაღლეზე ზღვის დონიდან. ეს ბილიკი სერავს კავკასიონის მთავარ ქედის უმთავრეს უღელტეხილს, ეგრედწოდებულ **მათურას გადასავალს** და შუაგულ ხევსურეთში გადადის.

ხევსურეთისაკენ მიმავალი **მეორე გზა** ფასანაურიდან იწყება, რომელიც საქართველოს სამხედრო გზაზე მდებარეობს, ტფილისიდან 96,4 კილომეტრის მოშორებით; შემდეგ იგი გუდამაყრის ხეობას შესდევს 10 კილომეტრის მანძილზე, მერე სამხრეთისაკენ უხვევს და ბაკურხევს აჰყვება.

ბაკურხევიდან იწყება ფხიტის გადასავლის აღმართი, რომლის სიმაღლეც ზღვის დონიდან 2971 მეტრს აღწევს.

ფხიტის ხევის გადაღმა, ბაკურხევიდან 10 კილომეტრის მანძილზე, მდებარეობს ხევსურების მეორე სოფელი – **უკანაფხო**. მის შემდგომ იწყება ხევსურეთის ჩვეულებრივი საცალფეხო მთის ბილიკი, რომელიც ამ ხეობის კალთობებზე მდებარე სოფლებს გადაივლის. ამ ხეობის კუდში გზა ორად იყოფა: ერთი მიდის სამხრეთისაკენ სოფ. ბარისახოს მხარეს, მეორე კი ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ, და გაივლის შემდეგ სოფლებს: ღულოს, ბისო-ხახმატს და შემდეგ შატილს.

ბარისახომი მისვლა პირველი გზითაც შეიძლება. 42 კილომეტრს თუ გაივლით ჟინვანიდან ორწყლამდე ფშავეთის და ხევსურეთის არაგვის შესართავთან, ჩრდილოეთისკენ უნდა მოუხვიოთ და მიჰყვით ხევსურეთის არაგვის ხეობას.

ხევსურეთის ადმინისტრაციული ცენტრი მდებარეობს ორწყლიდან 8 კილომეტრის დაშორებით სოფ. ბარისახოში.

ხევსურეთის მესამე გზა იწყება სოფ. ყაზბეგიდან ან აჩხოტიდან, რომლებიც საქართველოს სამხედრო გზაზე მდებარეობენ. (ყაზბეგი – 44 კილომეტრით და აჩხოტი კი 48 კილომეტრით არის და-

შორებული კავკასს). ამ ორი სოფლიდან გამოსვლით მოგზაური მი-
დის შავი არაგვით შემდეგ სოფლებზე: სნოზე, ახალციხეზე და კარ-
კუჩაზე, რომელნიც ყაზბეგიდან 6,8 და 10 კილომეტრის დაშორებით
მდებარეობენ.

– 13 –

კარკუჩიდან 6 კილომეტრის დაშორებით იწყება აღმართი
პირველ ხევსურულ სოფელ ჯუთისკენ. ეს სოფელი დაშორებულია

სურ. 3. სოფ. ახივლა — აბოლატის ცენტრი (პიბოქაო).

ყაზბეგიდან 22 კილომეტრით და ძღებარეობს ჯუთის წყლის მარცხენა მხარეს. აქ ჩვენ გვხვდება ლამაზი ჯუთის მთა. სამხრეთისკენ

ჯუთის მთიდან აღმართულია თვალწარმტაცი ჭაუხი (როშკის მთა), სიმაღლით 3847 მეტრი ზღვის დონიდან. ჭაუხი თავის სიმაღლით თითქოს ხევსურეთის მთების მთავარსარდალია. ჭაუხის ფერდობებზე

მძლავრი ყინული ძევს; იშვიათი სილამაზისაა ეს ცად აბჯენილი მწვერვალი. სოფ. ჯუთას ქვევით არის ორი წყალვარდნილი (ჩანჩქერი), რომელიც თავისუფლად და იოლად შეიძლება გამოყენებული იქნეს ჰიდრო-ელსადგურისთვის.

ჯუთიდან მიდის ბილიკი ჯუთის გადასავალისკენ, რომლის სიმაღლე 3383 მეტრია ზღვის დონიდან. გადასავალამდე 16 კილომეტრი გზა მეტად ძნელი სავალია. გადასავლიდან სოფ. კვირიწმიწამდე არის 16 კილომეტრი, ხოლო კვირიწმინდიდან ახიელამდე 2 კილომეტრი. სოფელი ახიელა არხოტის სარაიონო ცენტრია. (იხ. სურ. 3) ეს რაიონი შესდგება შემდეგი სოფლებიდან: ამლა, ჭიმლა, კვირიწმინდა და თვით ახიელა.

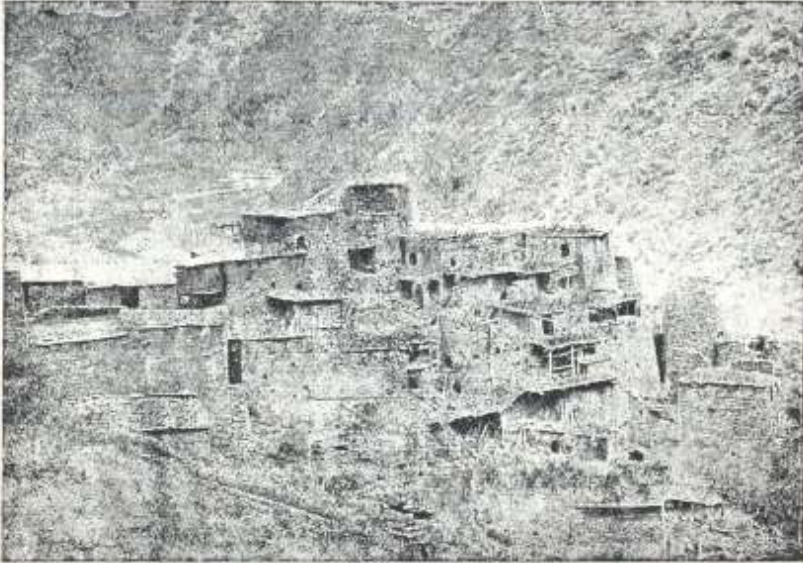
არხოტი, მდინარე ასსას ხეობის გამოკლებით, წარმოადგენს ხევსურეთის ტიტველ კლდოვან ნაწილს. ზამთრობით აქ ჯუთის, რომკის, ღულის და შატილის მხრიდან გზა იკეტება და მაშინ ეს ადგილი მოწყვეტილია და კარჩაკეტილი რჩება 6 თვის განმავლობაში. ამ ხნის განმავლობაში კარჩაკეტილადაა ეს ნაწილი. არხოტელებს თუმცა აქვთ საშუალება მდინარე ასსას ხეობით ინგუშეთსა და კავკავს შორის კავშირისათვის, მაგრამ ეს გზა მეტად ძნელია და მით ნაკლებ სარგებლობენ, რადგან მტრული განწყობილება აქვთ ხევსურებსა და ინგუშებს, რომლებიც ასსას ხეობის გამოსავალში და სხვა მიდამოებში ცხოვრობენ, რომლებზედაც მიდის კავკავის გზა.

არხოტიდან შეიძლება შატილში გადასვლა. იქიდან ბისოზე, ხახმატზე, ღულზე, უკანახოზე და ბაკურხევზე – ფასანაურში, ან ბარისახო'ზე, ორწყალზე, მადაროსკარზე და ჟინვანზე – ანანურში, – ანდა შეიძლება დაბრუნება არხოტიდან ჯუთის უღელტეხილით სოფ. ყაზბეგში. შატილიდან მათურ-შუაფხოს გზითაც შეიძლება დაბრუნება და შემდეგ ან თიანეთის ახ კიდივ ორწყალისა და ჟინვანის გზით.

დასახლებული პუნქტები ხევსურეთში მუდისა და მცირეა და რაც არის, ისიც თავისი მდებარეობით და ნაგებობით საშუალო საუკუნის ციხე-სიმაგრეებს წარმოადგენს. (იხ. სურ. მე-4).

ფოტო-სურათზე სოფელი შატილი – სათემო ცენტრი. იგი მდებარეობს 1510 მეტრის სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

ღული ხევსურეთის ერთ-ერთ შესანიშნავ სოფლად ითვლება და ესეც თემის ცენტრია, 1647 მეტრის სიმაღლეზე ზღვის დონიდან.

სურ. 4. სოფ. შატილი – პირიქითის ცენტრი.

სოფ. ლეზაისკარი 2227 მეტრის სიმაღლეზე მდებარეობს. იგი 15 კილომეტრით დაშორებულია შატილიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით და სულ რამდენიმე მოსახლისაგან შესდგება. ამ სოფელს ამშვენებს კარგად შენახული ციხე (იხ. სურათი მე-5), რომელიც თავის დროზე ლეზაისკარს დარაჯობდა. შემდეგ მოსდევს სოფ. ბარისახო, რომში, ამლა, ჭიმლა, ახიელა და სხვა.

ხევსურეთი მოფენილია პატარა სოფლებით, სადაც მხოლოდ 30-40 ადამიანი ცხოვრობს თავისი ძველი ადათებით, მსოფლმხედველობით, წესებით და კარჩაკეტილობით.

სიძველეთა ძეგლები მიუხედავად იმისა, რომ ხევსურები მეტად ძველი ტომის ხალხად იგულისხმება და აგრეთვე ის, რომ შემოსულ გარეშე ძალას მათზე ნაკლები გავლენა ჰქონდა, სამწუხაროდ მაინც ძველი ძეგლები და მეცნიერულად ღირსშესანიშ-

ნავი რამ არაფერი გვხვდება. რაც არის, ისიც მეთორმეტე საუკუნის ნაშთებზე უძველესი არ არის.

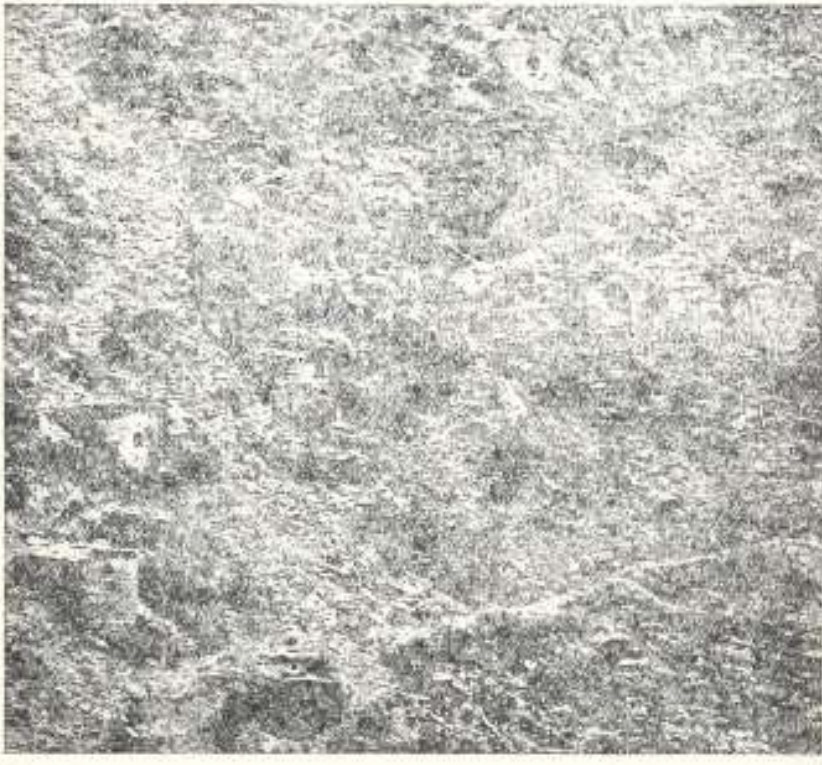
ხახმატში დანგრეულია ეკლესია, რომელიც, გადმოცემით, თამარ მეფის მიერ არის აგებული.

სურ. 5. ციხე „ლეზაის-კარი“ (პირიქითი) სოფ. შატილიდან 15 კილომ. დაშორებით

ქისტ-ჭალის ხეობაში გვხვდება დიდი ციხე-კოშკის ნანგრევი, რომელიც ხეობაში შესავალ გზას სდარაჯობს. იგი შესდგება ორი შენობისაგან. აგრეთვე სოფელ ქისტინში აღმართულია მკვიდრი ციხე, რომელსაც, როგორც სჩანს, მთავარ ციხესთან ჰქონია კავშირი.

სადაც ახლა შატილია მთის მწერე. ალზე, რომელიც დაქანებულად ეცემა მდინარე არღუნისაკენ, იქ უწინ ძველი შატილი იყო. ამჟამად დარჩენილია ნახევრად დანგრეული ციხეები, სადაც თამარ მეფის დროს ცხოვრობდნენ შატილიონები, რომელთაგან ბევრი რაღაც ეპიდემიას გაეწყვიტა, ხოლო ვინც გადარჩენილიყო, ისინი უკვე ქვევით ჩამოსულიყვნენ, შეერთებოდნენ ანატორელებს და დაეწყოთ მოსახლეობა ძველი შატილის სახელწოდებით.

სურ. 6. აკლ დამები .

შატილიდან 4 კილომეტრის მანძილზე მდინარე არღოთის და არღუნის შესართავთან, მაღალ კლდეზე მდებარეობს მკვდარი ქალაქი – ანატორი, რომლის აღმოცენებაც, თუ ძველ თქმულებებ დავუჯერებთ, ეკუთვნის იმ დროს, როდესაც ამ მხარეში ძვინვარებდა ეპიდენია

და ხალხი ამ ავადმყოფობის თავიდან აცილების მიზნით აგებდა განსაკუთრებულ ბინებს (იხილეთ სურათი მე-6), სადაც ათავსებდენ ავადმყოფებს და სადაც ეს ავადმყოფები იხოცებოდენ კიდევ.

სურ. 7. ჩონჩხი (ადამიანის)

რამდენიმე ასეთი ნაგებობაა ხევსურეთში, ზოგიერთ მათგანში დღესაც შეხვდებით ადამიანის ჩონჩხებს (იხილეთ სურათი მე-7).

შატლიდან 7 კილომეტრის მანძილზე, კლდეზე, აღმართულია თორღვაის ციხე, რომელიც იცავს მას სოფელ მუცოს მხრივ მისავალიდან (იხ. სურათი მე-8).

სიძველეებს უნდა მივაკუთვნოთ აგრეთვე საღმრთო, სამსხვერ-

პლო და საეკლესიო განძეულობა, რომლებიც თითქმის ხევსურეთის ყოველ საკურთხეველში გვხვდება.

- 19 -

სტ. 8. საბალოს ქვე, პოლოს კაპოში და იქვე სოფ. შუბის (ბარბაკოი)

სტ. 9. მადნის ქუჩის ხეობა, სანჯურისო და სა-
მსუქოს განძეულობა, ალთის მარცხენა.

თავი მეორე

ბუნებრივი სიმდიდრენი ხევსურეთის ბუნებრივ სიმდიდრეთა შორის უპირველესი ადგილი უჭირავს და მეტ ყურადღებას იზიდავს: 1) სხვადასხვა შემადგენლობის მინერალური წყლები, 2) მარმარილოს, ანტრაციტის, ბროლის და აგრეთვე სპილენძის, ვერცხლის და ოქროს მადნები და 3) ალპიური სამოვრები.

ყველა სახის ბუნებრივი სიმდიდრე, სამწუხაროდ, ჯერ სავსებით არ არის შესწავლილი და საექსპლოატაციოდ გამოყენებული. **მინერალური წყლები** ხევსურეთის ბუნებრივ სიმდიდრეთა შორის მხოლოდ მინერალური წყლებია გამოკვლეული. მათმა გამოკვლევამ დაგვანახვა, რომ მინერალურ წყლებს, განსაკუთრებით ზოგიერთს, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მარტოსაქართველოსთვის, არამედ მთელი საბჭოთა კავშირისათვის.

ამიტომ ვთვლით საჭიროდ დაწვრილებით შევჩერდეთ ამ ღირსშესანიშნავ საკითხზე.

წყაროების ზერელე გამოკვლევამ შემდეგი მოგვცა:

ლიქოკის ლამაზ ხეობაში შესავალთანვე ერთმანეთის ახლო ოთხი რკინა-ძიროვანი წყაროა.

მათი საერთო დებეტი დღე-ღამეში დაახლოვებით ათას ვედრას უდრის.

მათგან ერთი კილომეტრის დაშორებით არის მეტად მაგარი რკინოვანი ცივი წყარო: ამავე მანძილზე, ხეობის მარცხენა ნაპირზე, სოფ. ჭალასთან, მთა კარათის წვერის ძირში, ვემადედის მიდამოებში ორი მლაშე წყაროა, რომელთა დებეტი 2000 ვედრას უდრის დღე-ღამეში. ორივე ეს წყარო მეტად ცივია; ქვედა წყაროს ტემპერატურაა 9^oც (ცელსიუსით!), ზედასი 15^oც. ორივეს დიდი გაზი აქვს და მცირე რადიო-აქტიობა.

ამ წყაროების რაიონი მდიდარია მეტად კარგი, ჯანსაღი ჰავით და სამკურნალო თვისებებით, რომელიც საჭიროა ადგილობ-

რივი მნიშვნელობის კურორტად გადაიქცეს.

აქაურმა მცხოვრებლებმა კარგად იციან ამ წყაროების მნიშვნელობა, მაგრამ ექიმის რჩევა-დარიგების უქონლობის გამო ცუდად ხმარობენ, ესე იგი, მათ არ იციან ამ წყლებით სარგებლობის წესი

- 21 -

და ნორმა. ამიტომ ხშირად სარგებლობის მაგივრად ვნებს კიდეც ეს წყალი.

ასევე შეიძლება ითქვას სხვა წყაროების შესახებ, რომელიც მრავლად მოიპოვება ხევსურეთის მიდამოებში.

სოფელ ჭერმეთავის ახლოს, ღუდანის ღელის მარცხენა ნაპირზე, მიწიდან ამოდის გოგირდწყალბადოვანი ღუდანის წყარო, რომელსაც ადგილობრივი მცხოვრებნი პურის ცხობაში ხმარობენ.

ხახმატის ხეობაში, სოფ. ჭიეს ახლოს, რამდენიმე ადგილას არის ჭიეს-წყალის შადრევანია მისი წყალი ტუტე-კირიანია, ტემპერატურა – 8 °C, დიდი გაზი აქვს, დებეტი კი – დაახლოვებით 4000-5000 ვედრას უდრის.

ორივე ეს წყარო ღირსშესანიშნავია, როგორც სამკურნალო წყლები.

გარდა ამისა, არის კიდეც სხვა მრავალი წყაროები, რომელთაგან ზოგი მეტად მიუვალ ადგილასაა, ზოგიც ნაკლები ღირსებისაა, მაგრამ, მთლიანი სურათის წარმოსადგენად საჭიროა მათ შესახებაც ითქვას. აი, ეს წყაროები:

თვით სოფ. ჭალაში ტუტე-მარილოვანი წყაროს ტემპერატურაა 9 °C, რომელსაც „სოფლის-ჭალასაც“ და „ბოლაურსაც“ უწოდებენ

სოფელ აჭემიც არის ასეთივე წყარო, რომელსაც ნადირხევის ვემას უწოდებენ.

ხახმატში ტუტე-კიროვანი წყაროა, 500 ვედრა დებეტით.

ხახმატის წყლის მარცხენა ნაპირზე სოფელ ბისოს პირდაპირ, ასეთივე წყარო გამოდის.

დაბოლოს, სოფელ ღულში ორი ტუტეიანი წყაროა, მაგრამ მწელად მისადგომ ალავას.

ქიმიკოს რ. დ. კუპცისის ანალიზმა, რომელიც ტფილისში საქართველოს ჯანსახკომის ლაბორატორიაში იყო მოხდენილი, მეტად დადებითი შედეგები მოგვცა.

ექვს გარეშეთ რომ გამოკვლეულ მინერალურ წყლებს გარდა ხევსურეთში მიწის წიაღში ჯერ კიდევ გამოუკვლეველი მრავალი სიმდიდრეა.

მიწის წიაღის სიმდიდრენი. ხევსურეთის მიწის წიაღის სიმდიდრე ჯერ სავსებით არ არის შესწავლილი, მაშინ, როდესაც ზერელე გამოკვლევაც კი გვაძლევს წარმოდგენას მათი სიმრავლისა და სხვადასხვაობის შესახებ.

კარათის წვერის მთის ძირში თეთრი მარმარილოს ბუდობია. რასაკვირველია, მისი მარაგის შესახებ ძნელია მსჯელობა, მაგრამ ფენების გარესახეც მოწმობს, რომ აქ მისი დიდი მარაგია.

– 22 –

ადგილობრივ მცხოვრებთა გადმოცემით ასეთი მარმარილო სხვაგანაც რამდენიმე ადგილასაა, რაც საშუალებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ მარმარილოს ეს ფენები ერთსადაიმავე მძლავრი ბუდობიდანაა.

ხევსურეთის ზოგიერთ რაიონში გვხვდება სპილენძი, ანთიმონის ბუდობი, აგრეთვე ანტრაციტიც.

მთის ბროლიც არის ჯუთა-როშკის რაიონში, ტყვია და თითბერი – სოფ. მუცოში, ხოლო არდოთის მახლობლად არის თიხა, რომლისაგანაც მცხოვრებნი ჩიბუხებს ამზადებენ, რომელიც განირჩევა თავისი სიმკვრივით, სიმაგრით.

სოფელ ოხერხევის მცხოვრებთა სიტყვით, ამავე სოფლის ახლოს აღმოჩენილია ოქრო და ვერცხლი. თუმცა ეს ჯერ არ არის შემოწმებული, მაგრამ ხევსურეთის მთების გეოლოგიური წარმოშობა არ უარყოფს ამის შესაძლებლობას.

ყველა ეს ცნობა ამტკიცებს, რომ თუ ხევსურეთის მთელი ბუნებრივი სიმდიდრე მოხერხებულად იქნება გამოყენებული, მაშინ ეს ქვეყანა ეკონომიურად შესამჩნევი გახდება მთელ საბჭოთა კავშირში.

თავისუფლად და იოლად შეიძლება ხევსურეთის ბუნებრივ სიმდიდრეთა ექსპლოატაცია, მაგრამ ამ მხრივ ჯერჯერობით არაფერი გაკეთებულა.

საექსპლოატაციო ცდები. ერთად-ერთი სერიოზული ცდა ოქროს ამოსაღებად დაიწყო 1890 წელს ახიელის რაიონში შავი ზღვის ფლოტის მეორე ეკიპაჟის ლეიტენანტის ნ. ვ. ფილკოვიჩის მიერ, რომელმაც ახიელას

მცხოვრებთ მიმართა „მიეცათ მისთვის იჯარით ეს სოფელი და მთელი მისი მიდამო, რომელსაც ფილკოვიჩი დაინახავდა საჭიროდ სახნავ-სათესი და სათიბი ადგილების გამოუკლებლივ“. ასე ამბობენ აქაური მცხოვრებნი და ამასვე ამოწმებს 1890 წ. 2 ივლისის საზოგადოებრივი ხელშეკრულება, რომლის პირიც ჩვენ გვაქვს და რომელსაც აქვე ვათავსებთ, როგორც საინტერესო მასალას ეკონომიური და ისტორიული კავშირის გამოსაკვლევად.

საზოგადოებრივი ხელშეკრულება. „ათას რვაას ოთხმოცდაათ წელსა, ივლისის ოცდა ორსა დღესა, ჩვენ ქვემოთე ამისა ხელის მომწერნი: მცხოვრებნი ტფილის გუბერნიისა, თიანეთის მაზრის ახიელას საზოგადოებისა, სოფ. ახიელის, ამღას, ჭიმღას, კოლოთანის და კვირიწმინდის მცხოვრებნი, რიგ-ხვით 100 კომლი, მათ შორის ხმის უფლებით 70 კაცი, რომელნიც მთელი მოსახლეობისა და სოფლის ყრილობაზე დამსწრეთა ^{2/3} შე-

– 23 –

ადგენენ, ამავე საზოგადოების მამასახლისის ალუდა ქიბიშაურის თანადასწრებით ვმსჯელობდით შავი ზღვის მეორე ფლოტის ეკიპაჟის ლეიტენანტ ფილკოვიჩის განცხადებაზე ჩვენი მიწების მის მიერ იჯარით აღების შესახებ, რომ ამ ადგილ-მიდამოში მოხდეს ოქროს, ვერცხლის, თითბრის, ტყვიის, სპილენძის და სხვა ლითონების დამუშავება.

ჩავთვალეთ რა ფილკოვიჩის წინადადება ჩვენთვის მისაღებად, ჩვენ, ერთმანეთში მოლაპარაკების შემდეგ, ერთსულოვნად, საერთო ჩვენი ნება-სურვილით დავადგინეთ:

1) მიეცეს ლეიტენანტ ნიკოლოზ ვლადიმერის-ძე ფილკოვიჩს იჯარით ამღას, ჭიმღას, კოლოთანის და კვირიწმინდის ადგილ-მამული, რომ მან დაიწყოს ძვირფასი ლითონების, როგორც არის ოქროს, ვერცხლის, ტყვიის და სპილენძის ბუდობების აღმოჩენა და დამუშავება მთავრობის ნებართვით. ფილკოვიჩს ეძლევა ამის უფლება ამ სოფლის საზღვრებში ყველგან, სადაც კი იგი ჩასთვლის მიზანშეწონილად, სახნავ-სათესი და სათიბი ადგილების გამოუკლებლივ.

2) საზოგადოება ვალდებულია დაუთმოს ფილკოვიჩს 5 დესეტინა ერთიანი მიწა ქარხნის ასაშენებლად, სადაც ლითონის გა-

რეცხვა და გაწმენდა იწარმოებს, ხოლო მოიჯარადრე ვალდებულია დასახელებული ქარხანა ააშენოს და თვითეულ დესეტინაზე ყოველწლიურად ოთხმოცდაათი მანეთი გადაიხადოს.

3) ფილკოვიჩის მიერ საიჯარო გადასახადის მაგივრად საზოგადოებას უნდა მიეცეს პაი – ერთი მეასედი მის მიერ გადამუშავებული ოქროსი, ვერცხლისა, ტყვიისა და სპილენძისა, რომელიც მის მიერ მიჩნეული იქნება დამუშავებისათვის გამოსადეგად.

4) საზოგადოებას უფლება რჩება ისარგებლოს თავისი მიწით: სახნავ-სათესით, სათიბით, ტყით და სამოვრებით, რამდენიც საჭირო იქნება მცხოვრებთა დასაკმაყოფილებლად.

5) თუ ფილკოვიჩისათვის საჭირო იქნება სათიბი, სახნავი, ტყე, სამოვარი, მაშინ მან მცხოვრებთა სასარგებლოდ წლიურად უნდა გადაიხადოს სახნავ მიწაზე ოთხმოცდაათი მანეთი და სათიბ მიწაზე 20 მან. დესეტინაზე.

6) ლითონების დამუშავებით გამოწვეული ხარჯი ეკისრება მოიჯარადრე ფილკოვიჩს, მას არ აქვს უფლება საზოგადოებას რაიმე თანხა დააკისროს წამოწყებულ საქმის სასარგებლოდ.

7) საზოგადოება შემდეგ უფლებას ანიჭებს ფილკოვიჩს: ფილკოვიჩმა შეიძლება სურვილით შეიამხანაგოს გარეშე პირი.

– 24 –

8) საზოგადოება მიიღებს მონაწილეობას ლითონის დამუშავების დროს: ურმით გადაზიდვაში და სხვა სამუშაოს შესრულებით, რომელშიც ფილკოვიჩმა უნდა გაიღოს ფასი, სახელდობრ: წლიურ მუშას უნდა მიეცეს არა უმეტეს ორასი მანეთისა, ხოლო დღიურს – სამი აბაზი; სხვა გადაზიდვის დროს მალაროდან ქარხანამდე – ფუთზე ორი შაური, და თუ ლითონი კაკავში წაიღება – ფუთზე ათი შაური.

9) თუ რამე მიზეზით ჩვენი მიწის ნაწილი ხაზინას გადაეცემა და ფილკოვიჩი უკვე ხაზინის მოიჯარადრე იქნება, მესამე მუხლში აღნიშნული პაი – ერთი მეასედი დამუშავებული ლითონისა – მანც მოსახლეობის სარგებლობაში რჩება, თანახმად ამ ხელშეკრულების მე-3 მუხლისა.

10) თუ ამ პირობას, როგორც ერთი მხარე, ისე მეორე რაიმე მიზეზით დაარღვევს, მოპირდაპირე მხარეს გადაუხდის ჯარიმის სა-

ხით ხუთასი ათას მანეთს.

11) ვადა ამ ხელშეკრულებისა ოცდა ხუთი წელია, ამა წლის აგვისტოს პირველიდან დაწყებით. თუ ვადის გასვლის შემდეგ ფილკოვიჩი მოინდომებს იჯარის გაგრძელებას ისევე ოცდახუთი წლით, საზოგადოებას უფლება არ აქვს უარი უთხრას და იმავე ხნით და იმავე პირობებით უნდა დაიდვას ხელშეკრულება, როგორც აღნიშნული ხელშეკრულებაა.

12) ამა ხელშეკრულების დასამტკიცებლად შინაური და ნოტარიული წესით ჩვენ ვირჩევთ ჩვენის მხრივ დავით ქიბიძაშურს და მარიამე წიკლაურს, რომელთაც ვანიჭებთ უფლებას შეიტანონ ხელშეკრულებაში სხვადასხვა ცვლილება თავისი შეხედულებით, რაზედაც ხელს ვაწერთ.

ხელშეკრულება ყველას მიერ ხელმოწერილი და სათანადოთ შემოწმებულია.

დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ხევსურეთის გეოლოგიური გეგმიანი და დეტალური გამოკვლევა იმას დაადასტურებს, რომ იქ, დედამიწის სიღრმეში, უთვალავი სიმდიდრეა ჩამარხული.

ალპიური სამოვ - ხევსურეთის ალპიური ზონები თავისი სურ-
რები ნელოვანი და სასარგებლო სამოვარი ბალახებით ყოველი კონკურენციის გარეშეა. ამიტომ საზაფხულო ალპიური სამოვრების მაქსიმალურად გამოყენება და რძის ნაწარმოებთა რაციონალურად დაყენება დიდ მოგებას მისცემს ამ კუთხეს.

- 25 -

ხევსურეთი, როგორც ალპინიზმი-სა და ტურიზმის ქვეყანა. ბოლო ხანებში, რაც მშრომელთა კულტურულმა დონემ აიწია, საბჭოთა ტურიზმსა და ალპინიზმს მეტად დიდი გასაქანი მიეცა. დღითიდღე იზრდება ინტერესი მისდამი და ეს მეტად ჯანსაღი გასართობი ფართოდ იჭრება მშრომელთა მასებში.

ხევსურეთს შეუძლია მისცეს ადამიანს მრავალი საინტერესო შთაბეჭდილება და მდიდარი მასალა თვითგანვითარებისათვის, იგი მასიური ექსკურსიებისათვის ჩვენი კავშირის ერთ-ერთ საუკეთესო

კუთხედ გადაიქცევა.

ამიტომ საჭიროა ხევსურეთის მარშრუტები შეტანილ იქნეს საექსკურსიო გეგმებში, რომლებსაც ადგენენ კავშირის და საქართველოს პროლეტარული ტურიზმისა და ექსკურსიების დაწესებულებანი, საზოგადოებანი.

ასეთი ღონისძიება ხელს შეუწყობს ხევსურეთის კულტურულ-ეკონომიური დონის აწევას.

თავი მესამე

ისტორიულ ცნობები ხევსურების წარმოშობის შესახებ.

ხევსურეთი ქართველთა მოდგმის მთიელე-ბითაა დასახლებული.

ხევსურთა წარმოშობის ნამდვილ სათავე ჯერ კიდევ შესწავლისა და კვლევა-ძიების მდგომარეობაში იმყოფება. ბევრის აზრით,

ხევსურები „ჯვაროსანთა წმინდა ომებიდან“ დარჩენილ შთამამავლობას წარმოადგენენ. ვითომც ჯვაროსანთა ერთი ნაწილი კავკასიის მიდამოებში ჩარჩენილიყოს და შემდგომ ძლიერი თემების ზედმიწვლით იძულებული გამხდარიყოს ამ მიუვალ ხევ-სერებისათვის შეეფარებინოს თავი.

ამ აზრის მომხრენი თავის მოსაზრებას ხევსურების ნიშანდობლივ ჩაცმულობასა და შეიარაღებაზე ამყარებენ. ხევსურის ტანისამოსისა და იარაღის აუცილებელ მორთულობას წარმოადგენს „ჯვარის“ გამოსახულება, რომელიც ერთდროს „ჯვაროსანთა“ ემბლემას შეადგენდა.

ჩვენი დროინდელი ხევსურის შეიარაღებას, თანამედროვე თოფის გარდა, შეადგენს: ფარ-შუბი, დაშნა (ხმალი ანუ სატევარი), ლითონის სამკლავე, ჩაჩქანი, ჩაფხუტი, საცერული.

ქვემოთ ვათავსებთ ხევსურის ადრინდელ იარაღებს.

ზემოხსენებულ მოსაზრებას ის გარემოებაც აბათილებს, რომ ასეთი შეიარაღება მარტო ხევსურებში როდი ყოფილა, იგი სხვა ერებშიაც ბევრგან იყო გავრცელებული. ხევსურებში წარმოსადგეო-

ბის მხრივ შევხვდებით, როგორც ახოვანსა და არაჩვეულებრივი ღონის მამაკაცს, ისე ბაჩა კაცებსაც. მათში დიდი მრავალფეროვანობაა სახის მოყვანილობისა, თმის ფერისა თუ თვალის იერისა.

ხევსურების ენაში ჭაჭანებად არ მოიპოვება დასავლეთ ევროპის რომელიმე ეროვნების სიტყვის ძირები. ხევსურები რომ მართლაც „ჯვაროსანთა“ ნაშთი ყოფილიყვნენ, ეჭვს გარეშეა დღემდეც შეინახებოდა მათში იმ ერთა სიტყვის ძირები.

ნამდვილად კი ხევსურების ლაპარაკი დღესაც უძველეს ქართულს მოგაგონებთ.

– 27 –

თქმულება ხევსურეთის წარმოშობის შესახებ

ხევსურებში შემდეგი თქმულებაა დარჩენილი ხევსურეთის წარმოშობის შესახებ:

„უძველეს დროს კახეთში მალაროელმა გლეხმა ბატონის რისხვა დაიმსახურა და აფშოს მიდამოებში გადაიხვეწა. იქ თავისი ვაჟის დახმარებით ოჯახს ნანადირევით არჩენდა.

ერთხელ მისი ვაჟი ნადირობამ შორს გაიტყუა. ნაცნობ მიდამოებს გასცდა და უცნობ უღრან ხევ-ხუვებში შეიჭრა.

იქ მოჰკლა მან გარეული თხა. ეს სწორეთ ის მიდამოები იყო, სადაც ამჟამად სოფელი **გუდანი** მდებარეობს.

ბინაზე რომ დაბრუნდა, მამა განაცვიფრა თხის სიმსუქნემ და შვილს მიჰმართა:

– შვილო, ჩვენი საცხოვრებელი მიდამო მეტად მწირია, მიწა ჩვენს შრომას ვერ გვინაზღაურებს, მთები აქ ხრიოკია და ბალახიც კი არ ხეირობს. დავტოვოთ ეს კლდეები და გადავინაცვლოთ იქ, სადაც ეს თხა მოგიკლავს. სადაც გარეულ თხას ასე გასუქება შეუძლია, იქ ადამიანსაც იოლად ეცხოვრებაო.

შვილი უკვე მიჩვეული იყო აფშოს მიდამოებს, არ ეთმობოდა ეს არე-მარე და მამის სიტყვები სიჩუმით ჩაატარა.

მაშინ მამა კიდევ მიუბრუნდა:

– შვილო, გატყობ გული გეთანაღრება, აფშოს მიდამოები არ გეთმობა, მაგრამ ხომ ხედავ, რომ აქ ცხოვრება ძალიან გვიჭირს. აჰანდე, წაიდე ეს ხორბალი, დასთესოდე იმ ალაგას, სადაც ეს თხა მაჰკალ, და მერე გავსაჯოთ როგორ მოვიქცეთ. – ამ სიტყვებით

გადასცა ერთი ქისა ხორბალი.

ვაჟიც აღარ აუხირდა. წაიღო ხორბალი და დათესა. არაჩვეულებრივი მოსავალი მისცა. მაშინ გადასწყვიტეს ბინის გადანაცვლება და იმ ადგილს **გუდანი** უწოდეს.

მოხუცს იქ შეეძინა ორი ვაჟი: არაბა და ჭინჭარა. შემდგომ ამათი შთამამავლობით გაივსო ხევსურეთის მთელი სამხრეთი ნაწილი“*).

მეორე თქმულებაც არსებობს, ვითომც თამარ მეფეს ახლდა ვინმე თანამგზავრი ურია და ხევსურები იმისაგან წარმოსდგნენო.

სხვა მკვლევარნი ხევსურების წარმოშობის სათავეს სხვაგან ეძებენ. მათის აზრით, ეს თემი დროთა განმავლობაში თანდათან

---

*) Р. Эрстов – „Записки о Тушино-Пшаво-Хевсурском Округе“ – (газ. „Кавказ“ 1854 г. № 43).

შეიქმნა შემოხიზნულ ელემენტებისაგან. ეს მოხდა ომიანობის და შფოთიანობის ხანაში, როდესაც მტრისაგან შევიწროვებულნი კავკასიონის მიუვალ მთებს აფარებდნენ თავს. ბევრი მათგანი, ალბად სისხლის ძიებას გამოეყრდა, აქ შემოიხიზნა და მომრავლდაო. ასე მსჯელობენ ეს მძლევარნი.

ასეთი სხვადასხვანაირი აზრი ტრიალებს ხევსურების წარმოშობის შესახებ, მაგრამ ერთი რამ კი მაინც უდაოდ უნდა ჩაითვალოს, სახელდობრ ის, რომ ხევსურები ქართველთა ტომს ეკუთვნიან, მათი ყოველდღიური სასაუბრო ენა დაწმენდილი ქართულია. ხევსურის ლაპარაკზე შოთა რუსთაველის ხანა დაგიდგებათ თვალწინ.

საერთოდ უნდა ვიფიქროთ, რომ პირაქეთი ხევსურეთის მოსახლეობა ამ მიდამოებში შემოხიზნულ ქართველებისაგან უნდა იყოს წარმომდგარი.

პირიქითი ხევსურეთის მოსახლეობა კი უფრო შემთხვევითი ელემენტებისაგანაა შემდგარი. თქმულება დარჩენილა, რომ ამ კუთხეში რამდენიმე საგვარეულოა გადასული პირაქეთ ხევსურეთიდან. ალბად სისხლის აღებას თუ გაერიდნენ. ესენი არიან: ჭინჭარაულები, არაბულები, ქეთელაურები. პირიქით ხევსურეთის მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი, ალბად, მოსაზღვრე (სანაპირო) რაზმების შთამო-

მავლობისაგან წარმოიშვა. ეს რაზმები კი სხვადასხვა თემისა და გვაროვნებისაგან შესდგებოდა. აქ არიან, მაგალითად, **გიგაურები, ცისკარაულები ჯაბუშანურები, ბალიაურები, ნაროზაულები, ოჩიაურები და სხვა.**

მაგრამ, ცხადია, მხოლოდ ასეთი ცნობებით არ შეიძლება ეს საკითხი ამოწურულად ჩაითვალოს. ამას ჯერ კიდევ ხანგრძლივი და სპეციალური კვლევა-ძიება დასჭირდება.

ხევსურული ტანი-სამოსი ხევსურები ტანისამოსს შინნაქსოვ შალისას ამზადებენ და თვითონვე ღებავენ ბალახეულობის ნახარშში – შუქ ლურჯად, ყავისფრად, მწვანედ ან შავად.

ამ საქმეს ხევსურის ქალები უძღვებიან. ქალებს აცვიათ კოჭე-ბამდე დასული შალის ჯუბა, რომელიც იმავე დროს პერანგის მაგიერობას ეწევა. ჯუბაზე მანდილოსნებს აცვია მოკლე ჩოხა, რომელიც შემკულია სიმეტრიულად ნაქარგი ორნამენტებით.

მამაკაცის ტანისამოსი ერთგვარად განირჩევა დედაკაცის ტანისამოსისაგან. კაცებსაც ისეთივე ორნამენტებით ნაქარგი შალის პერანგები აცვიათ, როგორც ქალებს, თუმცა მათი პერანგები გაცილებით უფრო მოკლეა. ეს პერანგები შემკულია მრავალი ორნამენტით და ჩაქარგული მძივის ჯვრებით. პერანგის ზემოდან მამაკაცები იცვამენ კალთა-კალთაზე გადადებულ საუკეთესო ხარისხის მაუდის ჩოხებს.

სურ. 10. მამულა ჭინჭარაულის ოჯახი სოფ. შატილიდან (მამულას ქუდი, შარვალი და ჩექმები არა ხევესურულია).

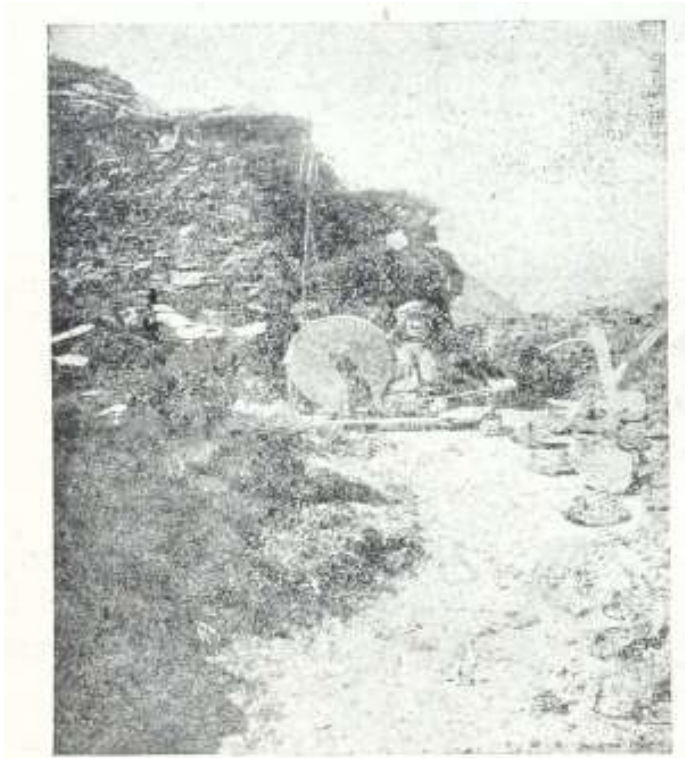
ამჟამად ხშირად შეხვედებით ქართულად გამოწყობილ ხევესურს. ეს მოვლენა უახლოესი ჩვენი დროის ამბავია. (იხ. სურათი მე-10).

ზამთრობით ხევესური, მამაკაცი თუ ქალი, ზემოდან იცვამს **გუდანურს**, ესე იგი ტყავის ქურქს.

ხნიერი და მოხუცებული მამაკაცები თავზე იხურავენ მაუდის ყალამიანი ცხვრის ტყავის ქუდებს, ახალგაზრდობა კი – მძივებითა და ორნამენტებით მორთულ დაბალციან ნაბდის ქუდებს.

როგორც მოხუცი ხალხის, ისე ახალგაზრდების ქუდს შიგნიდან დატანებული აქვს ფიცრის ან რკინის რკალი, ომ კეჭნაობის ან ფარიკაობის დროს თავს იცავდეს დაშნისა თუ ხანჯლის ჭრი-

ლობისაგან.

სურ. 11. ხევსურის დედაკაცი პრიმიტიულ სართავ მანქანაზე (ჯარა) მატყლიდან ართავს ძაფს.

ქალებს შვიდი წლიდანვე საოჯახო საქმეს აჩვენებენ. უპირველესად ასწავლიან მატყლის შემზადებას (ჩეჩვა, რთვა, ქსოვა), ათი წლიდან კი – ჭრა-კერვასა და ქარგვას. (იხ. სურათი მე-11-12.)

საზოგადოდ, ქალები ბავშვობიდანვე მხარში უდგანან დედას ყველა საოჯახო საქმეში.

– 31 –

ხევსურების ჩაცმულობა რადდეს აღწერილობით.

ტაბ. I, სურ. 1. ამ ხალვით ტანსაცმელს, რომელსაც ჯუბა ეწოდება, პერანგის მაგიერ იცვამენ შიშველ ტანზე და კოჭებამდე სწვდებათ.

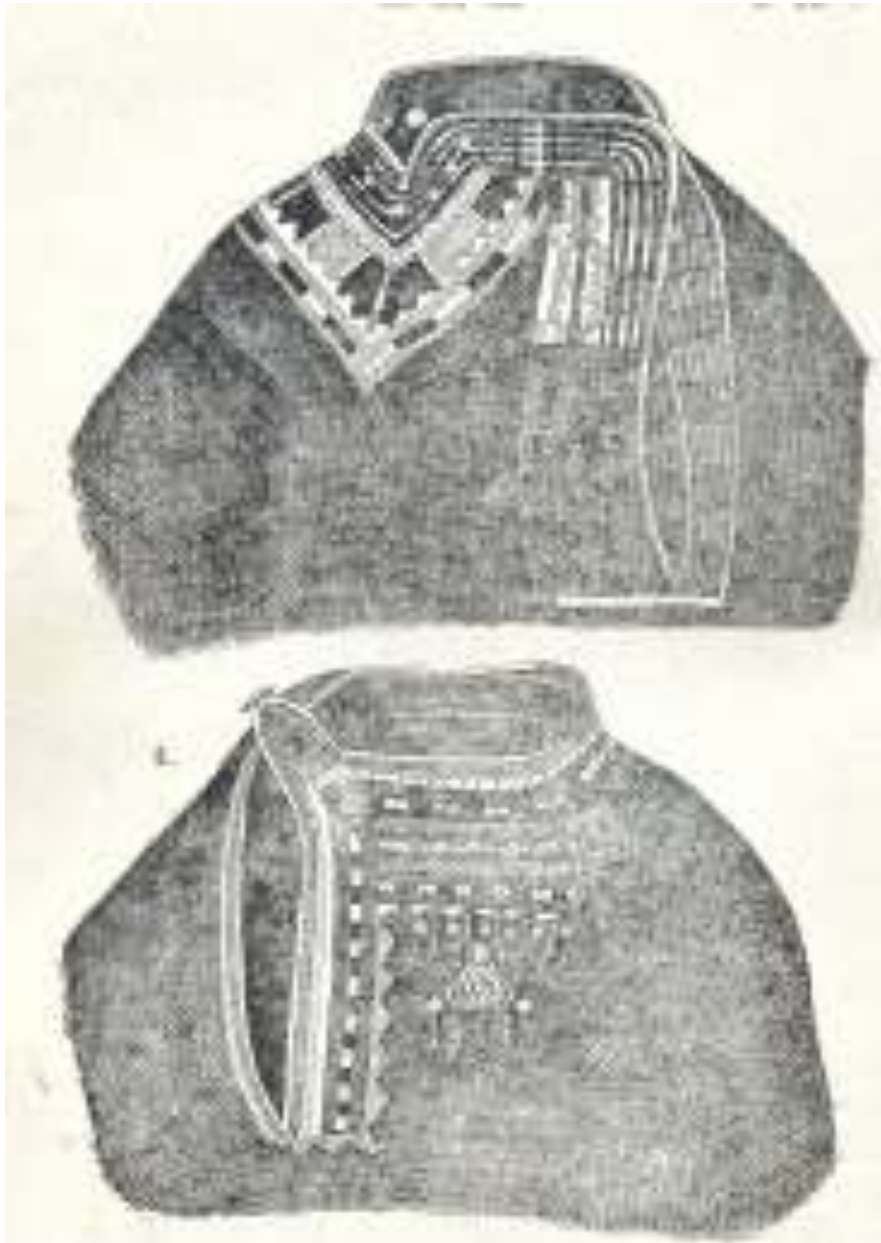

ჯუბის წინა კალთები ბოლომდე სადაა,
ზურგის შუა ნაწილთან კი ორი ხელის გულის სიბრტყეზე იწყება
ნაქარგი ზოლი, რომელიც ბოლომდე ჩასდევს და გარშემო ქობად ევ-

სურ. მე-12. ხევსურის დედაკაცი საქსოვ დაზგაზე მუშაობის დროს
(სოფ. ხახმატიდან).

ლება. ეს ზოლი ფერად-ფერადია: მუქი წითელი და ყვითელი, ხო-
ლო გარშემო შავი ზოლი მისდევს. სამივე ფერის ზოლი გაბმითაა
ჩაქარგული და სიგრძივ ჩაგვირისტებული. ზოლები თანაბრად მის-
დევს ერთმანეთს $\frac{1}{4}$ დიუმის მოშორებით. საყელო-გულისპირი განივ-
რადაა ამოჭრილი, საყელოს სიმაღლე 2 დიუმი იქნება და სარჩულად
უძევს ძველი ტილოს ნამერთ გარედან კი მძივებით მოქარგული

ნიდან მორგვალეზულია. გულისპირისა და საყელოს წინა მხარეს ჩაქარგული აქვს წითელ-ყვითელ ვიწრო ზოლი ოთხ წყებად, ნაწყვეტ-ნაწყვეტი, რომელშიაც ვიწროდ ჩართული აქვს წითელ-ყვითელი ქსოვილი, გარშემო კი მისდევს ყვითელი მძივით ნაქარგი ზოლი. მათ შუა მოთავსებულია ორი კვადრატი წითელი ქსოვილისა, რომელსაც ცალ მხარეს თეთრი გვირისტი ჩასდევს. მობრტყო ყვითელი ზოლის შემდეგ ჩაკერებულია დაკბილული კუწები, ერთი მეორისგან თანაბარი მანძილით მოშორებული ენებით, სიგრძის ზოლები შიგნარევით თეთრი, შავი და ყვითელი ნაკუწებისა.

ეს გახლავთ მამაკაცის მოკლე პერანგი მუქი წითელი ფერისა.

ტლან(ქი შალის ქსოვილია. (ტაბ. I სურ. 2)

ხევსურები ცდილობენ, რაც შეიძლება ლამაზად შეამკონ პერანგის გულისპირი. საკმარისია გულდასმით დააკვირდეთ აქ მოთავსებულ სურათს, რომ ეს თავისებური ორნამენტაცია წარმოიდგინოთ.

ყველა ჩაკბილული თუ პარალელურად მიმდევარი ჩაფარიშები თვითონ პერანგის ქსოვილზეა ჩაგვირისტებული საგულისგულოდ შერჩეულ ფერადი მძივებით. წინა მხარეს, გულისპირის შუაში დატანებულია სამკუთხა ნაკერი, რომელსაც შუაგულსა და კუთხეში დილები აკერია, შუა დილის გარშემო მძივებია ჩაქარგული. ამ სამკუთხედის ზემოდ ორი ასხმული მძივია დამაგრებული, ქვემოდ კი ხუთი ასხმულა. ეს მორთულობა ფერადფერადია: წითელი, თეთრი და შავი.

ტაბ. II. პირველ სურათზე მოცემულია ქალის საგარეო ზედატანი, ე. ი. **ქალის ჩოხის** ზურგი. აქ მოსჩანს ვერცხლის სირმებით მოქარგული და ვერცხლის დილებით შემკული სამხრე. ეს სამხრე საპიშონი) თავზე არ წამოიხურება, რადგანაც ჩოხის ზურგზეა დაკერებული. ჩოხის მორთულობას წარმოადგენს თანამედროვე იაფფასიანი ნაწარმოები. ჩოხის წინა მხარეს მოვლებული აქვს ინდიგო-ლურჯი გვირისტი, რომელსაც გარშემო ჩასდევს იმაზე უფრო მობრტყო მეწამული და წითელი ფერის ზოლები. მათ შუა ჩართულია ჩაკბილული კუწები. ამ სამივე ზოლის შუა ჩასდევს საგულისგულოდ შერჩეული მძივის გვირისტი. წითელ ზოლს ჩამწკრივებული აქვს დილები, რომელთა გარშემოც მოვლებულია წითელ-ყვითელ-შავი ფერის ყაითანი, რომლის ბოლოებიც ფოჩად ეშვება.

მე-2 სურათზეა **მამაკაცის ჩოხა**. ასეთ ჩოხას მეტ ნაწილად ლურჯი შალისას ჰკერავენ და შესამკობად ზედ აკერებენ კუწება

ზოლებს. ამ სურათზე, მკერდის მარჯვენა მხარეს უბის ჯიბე მოსჩანს, რომელიც ჩვეულებრივ არ წარმოადგენს ამ ჩასაცმელის აუცილებელ კუთვნილებას.

ჩოხას ბრტყელ ზოლად ორსავე მხარეს ჩასდევს ამოქარგული ჯვრები თეთრი ვიწრო სირიფით, რომელსაც შუა ჰყოფს მასზე უფრო წვრილი ზოლი, რომელიც გვერდით ჩასდევს და მთელი ჩოხის კალთებს ქობად ევლებათ. ამ სურათზე ნათლად მოსჩანს ერთი მეორეზე მიწყობილი, გარდიგარდმო დალაგებული და ქეშად დაგეზებული თარგები. ყველა ეს თარგები ჩოხაზეა დაკერებული. თარგები ფერადფერადი ქსოვილისაა – წითელი, ყვითელი, ცისფერი, თეთრი, ნარინჯის ფერი და ყველა ეს ფერები მოხდენილად, შნოიანად და გემოვნებით არის შეხამებული.

ტაბ. III, 1 სურათზე გახლავთ **ქალის შუბლთსაფენი**. მას ამზადებენ ზოლიანი ტილოს ქსოვილისაგან. მისი სიგრძე $2\frac{1}{2}$ გოჯს უდრის და ბოლოში შალის ფოჩები აქვს ჩაკბილული, შიგ ჩაკარგულია ყვითელი-ყვითელი ჩაკბილული კუწუბები.

შუბლთსაფენის შუაგულში ამოქარგულია ჯვარი, მისი კუთხეები კი ღილებითა შემკული. შუბლთსაფენის ბოლოები კისრისკენ ეშვება. მის ქვეშ თავსდება ამაზე უფრო ვიწრო და მარტივი შუბლთსაფენი ყალბი ნაწნავების დასამაგრებლად (იხ. სურ. 4.)

მე-3 სურათზე გამოხატულია ხევსურული ხელთათმანი. ეს ხელთათმანი მეტისმეტად თავისებური რამ არის. მას გარშემო მოვლელი აქვს კუწუბიანი ქსოვილი და ღილები.

განსაკუთრებით საგულისხმოა ამ ხელთათმანის გარშემო კუწუბად შემოყოლებული რკინის პაწია რგოლები (იხ. სურ. 9.)

ხევსურული ხელთათმანი ნამდვილი. ფუფუნების საგანია. მას მუქ წითლად ღებავენ ან ენდროს ფერად და თავისებური ელფერი აქვს. ხელთათმანი აღმა-დაღმა და გარდი-გარდმო გვირისტითაა დაბლანდული, რაც მას სიმკვიდრეს და გამძლეობას ჰმატებს. ხელთათმანი შემკულია მძივებით და ღილებით.

მე-5 სურათი ხევსურულ წინდას წარმოადგენს. ხევსურული წინდა ფეხს მხოლოდ კოჭამდე ჰფარავს. მას ქსოვენ წმინდა თეთრი ბაწრისას და შემდგომ ზედ აბლანდავენ სხვადასხვა სახეებს მუქი

წითელი და ლურჯი მატყლის ბაწრით.

მე-6 სურათზეა ხევისურული **დროშა** ანუ ბაირადი. ხის ტარზე აცმულია ვერცხლის ბირთვი, რომელზედაც ზოგჯერ პაწია ვერცხლის ჯვარია ამართული და დროშის ტარზე ჩამოკიდებული სხვადასხვა ქსოვილის რამდენიმე ნაჭერი.

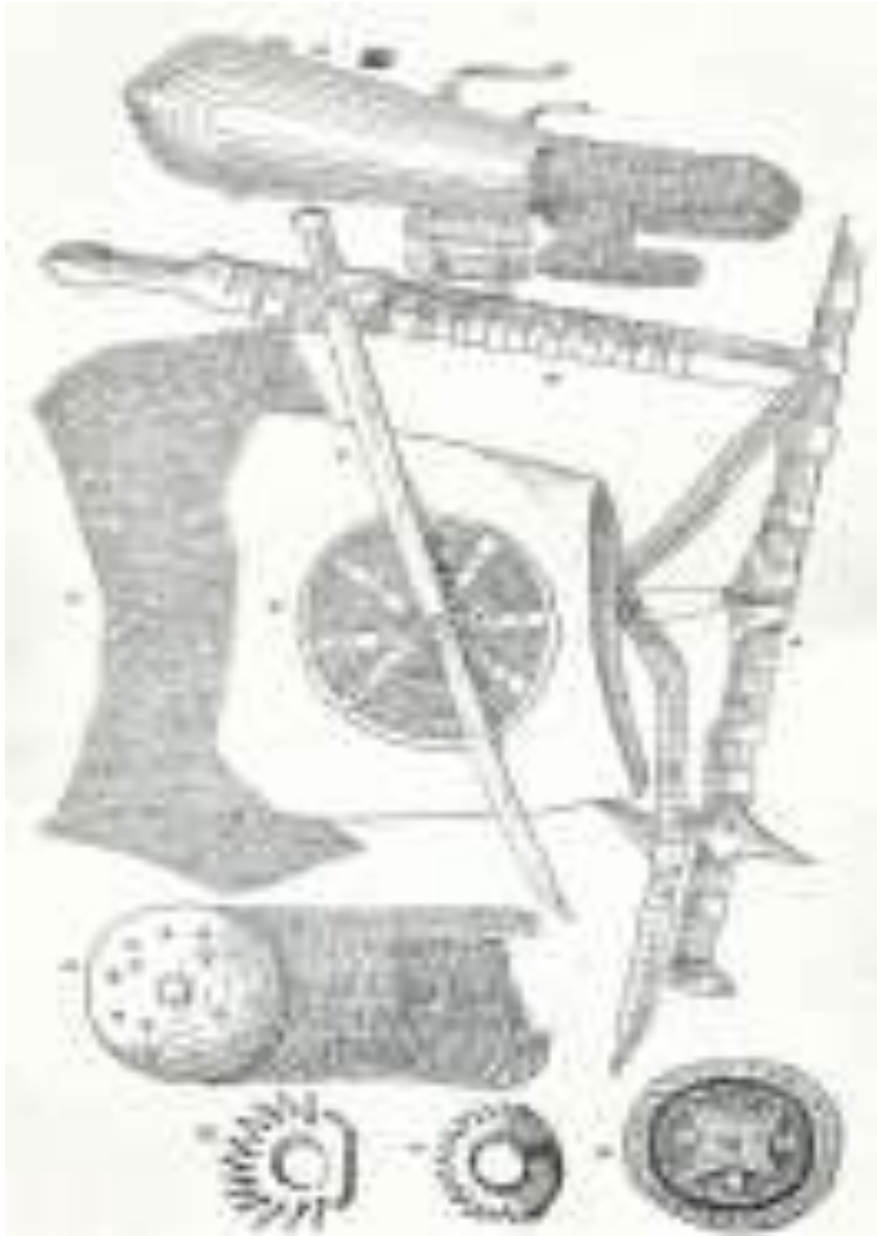

აქვე ვათავსებთ ძველებური ხევისურული იარაღის აღწერი-
ლობას, კაჟიანი თოფის გარდა, რადგანაც იგი უკვე ხმარებიდან გა-
მოდევნა თანამედროვე ხაზიანმა თოფმა (ვინტოვკამ.) (ტაბულა IV).

ხევისურის შეიარაღე- 1 სურათზე ჩაჩქანი ანუ წვრილთვალა,
ბა რადღეს აღწერი- სიგრძით $1\frac{1}{4}$ არშინი იქნება, სიგანით კი $\frac{3}{4}$
ლობით და მცირეო- არშინი, თუ მხედველობაში მივიღებთ საშუა-
დენი შესწორება-და- ლო მკერდის ზომას. ჩაჩქანი უამრავი წვრი-
მატებით. ლი რკინის რგოლებისაგანაა შეჭედილი, რო-
მელთა საშუალო განი გოჯის ერთ მეოთხედს უდრის, რგოლები ოდ-
ნავ შეზნექილია და დაკავშირების ადგილას ცოტა შესქელებული.

რადგანაც ჩაჩქანის ეს რკინის ძეწკვები ყველა მიმართულებით
მისდევს აღმა-დაღმა თუ გარდიგარდმო, ამის გამო თვითეული რგო-
ლი ოთხ რგოლზეა დაკავშირებული, განაპირა მწკრივის რგოლები
კი მხოლოდ მის ასწვრივ მდებარე რგოლებთან. ეს ჯაჭვის პერანგი
თავზე ჩამოცმით ჩაიცმება. ჩაჩქანის გული ჩაჭრილია 5-6 გოჯის
სიგრძეზე, საკინძის შესაკრავი მოთავსებულია კისერთან და იკვრება
აშკის ხრიკაზე. საყელო შეიძლება მთლიანადაც შეიკრას და ნაწი-
ლობრივადაც, როგორც ამას საჭიროება მოითხოვს. საამისოდ სა-
კმაოა, რომ ერთერთი მამალი ხრიკა რომელიმე დასწვრივ რგოლს
მოსდოთ. ჩაჩქანის სახელოები ბოლოში 7 გოჯის სიგანისა იქნება,
სიგრძით კი ისეთი მოკლეა, რომ მხრის ძვალს ნახევრობამდეც ვე-
რა სწვდება. ჩაჩქანის კალთები იშვიათად თუ ერთდება. ჩაჩქანს მუ-
ცლის დასაფარავად წინა მხარეს აქვს ჩაჭედილი სამკუთხედი, ასე-
თივე სამკუთხედი, მაგრამ უფრო მომცრო, ზურგის მხრივაცა აქვს.

მე-2 სურათზე გამოხატულია ოდნავ გამოზნექილი ლითონის
ქუდი, რომელსაც **ჩაფხუტი** ეწოდება. ჩაფხუტი სიგანით $3\frac{1}{2}$ გოჯი
იქნება, სიმაღლით კი 1 გოჯი. ჩაფხუტი ოდნავ მოკალეული სპილენ-
ძისაა და თხლად განკვეთილ ბირთვს ემსგავსება. ჩაფხუტს ყალამის
ადგილას გაკეთებული აქვს გამოზნექილი სქელი როზეტკა ოდრიგა-
ლის მსგავსად მოხრილი და კუთხოვანი. მისი ზედაპირი მოფენილია
ღილის მოყვანილობის ბურთულებით. თვითონ ტლანქი ნაოსტატა-
რია, ალბად ხევისურულ სახელოსნოშია დამზადებული. ჩაფხუტის
ყალამას გარშემო ახლო-ახლო დატანებული აქვს ნაჩვრეტები, რომ-
ლებზედაც დამაგრებულია წვრილთვალა ჯაჭვის ბადე, რომელიც
თავს და კისერს ფარავს. ეს ბადეც იმგვარადაა ნაჭედი, როგორც
ჩაჩქანი.

Биб. IV.

სახის ქვედა ნაწილისათვის ჩაფხუტს დატოვებული აქვს ღია ადგილი 2^{1/2} გოჯის სიგანისა და 2 გოჯის სიმაღლისა. ჩაფხუტი ნაწილობრივად მხრებსაც იფარავს. მჭიდროდ დასახურად ჩაფხუტს ორსავე მხარეს გამოზომული აქვს ნიკაპის ქვეშ შესაკვრელი მაგარი თასმა.

მე-3 სურათზე გამოხატულია მარტივი სახის **სამკლავე**. ეს სამკლავე რკინისაა და ორსავე მკლავზე იხმარება.

მის მორთულობას შეადგენს ან ზედნატკეცი ქანდაკებანი და მაშასადამე გამოზნეჟილი, ან შიგ ნაჭდევი და მოვარაყებული სახეები. სამკლავის შიგნითა პირი გლუვია, ზედაპირს კი ზოგჯერ დასწვრივი ხაზები ჩასდევს ჭდევით, სამკლავეს ბოლოში შიგნითა თუ გარეთა გვერდის მხრიდან წანამატი აქვს ჩაქსოვილი მაჯის დასაფარავად შესაკრავით, რომლის საშუალებითაც სამკლავესთან გადაბმულია აგრეთვე წვრილთვალას ხელთათმანი. ეს წამატებული ნაწილი ან სამკლავეზეა შეჭედილი ან კიდევ წვრილი ანჯამებითაა გადაბმული. მაჯის დასაფარავი ნაწილი ორ მოგრძო ლითონის ფირფიტისაგან შესდგება. სამკლავეს თავსა და ბოლოს დატანებული აქვს ბალთები და ტყავი მკლავზე დასამაგრებლად. ბოლოზე ჩატანებული აქვს ლითონისავე თათმანი. თათმანს ამზადებენ ორფა წვრილთვალა რკინის რგოლებისაგან, როგორც ჩაჩქანს, ზოგჯერ კი თათმანი ცალწვერა მავთულისა იჭედება. თათმანს სარჩულად უდევს მწვანე ფერის მსხვილი მაუდის ნაჭერი. წვრილთვალას ორმაგი თათმანის განაპირა რგოლები წვრილთვალას რგოლებზე მაგრდება, ისე რომ ეს ჯაჭვის თათმანი ხელზე კი არ ჩაეძიება, არამედ ხელის ზურგს ეფარება.

ყოველი ხევესური მუდამ თან ატარებს ორპირლესულა ხანჯალს, დაკვრითი და ძგერებითი ჭრილობის მისაყენებლად. ამას გარდა ხევესურები ორგვარ დაშნას ატარებენ. ერთი სწორეა ხანჯალივით, მხოლოდ ცარპირლესულა და ყუიანი. მისი პირის სიგრძე 11 გოჯს აღწევს, სიგანე კი სამი გოჯიც არ იქნება. ყუის სისქე ბოლოსკენ თანდათან თხელდება და ბოლოში ერთი მერვედი დიუმი იქნება. დაშნის ტარი ტლანქი ნამუშევარია, ან რქისა ან ძვლისა. თუ ძვლისაა, მაშინ ხმლის ტარი შუაზე გადახერხილ ძვლის ორი ფირფიტისაგან (კოტასაგან) შესდგება. როგორც ხმლის ტარი, ისე ქარქაშიც

შემკულია მრავალი თითბრის ბალთებით, ზოგი შიგ ნაჭდევი, ზოგი დაკავშირებული და მეტად ტლახქი ნამუშევარი. ამავე ხასიათისაა მისი მორთულობაც – სიგრძეზე მწყობრად მიმდევნო ხაზები, პაწა-წუნა წერტილები, რგოლები და სხვ. (იხ. სურ. 4, 5).

– 40 –

ქარქაში ხისაა, ხოლო გარედან გადაკრული აქვს მოუქნელი, ხამი ტყავი, ხშირად თავიდან ბოლომდე თითბრის სალტებით შეჭედილი.

ამ სწორსა და კუდალა დაშნასაც ქამარზე იკიდებენ ისევე, როგორც მოგრძო და ოდნავ მოხრილ ხმალს. ქამრის ზედაპირი ტლანქი ნამუშევარი ბალთებითაა შემკული, როგორც სჩვევიათ კავკასიის სხვა ერებსაც. საჭიროა დაუმატოთ, რომ გრძელ ხმალს იმაგრებს აგრეთვე მხარილივ გადატარებული ტყავის თასმა. კუდალა დაშნაკი მხოლოდ ქამარზეა ჩამოკიდებული. ხევსურული ხმალი ოსმალურ ხორასანს (ფალაშს) მოგვაგოხებს, თუმცა იმაზე უფრო ნაკლებაა მოხრილი, ხმლის ტარს გარდიგარდმო დატანებული აქვს ბლაგვწვერიანი რკინა, რომ ხმარების დროს ხელი ხმლის პირისკენ არ დასხლტეს. ხევსურული ხმალი საერთოდ ამითი განსხვავდება ჩვენს ქვეყანაში ხმარებულ ხმლებისაგან, რომლებსაც ტარი სხვაფრივ მარჯვე სახმარებელი აქვთ, მაგრამ მანაც შეიძლება დაქნევის დროს ხელი ხმლის პირისკენ დასხლტეს.

შემდეგია ფარი, რომელიც მორგვალეებულ რკინას წარმოადგენს, შიგნიდან კი მას სარჩულად უძვეს მაგარი, სქელი ტყავი. ამ მოზოკვილ რკინას გარს შემოყოლებული აქვს წვრილი რკინის სალტე ნახევარ დუიმის სიბრტყისა, რომელიც უამრავი წვრილი ლურსმებითაა მიჭედილი და ლურსმის წვეროებიც შიგნითვეა შებრუნებული. (იხ. სურ. 6, 7, 8).

ამ სალტის შიგნით $1/2$ -2 დიუმის მოშორებით მისდევს მეორე რკინისავე სალტე ლურსმებით შეჭედილი. შუაგულში ჩამჯდარი აქვს ოთხკუთხი რკინა, რომლის ნაპირებიც შიგნიდაა შეზნექილი, მისი კუთხეები გადაჭიმულია და ტყავზეა მიმაგრებული. ტყავზე, მეტი სიმკვიდრისათვის კიდევ ორი რკინის შიბია გარდიგარდმო და აღმა-დაღმა ლურსმებით დამაგრებული, რკალის შუაგულში გადაჯვარადინებული და ფარის კიდებზე მიმაგრებული. ფარის შუა-

გულში მოთავსებულია მოზრდილი გამოზნეილი რკინის ბუმტი ხახვარ სფეროს მოყვანილობისა.

შუალა ოთხკუთხედს კუთხეებში დატანებულია აქვს რკინის პატარა ანჯამები, რომელიც ფარშია ჩასმული, ამ ანჯამებზე მაგრდება ტყავის სახელური. სახელურს ხამი ტყავის თასმისას გრეხენ. ორი ასეთივე ანჯამა დამაგრებულია ფარის ზემო ნაწილში, რომელზედაც გამობმულია გრძელი ტყავის თასმა, რომლითაც ფარს მხარილივ იკიდებენ.

– 41 –

საცერული. ეს არის რკალივით მოხრილი ბეჭედი 1-2¹/₂ გოჯის სიგანისა. საცერულს ჩვეულებრივ რკინისას აკეთებენ, თუმცა სპილენძისა და რკალისაც გვხვდება. (იხ. ტაბ. III, სურ. 9, 10).

საცერულის შიგნითა მხარე ზოგჯერ ვიწროდ მომრგვალებულია, ზოგჯერ კი სწორკუთხოვანი წანამატით ბოლოვდება. ამ საკრივო ბეჭედს საცერულა მისთვის ეწოდება, რომ ცერის თითზე ატარებენ-. საცერულის ზევითა ნაწილი, მთელი ბეჭდის სამი მეოთხედი, ბასრი კბილებითაა დაფარული. ჩხუბის დროს საცერულიან ხელს მუშტად კუმშავენ.

საცერულისაგან მიღებულ ნაკაწრს თუ დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ საცერულის დარტყმა ორნაირი სცოდნიათ: პირველ შემთხვევაში, დამრტყმელს თუ მიზანში ამოუღია სახე, მაშინ საცერულიანი მუშტი ისე დაირტყმება, რომ შუბლი ჩამოკაწროს და ცხვირი გახეთქოს; მეორე ნაირი დარტყმით კი საცერული ხვდება ყურის ძირს და ლოყაზე გადაქანდება.

საცერულს ხევსურები ხმარობენ მაშინ, როდესაც ჩხუბი მოუვით გადამტერებულთან და არა მესისხლესთან. ხევსურების გაგებით სულ სხვაა, თუნდაც უბრალო მიზეზით გამოწვეული გადამტერება და ჯავრის ამოყრა და სულ სხვაა შურის ძიება, მესისხლეობა. საცერულს ხმარობენ მხოლოდ ჯავრის ამოსაყრელ ჩხუბში, რომ მოპირდაპირეს ნიშანი დააჩნიონ.

ხევსურების ბინა. ხევსურების სიბეჩავეს და უპულტურობას მათი საცხოვრებელი ბინები და მათი მდგომარეობა ადასტურებს.

ეს ბინები ისეთი ბნელია და ვიწრო, რომ შეუჩვეველი ადამიან-

ნი ვერას გაარჩევს და დიდხანს ვერ გასძლებს შიგ. ხევსურების შენობები სიპი ქვის ყორეს წარმოადგენს (იხ. სურ. № 13), რომელშიაც სინათლე მხოლოდ ბანის ერდოდან ჩადის, იგივე ერდო ეწევა სამჭვარტლე მილის (ბუხრის) მაგიერობასაც. შეიძლება ზოგჯერ კედელში სადმე დაატანონ პატარა სარკმელი. სახლის შუა გულში ძვეს მოზრდილი ქვა, სადაც ხევსური ცეცხლს ანთებს. ეს არის კერა. კერაზე იწვის წივა (ან ქურთი), რომელიც მწვავე სუნს აყენებს ხევსურის ქოხში. იმავე სახლში, ტყლუმურით გადაღობილის იქით ხევსურს მოთავსებული ჰყავს შინაური საქონელი, რის გამოც სახლში ერთავად სუნი ტრიალებს. ამავე დროს ახლად ნაშობ ბატკანს თუ ხბოს თავისთან ამყოფებენ საცხოვრებელ განყოფილებაში.

მიუხედავად ასეთი ანტი-ჰიგიენური პირობებისა, ხევსურებში ხშირად შეხვედებით ღრმად მოხუცებულ ადამიანებს.

– 42 –

ჩვენი მოგზაურობის დროს სოფ. კვირიწმინდაში მოგვეგება ჭარმაგი და მხიარული მოხუცი **თორღა გიგაური** 107 წლისა, რომელიც ჯერ კიდევ თვითონ ხნავს და ჭირნახულსაც თვითონ აიკრეფს თურმე.

სურ. № 13. ხევსურების ბინა.

– 43 –

თორღა მოგვესალმა:

– მობრძანდით მთავრობის ხალხო!

სოფ. ჭიმღაში გავესაუბრეთ მოხუც **გაბური ამაისიძეს**, რომელიც 120 წელს გადაცილებული იყო, მაგრამ ისე ყოჩაღად იყო, რომ ყველა საოჯახო საქმეს თვითონ უძღვებოდა.

იმისდამიუხედავად, რომ საღი ჰავის წყალობით ხევსურეთში

ისეთ ხნიერ ადამიანებს ვხვდებით, როგორც თორღა გიგაური და გაბურია, რადდეს მიერ მოყვანილი 1873 წლის სტატისტიკური ცნობები 1928 წლის ცნობებთან რომ შევადაროთ, ნათლად დავინახავთ, რომ ხევსურეთის მოსახლეობა კი არ მატულობს, არამედ კლებულობს.

ამრიგად, 55 წლის განმავლობაში, – 1873 წლიდან 1928 წლამდე, ბარისახოს თემის მცხოვრებთა რიცხვი 577 სულით, ესე იგი 31% შემცირებულა. თითქმის ასეთსავე სურათს ვხედავთ ხევსურეთის სხვა რაიონებში.

ხევსურეთის მცხოვრებთა რიცხვის შემცირების ხელშემწყობი მიზეზები ხევსურეთის მცხოვრებთა შემცირებას ხელს უწყობს არა ხელსაყრელი და ხშირად ფიზიკურად აუტანელი პირობები, მაგალითად: საცხოვრებელი ბინის ანტისანიტარული მდგომარეობა, ქალის აუტანელი ფიზიკური შრომა, დედათა წესის და მშობიარობის დროს სამრევლოში *) მოთავსება, რომელსაც ზამთრის საშინელი ყინვების დროსაც კი არ ათბობენ, რის გამოც ხშირად მშობიარეც და ახლად შობილიც იღუპებიან.

ხევსური ქალები ხშირად ხელოვნურად აჩერებენ დედათა წესს სხვადასხვა შხამიანი ბალახის წვენის მიღებით. ასეთ საშინელებას იმიტომ მიმართავენ, რომ მუშაობის გაგრძელების საშუალება და ოჯახში და საზოგადოებაში დარჩენის უფლება ჰქონდეთ.

ასეთი პირობები კი იწვევს ქალის ორგანიზმის დასუსტებას, სხვადასხვა ქალური ავადმყოფობით დაუძლურებას, რაც ხშირად სიკვდილით მთავრდება.

თუ ამას დაუმატებთ ხელოვნურად მუცლის მოშლას ქალის გათხოვების პირველ სამ წელს და სისხლის აღების წესს, რომელსაც ჯერ კიდევ ღრმად აქვს ფესვი გადგმული, ჩვენთვის აშკარა იქნება, თუ რატომ მცირდება ხევსურთა რიცხვი.

---

*) სამრევლო – ის ადგილია, სადაც ხევსურების ქალები და დედაკაცები იმყოფებიან დედათა წესის და მშობიარობის დროს.

ს ი ა

ხევსურების სოფლებისა და საზოგადოებისა, სადაც ნაჩვენებია თუ რამდენი კომლი და სული იყო. 1873 წლის ცნობებით და რამდენია 1928 წლის აღწერის მიხედვით

1. ბარისახოს თემი ხევსურეთის არაგვის ფარგლებში

1873 წ. ცნობები რადდესიდან	რამდენი კომლია	1928 წ. ცნობები – ორივე სქესის მცხოვრებთა რიცხვი	რამდენი კომლია	შენიშვნა
1. ბარისახო	39	111	28	
2. აქუშო	26	88	16	
3. აქე	18	51	13	
4. აჩეხა	4	19	6	
5. ბობჭვილო *)	20	41	8	*) სწორია ბობჭვილო
6. ბუჩუკურთა	20	42	10	
7. გველეთი	13	59	14	
8. დათვისი	39	100	26	
9. ქობულო	11	32	8	
10. მოქმოვო *)	19	86	26	*) მოწმე
11. ოხერხევი	10	30	8	
12. საბერწე	5	27	6	
13. საშილე *)	8	12	3	*) სახილე
14. უკანაფხო	27	49	12	
15. ჭალა *)	10	33	9	*)ჭალა – ჭალის სოფელი ერთი და იგივეა
16. ჩირდილი	36	81	16	
სულ მამაკაცი 723. დედაკაცი – 718	1441 სული ორივე სქესის	864 სული ორივე სქესის	209 კომლი	

ხევსურების ჩამორჩენილობა იქამდე მიდის, რომ ისინი დარწმუნებული არიან, რომ თუ ვაჟიშვილებს სხვადასხვა ნადირის სახელს უწოდებენ, ისინი დიდხანს იცოცხლებენ, რადგან, ხევსურების წარმოდგენით, წმინდა სულები არ მოინდომებენ საქმე იქონიონ მხეცებთან, ხოლო რაც შეეხება ბოროტ სულს, მას მხეცი ადვილად

გაუმკლავდება და თავის სეხნიას გადაარჩენს. ახალგაზრდობას, რასაკვირველია, ეს არ სწამს, მხოლოდ მოხუცები კი ღრმად არიან ამაში დარწმუნებული.

ამ რწმენის შედეგად ხევსურეთში ასეთი სახელები გვხვდება: ვეფხვია, ნადირა, დათვია, მგელია, მგელიკა, ძაღლიკა, ლომია, ტურია, კურდღელა და სხვა.

თავი მეოთხე

მცხოვრებთა საქმიანობა. მიწადმოქმედება მიწა (ნადელი), რომლითაც ხევსურები სარგებლობენ, მეტად მცირე და უნაყოფოა. გარდა ამისა, ისეთ მაღალ მთის ფერდობებზეა, რომ ძალიან დიდ მოვლას და დროს მოითხოვს.

რაც უფრო მოუხერხებელ ადგილასაა ნადელი, მით უფრო მეტი შრომა და დრო სჭირდება დასამუშავებლად. ამიტომ ხევსურები თავის მიწის სიდიდეს ანგარიშობენ არა ფართობის მიხედვით, არამედ დროთი, რომელიც მის დამუშავებაზე იხარჯება. 10-20 დღის სამუშაო მიწა უდრის მხოლოდ 2-5 ჰექტარს. ასეთი წვითა და დავით მოყვანილი მოსავალი ხევსურის ოჯახს ძლივს აკმაყოფილებს.

პირაქეთ ხევსურეთში გვხვდება: ქერი, შვრია, უგრეხელა და ჭვავი, ბარისახოს რაიონში – ნაწილობრივ ხორბალიც (იფქლი), პირიქით ხევსურეთში – ქერი, შვრია, ჭვავი, ბოსტნეულიდან ხევსურეთში მხოლოდ კართოფილია.

ხევსურეთში ჯერაც არ ჩატარებულა მიწადმოწყობა, აქ ისევ მამაპაპური მფლობელობაა. სამოვრები, სახნავები და სათიბები ძველებურად ნაწილდება.

დამახასიათებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ხევსურეთიდან კახეთში და სხვა კუთხეებში დასახლებული ხევსურები ახლაც კი სარგებლობენ და იჯარას იღებენ იმ მიწებიდან ($1/2$ მთელი მოსავლისა), რომელიც ოდესღაც მათ მამა-პაპას ეკუთვნოდა და დღეს მეზობლები საზიაროდ ამუშავებენ.

ჩვენ შევძელით შეგვეგროვებინა ცნობები ისეთ პირებზე, რომლებიც სხვაგან მოსახლეობენ, ხოლო ხევსურეთში დარჩენილი მიწები მათ იჯარით აქვთ გაცემული ადგილობრივ მცხოვრებლებზე.

მესაქონლეობა. მთიან ხევსურეთში მეტად მცირე ხვნა-თესვისათვის გამოსადეგი ადგილებია და, რაც არის, ისიც ისე მწირია, რომ მისი დამუშავებაც კი არ ღირს. ასეთ ადგილებში მცხოვრებნი მესაქონლეობას მისდევენ, რადგან აქ მეტად ბევრი ალპიური საძოვრებია, და აქაური ხევსურის სიმდიდრე და კეთილდღეობაც იმით გაიზომება, თუ რამდენი სული ძროხა ჰყავს მას.

სურ. № 14.
ხევსურის ოჯახი.
დიასახლისი პრიმიტიულ მოწყობილობით (სადღობელი)
ამზადებს კარაქს.

– 48 –

ხევსურული ძროხა ადვილი მოსავლეა და ყოველგვარი პირობების ამტანი. დღიურად იძლევა 15-50 ჭიქა რძეს, რომელიც მე-

ტად სქელი და ნოყიერია.

სამწუხაროდ ჯერ კიდევ ხევსურეთში რძის ნაწარმოების და-
მუშავება ხდება მამაპაპური საშუალებებით (იხ. სურ. 14)ნ მაგრამ
ჩვენ დარწმუნებული ვართ იმაში, რომ ამ მივარდნილ წიაღშიაღწ
როგორცაა ხევსურეთი, სეპარატორიც ჩქარა მოიკადებს ფეხს და
გასდევნის მეურნეობიდან ძველ "სადღობელს".

ძროხას ისეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს ხევსურეთში, რომ
თითქმის ფულის ადგილს იჭერს, რადგან ყოველგვარ კეთილდღეო-
ბას და ავლადიდებას ძროხით ზომავენ.

სავაჭრო და სხვა ეკონომიური ურთიერთობა ძროხით ფასდე-
ბა, მაგალითადნ როცა ფარდაგს ყიდულობენ, იმაში 2-3 ძროხას
აძლევენ.

ხევსურთა სიმდიდრის განსაზღვრა ასე შეიძლება: ღარიბის მე-
ურნეობა შეფასებულია 3-4 ძროხად, საშუალოსი 7-8 ძროხად და
კულაკისა – 20 და მეტ ძროხად.

მეძროხეობის გარდა ხევსურეთში მისდევენ მეცხვარეობასაც,
რომელსაც ეკონომიური მნიშვნელობა მხოლოდ ხევსურეთის შინა-
ცხოვრებაში აქვს (რძიდან ყველის დამზადება, მატყლიდან – ხევსურ-
ული შალის, ტყავიდან – ტყაპუჭების, გუდანურების). ხევსურეთი-
დან ცხვარი გარეთ არ გადის გასასყიდათ.

ხევსურეთში მეცხვარეობის საგრძნობლად განვითარება შეუ-
ძლებელია, რადგან ცხვარს საზამთრო სამოვრები სჭირდება, რომე-
ლიც ხევსურეთში არ გააჩნიათ, ხოლო ჩრდილო-კავკასიის სამოვრე-
ბით სარგებლობა ხევსურებს არ შეუძლიათ აქამდის აღმოუფხვრელ
სისხლის ალების წესის გამო ინგუშებთან.

ნადირობა. ხევსურები ნადირობასაც მისდევენ.

ხევსური დახელოვნებული მსროლელია. ამი-
ტომ უყვარს მას ამ ხელოვნების გამოჩენა. ხევსური მარტო თავის
გასართობად, სავარჯიშოდ ნადირობს. იქ ნადირობას მხოლოდ პი-
რადი გართობის ხასიათი აქვს.

ხევსურს უყვარს თავისი სიმარდისა და გაბედულობის გამოჩე-
ნა. ნადირობა მისთვის დიდი ვაჟკაცობაა, სადაც ათასნაირი საფრთ-
ხე მოელის გულად მონადირეს, როცა ის ჯიხვზე ნადირობს. ფრთხილ
ნადირს კაცისათვის მიუვალი ადგილები უყვარს საცხოვრებლად.

ნადირობის მეტად ლამაზ და ცოცხალ სურათს იძლევა რაფ.

ერისთავი თავის „თუმ-ფშავ-ხევსურეთის ოლქის შესახებ ნაწერებში“ *).

„იქ, მიუვალ სალ კლდეებზე, სადაც ჯიხვი ბუდობს, სანადიროდ მიდის ორი ან სამი გაბედული მონადირე. ხან მათ ისეთ თვალმიუწდომელ სალ პიტალო კლდეებზე უხდებათ ფოფხვა, რომ სიცოცხლე მათი მაშინ ბეწვზე ჰკიდია“.

„არის შემთხვევა, რომ მონადირე თავბრუდამხვევ სიმაღლეზე მიდის და უცბად ბილიკი იკარგება, სწყდება. მაშინ მას მხოლოდ ისღა რჩება, რომ კლდეში ხანჯლით საფეხურები ამოსჭრას ფეხის მოსამაგრებლად, სანამ ისევ ბილიკს მიაგნებდეს. ამ საშინელ ბილიკზე სიარული უფრო ძნელი და სახიფათოა, ვიდრე ჰაეროსტრატიტით ფრენა. აქ, მიუვალ ადგილებში ბილიკი სამი გოჯის სიგანისაა, ერთის მხრივ – კედელივით აყუდებული სწორად ჩამოთლილი კლდე, მხოლოდ მეორე მხარეს თვალთუხილავი უფსკრული. ერთი უხერხული მოძრაობა – და სულიან-ხორციანად დაიკარგება მონადირე...“

„როცა ჯიხვის კვალს მიაგნებს მონადირე, თოფის მანძილზე შორდება. ჯიხვისთვის იგი სტოვებს უფრო განიერ ბილიკს, რადგან თუ ის ასე არ მოიქცა და ჯიხვს გასაქცევი ადგილი არ ექნა, დამფრთხალი ჯიხვი ისეთი სიძლიერით გაექანება და ისე მძლავრად ჰკრავს მონადირეს რქებს, რომ უფსკრულში გადასჩეხავს...“

„ჯიხვის ტყავი ხვდება მას, ვინც მოჰკლა, რქებს სამლოცველოს სწირავენ, ხორცს კი თანასწორად იყოფენ ნადირობის მონაწილენი“.

ზედმეტად არ მიგვაჩნია, რომ აქვე მოვიყვანოთ ზოგიერთი ხალხური ხევსურული ლექსები, რომლებშიაც საუცხოვოდ არის დახასიათებული ჯიხვზე ნადირობა*)

ჯიჯვს.

ჯიჯვო, გუნებით მძიმეო, კლდიდამ რამ გამაგიყვანა?
ვაქვაცმა პირ-შიშველამა სათავე წამაგიარა;
მშვილდმა მაგ შენი რქისამა დაგჭეხა, დაგათხრიალა:
ისარმა კილო-წითელმა იღლია გამაჩიარა;

- 5 გულს მაგზვდა, მუკლსა გიწივა, მუკლ დადგა, ველარ იარა,
ჯიკვო საჯიკვის გორზედა, ჩასწიე, თორე თენდება,
გზას გიზის მენადირეი, სიცივისაგან კედრება.
ჯერ ვერ ას გათენებული, ნისლის კოტორი დაგედვა,
მაგრიდეს ნისლის კოტორთა, ცეცხლის გირკალი მაგება.

---

*) იხ. გაზეთი „Кавказ“ 1854 г., № 50.

*) პრ. ა. შანიძე „ქართული ხალხური პოეზია. I ხეცსურული გვ. 201, 204, 207.

– 50 –

ჯიკვზე ნადირობა.

ამაჰე, მთვარის ნალეო, ანაანათე კლდესაო!
ჯიკვთ რო გაიგან მწვანილი, – დღისით სიმაგრეს წევსაო.
გზას უკრავს მენადირეი, ღამეს გაატანს ბნელსაო.
გათენებისად შაუკრავს გადასაჰედსა წვერსაო.

- 5 ჯიკვნი საწოლთვე წასვლასა იგებენ სისკრის შუქითა:,
ქუჩს სძოვენ თვირთვილიანსა, მიდიან წყნარის ბიჯითა.
როსაც წვერს დაეჯრებიან, გული უცხრობს შიშითა:
„ვა, თუ გზას გვეჯდას მოყმეი, ქვიშა შავლებათ სისხლითა!“

- 10 გამრივლდა დილის ნიავი, ჩამახყიყინებს კლდესაო.
შაგიტყვა, მენადირეო, ჭყიტინებს, უცემს ფეკსაო.
გასწივა სალის კლდისკენა, აღარ ენდობის წვერსაო.
ყინვარში შენი შიშითა მშიერ აღამებს დღესაო.

- ჩახენა მენადირემა, შამაიჯენჯა გულია.
სიცივისაგან გავკერდი ჯიკვების მაცადურია.
15 რა დაეკლებს? – ამბობდა, – სალს კლდეში გადასულია.
კელთ აქვის თოფი-იარაღი, რა კარგა დამზადულია!

ახლა მშვიდობით წამიხვე, ჯიკვო, კლო რაღა გგულაო?
გიშველა დილის ნიავმა, ახლა ცალია ვბრუნავო.
კიდე ჩამახოლ ლიხზედა, ეგრ კი ვერ წახოლ სრულაო.

20 გულ რო გახქონდას ტყვიასა, სულს ღლევდა, ამაშქუნაო.

—
სისხლი(თ) ძღებოდენ ყორნები, ხყეფდან სიკვდილის ჳმაზედა.
პირ-იქით ვეთელებოდით სხვას მენადირეს გზაზედა,
მოყმესა პირშიშველასა მავხყევით თოფის ჳმაზედა.
ჯიჯვო, ყინვარში ნაზარდო, შამაგყოლია კვალზედა.

25 საწყალო მენადირეო, ვის აქვ წვალება შენია?
შანდომა გინდა (რას იქამ?), საცა ყინვრიან წვერია,
გამათხრა თავის საწოლსა, დამე რო იყვას ბნელია,
კლდის ძირში გიგავ ლოგინი, კლდის ნაწვეთ ჩამაგდენია.

— 51 —

—
ძილს გიკვრობს ქვიშის წკიალი, გულჩი დარდი გაქვ მტრისაო,
30 გვერდს გიწევს შენი ბერდენკა, რკინას გულს იხვევ გრილსაო,
კელი გიკვიდავ ზატორსა, იმედ გაქვ როგორც ძმისაო.
ცალკ სიცივე გალონებს, გმინს გააყოლებ გმინსაო.

—
შულამემლი რო გეძინას, მემრ დამინება ძვირია,
დაგიყუვდების გვერდები, ჭაუხის ქვიშა გრილია.
35 საგათენებლო მასკვლავი გორის პირ გადახრილია,
მიზდევს ქვიშაზე სარტყელი, ჯიჯვების გადაჭრილია.

—
წადი, შასწუხდი დედაი, გმინს გააყოლა გმინია.
რად სწუხდები, დედაო? თაოდაც უფერ ჭირია.
ომი რო ნახას თვალითა, პირში დაშჩების ღმინია.
40 ფეკი ვერ წავა ცოცხალი, მტერ გზაში შამაყრილია.
მელექსეს თუ რას იკითხავთ, **გრანჯაის** გამათქმულია.

მენადირის ხიფართი.

ოჯერო ჩვენო ტერლაო, მიჯნაო ქისტებისაო,
წინიდგე ძალით ნაჭერო ჩვენების ვაჟებისაო!
შიბ-წვერო გასაჯედაო, მაგლილო ჯიჯვებისაო!
პირ-იქითისკე შავ-წყალო, ფერი გმე სიმაგრისაო.

- 5 გარმადის არხოტივნი, სანადიროო სხვისაო.
შამაგიარეს, შავ-წყალო, ბოლოო გორებისაო.
გიგიამა და ადუამ ფერი დაიდვეს მგლისაო.
მწარზე სხავ ბერდენკაები, ჯარ უწყოვ გილდებისაო.
მაგაწიოკნესთ, ჯიკვებო, არ დაგიფერესთ სხვისაო.
- 10 ჩემსამც მაუვა დამწყევსა ხიფართი ემმაკისაო!
ამხანიგს თოფი მოუხვდა, დღე დადგა ცოდო-ბრლისაო.
მარტიათაი ადუა დასანანები მტრისაო.
ნადირ კი არ მალგონდების, აგდებს გულისგან გმინსაო.
ოდინათასა გიგიას გული ზდებივო ქვისაო, –
- 15 იქავ თოფევდა ნადირთა, ვითამ სრუ არა სჭირსაო.
მამრჩალან რა-კელს ალაგსა, შავ-წყალ, ი წვერის ძირსაო.
ზედ ესწრობოდა ღამეი, ხანია ბნელებისაო.
ეგრე ითრევენ ერთ-ურთსა, დედა რო თავის შვილსაო.
მამრჩალან ველი-ველადა, ეხ, ვერ უპოვნავ კლდისაო.
- 20 გათენებს ტალიკანაი, დიდო ღამეო სთვლისაო.
ამაჰე, ნულარ ღვვიანობ, სისკარო თენებისაო!

– 52 –

მაგივას ცის-პირ-ძვრისადა, სოფელო ქისტებისაო.

—
ამაგის მალექსებელი საბოსლოს კარჩი ზისაო,
კელნი უჭერავ ფანდური, ლექსებს ადვილად თვლისაო.

25 სალექსო გამამიტანეთ თითო გილდ ხაზინისაო.

მეურნეობის ფორმა. ხევსურეთში, როგორც უკვე ზემოთ იყო აღნიშნული, გაცვლითი, ნატურალური სახეა მეურნეობის, რადგან ხევსურეთი ჩამოშორებულია მსხვილ სავაჭრო ცენტრებს და ეს კუთხე, რასაკვირველია, არ შეიძლება კაპიტალიზმის გავლენის ქვეშ მოხვედრილიყო, რადგან თვით მოსახლეობას არ აქვს მოთხოვნილება სამრეწველო ხასიათის პროდუქციაზე. ამიტომ იგი განაგრძობს ძველებურად.

მე-XIX საუკუნეში ხევსურეთის მეზობელ ადგილებში გზატკეცილების გაყვანამაც კი ვერ შესცვალა გაცვლითი მეურნეობა, იმ დროს, როცა ზედმეტი ნაწარმოები იქნა გატანილი ტფილისის და სხვა ქალაქების ბაზარზე.

ხევსურეთში შეტანილი ფული თითქმის უძრავად დევს, რადგან შიდა ხევსურეთში აღებ-მიცემობა ფულზე არ სწარმოებს.

ხევსურეთში იარაღია ან სპილენძის ჭურჭლის და რკინის ავეჯის შეტანა ისე მცირეა, რომ არც ეს ჰქმნის დაგროვილ თანხის ბრუნვას.

ასე რომ აქ ფული სავაჭრო ურთიერთობაში არსებით როლს არ თამაშობს, ის მხოლოდ ხევსურების მცირე რიცხვის სიმდიდრის გამომხატველია, რომელნიც ღარიბებზე ბატონობენ.

თავი მეხუთე

ხევსურების რელიგი- ხევსურების სარწმუნოებას და რელიგიურ ური შეხედულებანი. ადათ-ჩვეულებას თუ გადავხედავი, დავინახავთ, რომ იქ ერთი მეორეშია შერეული ქრისტიანობა, წარმართობა და მაჰმადიანობა.

ხევსურები დღემდე თაყვანსა სცემენ ქრისტეს „ქალწულ“ მარიამს, ანგელოზებს, მაგრამ ამავე დროს აღმერთებენ ბუნების ძალებს და სამღთოსაც სწირავენ მათ („ადგილის დედა“ და სხვა,) მაგრამ მათ ჯვარის საიდუმლო ძალა იმდენად ძლიერ სწამთ, რომ ეს არის მათი სარწმუნოების და ხატის სიმბოლო.

მაგრამ ფრიად საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ხევსურებს დიდათ მიაჩნიათ ისეთი დიდი ქრისტიანული უქმე, როგორც არის კვირა დღე და სავალდებულოდ უქმობენ ამ დღეს, მაგრამ დიდ დანაშაულობად სთვლიან აგრეთვე მაჰმადიანთა პარასკევისა და ებრაელთა შაბათის გატეხას. ეს დღეებიც სავალდებულო უქმეებად ითვლება ხევსურეთში, თუმცა ასეთ უქმე დღეებში ხევსურებს ცოდვით არ ეთვლებათ ქვრივ-ობერისა და ობლების მიწის დამუშავება და საეკლესიო (ხატის) მამულზე მუშაობა; ხევსურეთში საერთოდ ძალიან გავრცელებულია უმწეო და ქვრივ-ობლის დახმარება.

ხევსურეთის ასეთი სარწმუნოებით განცვიფრებულია პოეტი რაფიელ ერისთავი და ასე სწერს: „საიდან შემოვიდა ხევსურეთში კურდღლის ხორცის აღკვეთა სომხებსავე, რომლებთანაც მათ საერთო

არაფერი აქვთ? ან რისთვის უქმობენ ებრაელების შაბათს? ან ვინ ჩააგონა მათ ღორის ხორცის აღკვეთა, თავის პარსვა, მრავალცოლიანობა, რაც მაჰმადიანებს სჩვევიათ, მით უმეტეს, რომ ხევსურებს ასე სძულთ და ეზიზღებათ ისინი?“ („Кавказ“ 1845 r., № 45). მართალია, ხევსურები მრავალცოლიანობას ამჟამად ისე აღარ მისდევენ და სულ ორიოდე ასეთი შემთხვევა თუ არის აღსანიშნავი. 1928 წელს ასეთი შემთხვევა მხოლოდ 4 იყო მთელს ხევსურეთში. ხევსურს მეორე ცოლი მოჰყავს პირველი ცოლის სიცოცხლეშივე და უსათუოდ მისი დასტურით, უკეთუ პირველ ცოლთან ხანგრძლივი ცხოვრების შემდეგაც მემკვიდრე არ მიეცა. ასე რომ მეორე ცოლის შერთვა ხევსურს მხოლოდ პირველი ცოლის ნებართვით შეუძლია ზდა ისიც მაშინ, თუ პირველი ცოლისაგან ვაჟი არ შეეძინა.

– 54 –

ჩვენის აზრით ბუნებრივად უნდა ჩაითვალოს ის მოვლენა, რომ ხევსურეთში ასე მჭიდროდ არის ერთმანეთში გადანასკული სხვადასხვა სარწმუნოებრივი ადათ-ჩვეულებანი. მით უმეტეს, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ პირიქით ხევსურეთის მოსახლეობა სხვადასხვა ეროვნებათა შერეულ შთამამავლობას წარმოადგენს; ამავე დროს ანგარიში უნდა გაუწიოთ მეზობელ ინგუშების (ქისტების) და ჩეჩნების გავლენას აღმოსავლეთიდან დაღესტნის მხრივ, ხოლო სამხრეთიდან კი შედარებით კულტუროსანი საქართველოს გავლენას.

თვითონ ხევსურების ჩაცმა-დახურვა და მოკაზმულობაც, მეტადრე სარწმუნოებრივი ადათ-ჩვეულების სხვადასხვაობანიც გვაფიქრებინებს, რომ ყოველივე ეს შერეული ეროვნული და სარწმუნოებრივი რწმენისა და ზნე-ჩვეულების ნაშთებია.

რელიგიური კულტის იმ მიზნით რომ, პირშეუცვლელათ და წმინდათ ქონოდათ დაცული და შენახული ყველა ძველებური ადათ-ჩვეულებანი და რელიგიური წესები, და აგრეთვე რომ შესაძლებელი გამხდარიყო ყოველივე ამ სულიერი მოთხოვნილებებისათვის ხელმძღვანელობის გაწევა, ხევსურეთში ჰყავდათ და დღესაც ჰყავთ – მრავალი ქურუმები და მოგვები, რომელთაც ხევსურეთში ეწოდება „ხატის კაცი“, „ხატის მსახური“.

„ხატის მსახურნი“ ორ ჯგუფად იყოფიან: პირველ ჯგუფს ეკუთვნიან სარწმუნოებრივი წესების ამსრულებლები, რომელთაც ეწოდებათ „ხევისბერი“, „ხუცესი“, „დეკანოზი“, ხოლო მეორე ჯგუფს ეწოდება „მოგვები“, „მკითხავეები“ და „მისნები“. ამ უკანასკნელთა შორის ხევისურებში ყველაზე მეტის ყურადღებითა და პატივისცემით სარგებლობს ქადაგი.

ხატის მსახურთა უფროსი – ხევისბერი, რელიგიური ცერემონიებისა და საოჯახო ადათ-ჩვეულებათა შესრულების გარდა, ასრულებს აგრეთვე მსხვერპლის შეწირვისა (სამღვთოს დაკვლას) და ხევისურების ყოფა-ცხოვრების სხვა წესებს.

მოგვების პირველ წრეს ეკუთვნიან აგრეთვე „მკითხავეები“, რომლებიც მკითხაობენ ადამიანის ბედზე, მეორე წრეს კი „მოსულთანები“. ესენი მიცვალებულთ გამოიხმობენ (გამოიძახებენ) რომელიმე ოჯახური საკითხის გამოსარკვევად და გადასაწყვეტად.

ქადაგი მომეტებული ატაცებულობის დროს უმკითხავეებს რომელიმე ოჯახს მომავალ ბედს და მისი წინასწარმეტყველება ხშირად იმითი ბოლოვდება, რომ ამა თუ იმ ოჯახმა საღმთო უნდა დაუ-

– 55 –

კლას რომელიმე ხატს. ეს საქმე, რა თქმა უნდა, უხევისბეროთ ყოვლად შეუძლებელია.

ასე რომ, თუმცა ქურუმების ეს ორი ჯგუფი სრულებით სხვადასხვა ხასიათისა და დარგის კულტს ემსახურება, მაგრამ, არსებითად რომ ითქვას, ერთს ჰანგზე მღერიან, ხევისურების გონებას აბრუებენ სხვადასხვა საიდუმლო სულების არსებობით, გულში სიყრმიდანვე უნერგავენ შიშს მათ მიმართ, მეორეს მხრივ კი ასწავლიან და აჩვენებენ ქურუმების მორჩილებას და პატივისცემას.

ყველა ამ ქურუმ-მკითხავეებს თუ მოგვებს დიდი გავლენა აქვთ ხევისურის ოჯახურ თუ საზოგადოებრივ ყოფა-ცხოვრებაზე და ამ გავლენისათვის ჯერაც ვერ დაუღწევიათ თავი.

ამ ბოლო დროს ხევისურეთში კულტურის ნაკადმა იწყო დენა და რელიგიური წარმომადგენლების ნდობა და ავტორიტეტი საგრძნობლად შეირყა.

მაგრამ რამდენად ძლიერი და გავლენიანი იყო ეს რელიგიური კულტი ხევისურეთში, ნათლად სჩანს იმ საგულისხმო სტატისტიკური

ცნობებიდანაც, რომელიც 1854 წელს მოჰყავდა რაფ. ერისთავს თავის წერილებში, სადაც ჩამოთვლილია ხევსურეთის უმთავრესი „ხატები“ ანუ სალოცავები:

სალოცავები ანუ ხატები

ხატის სახელწოდება	რომელ სოფელში იმყოფება	ხატის მსახურთა რიცხვი
ხახმატის-ჯვარი	ხახმატი	8
გუდანის-ჯვარი	გუდანი	8
ღულოს-ჯვარი	ღულო	5
პირქუშას ჯვარი	ბაცალიგო	3
ჭორმეშავის-ჯვარი	ჭორმეშავი	3
ხადუს-ჯვარი	ხადუ (უკანა ხადუ)	1
ბლოს-ჯვარი	ბლო	2
ჭიშხის ჯვარი	ხორნალთა	2
როშკის-ჯვარი	როშკი	3
დიდგორის-ჯვარი	როშკისა და ქმოსტოს შუა	5
ქმოსტის ჯვარი	ქმოსტი	3
ღელის-ჯვარი	ღელის-ვაკე	2
კარატის-ჯვარი	ლიქოკი	6
ჩირდილის-ჯვარი	ჩირდილი	2
ხმალას-ჯვარი	ბარისახო	1
დათვის-ჯვარი	დათვისი	3
	ს უ ლ . . .	57

– 56 –

ამდენი კულტის მსახურია და ამავე დროს არავითარი ადმინისტრაცია არ მოიპოვება! სწორედ გასაოცარია, რომ ასეთი კულტის გავლენის ქვეშ ეგოდენ ხანს იმყოფებოდა ხევსურეთი, და მათი ზნე-ჩვეულება კი ჩვენთვის დღესაც გამოცანათ დარჩენილა.

მას აქეთ სალოცავ-ხატებისა და ხატის მსახურთა რაოდენობაში ერთგვარი ცვლილებები მოხდა: ბარისახოში არსებული „ხმალას ჯვარის ნატეხი“ სრულებით დაეჭვებულია; სოფ. მოწმაოში, ზემო-ხსენებული ხატის გარდა, არსებობს კიდევ „მოწმაოს-ჯვარი“; ახიელში არსებობს „გორულ-ჯვარი“ და „მთის-ჯვარი“, სოფ. ამლაში – იასხარი – ხატი-პეტრე“ და სვეტი-ცხოველი“ ანუ „სვეტის-ანგელოზი“, სოფ. ჭიმლაში – „ჭიშხელის-ჯვარი“, სოფ. კვირიწმინდაში „წყალ-შუია-ჯვარი“.

ეს სალოცავი ამჟამად დაუქმებულია, რადგანაც სოფ. კვირი-
წმინდა ნახევრად ამოსწყდა, დარჩენილი მოსახლეობის ნაწილი კი
კახეთში გადასახლდა. ამ სოფელში დარჩა მხოლოდ ერთადერთი
ადამიანი თორღა გიგაური, რომელმაც უკვე ხელი აიღო „წყალშუის
ჯვრის“ თაყვანისცემაზე. „კვირიწმინდის“ მცხოვრებლებს კახეთში
გადასახლების დროს თან „წაუბრძანებიათ“ (გუდით) „წყალშუის-
ჯვარის“ ხატის ყველა შემკულობანი და თავისი ახალი ბინადრობის
ადგილზე აუგიათ მისთვის სამლოცველო.

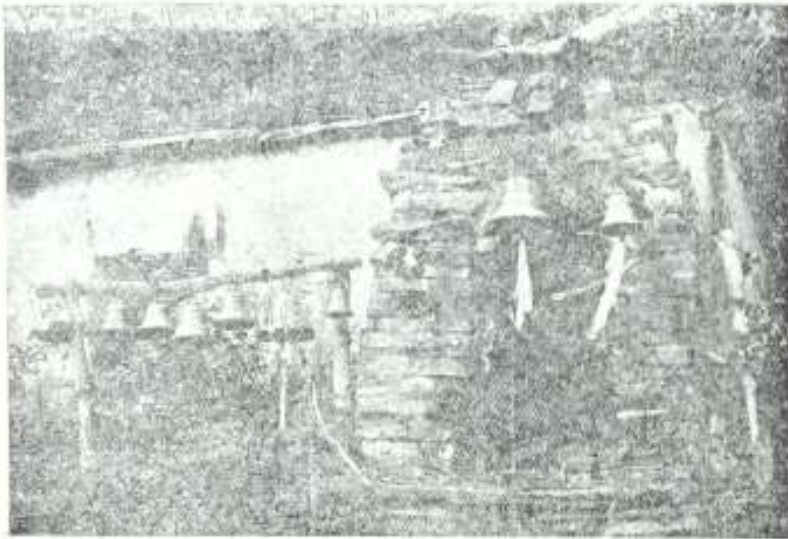
სამლოცველოები. სამლოცველოების მახლობლად იკვლება
სამღვთო შესაწირავი. სამლოცველოს შენო-
ბა გარეგნულად ჩვეულებრივი ხევისურული სამლოცველოს ბინისაგან
არც კი განირჩევა, გარდა იმისა, რომ შესავალ კართან რამდენიმე
პატარა ზარია ჩამოკიდებული, სამლოცველოს გვერდით კი მიშენე-
ბულია ლუდის სახდელი შენობა. (იხ. სური 15, 16)

ხევისურებში ლუდი ძალიან მიღებული სასმელია და თითქმის
ეროვნულ სასმელად ითვლება. ამის გამო ლუდის დაყენება ღვთის-
მსახურთა ხელშია გადასული, როგორც ხევისურების შეუბღალავი
წმინდა კულტის ერთერთი შემადგენელი ნაწილი.

ყველა სოფელში საგანგებოთ გამოცალკევებულია მიწის ნა-
კვეთი, რომელიც ხატის კუთვნილებას წარმოადგენს. ამ ნაკვეთის
დამუშავება (მისი მოხვნა, დათესვა, მომკა, გალენვა) მთელი სოფ-
ლის მოვალეობას შეადგენს, მისი საერთო ხელმძღვანელობა და მო-
ვლა-პატრონობა (მთელი სამეურნეო ნაწილის გამგეობა) მინდობილი
აქვს სოფლის მიერ ამორჩეულ დასტურს, რომელსაც 1-დან 3 წლის
ვადამდე ირჩევენ. დასტურის თანამდებობა ერთგვარ სიმწიფეს წარ-

მოადგენს იმ მხრივაც, რომ თუნდაც ცოლიანი იყოს, თუნდ უცო-
ლო, დასტურად ყოფნის დროს უფლება არა აქვს ქალს მიეკაროს.

ხატის მიწაზე აკრეფილი ქერი ხატის ბედელში მიდის. ამ
ქერს ამზადებენ ლუდის გამოსახდელად, რომელიც აუცილებელ სას-
მელს წარმოადგენს ხევისურულ ხატობაში გასამასპინძლებლად.

სურ. № 15.
ხატი-ფუმის ანგელოზი.

სამღვთო შეწირვა. სამღვთოს შესაწირავად ხევსურებს სხვა მიზეზები მოეპოვებათ, თუმცა თვითეული ხევსური ვალდებულია წელიწადში ერთხელ მაინც თხა ან ცხვარი შესწიროს მსხვერპლად, რათა ბოროტი სულების გული მოინადიროს, ასიამოვნოს ხატს და ანგელოზის გული მოიგოს.

ასეთი სამღვთოს დაკვლა მეტნაწილად ხატობაში (დღეობებში) იციან. ხევსურეთში ხატის დღესასწაული წელიწადში 10-12-ჯერ მაინც ექნებათ. ამ დღესასწაულთა შორის ყველაზე უმთავრესი დღეობა „ათენგენობა“ (ლამის თევით) (იხ. სურ. 21, 22, 23).

დღეობის წინ დასტურების წასახმარებლად ირჩევენ ერთ მანდილოსანს, მომეტებულ ნაწილად მოხუცებულ ადამიანს; მას ეწო-

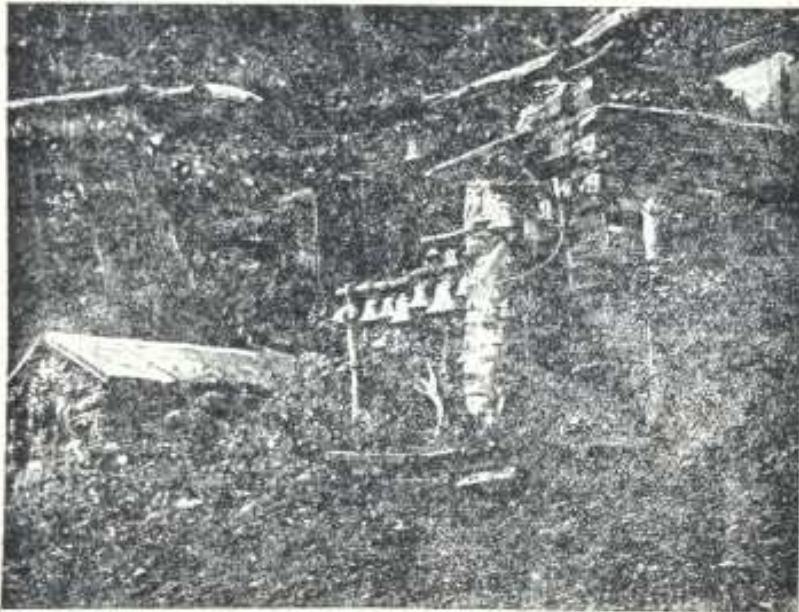
– 58 –

დება **დღეობის დიასახლისი**. დიასახლისიც და დასტურებიც „ხევის-ბერის“ საერთო ხელმძღვანელობას ექვემდებარებიან, რომელსაც ამ შემთხვევაში ეწოდება „ხელოსანი“.

დღეობა იწყება ხევის-ბერის ჩამოლოცვით. იგი გულხელდაკრე-

ფილი ზეცას მიაპყრობს თვალებს და წარმოსთქვამს ლოცვებს.

სამღვთოს პატრონები დაჩოქილი და ქუდმოხდილები უსმენენ, ყველას ხელით საკლავი უჭირავს ცხვარი, ან თხა. მსხვერპლის შეწირვას ერთგვარი წარმართული ელფერი სდევს. უბრალო ცერემონიების შემდეგ ხევსური სამღვთოს ყელს გამოსჭრის, მის სისხლში თითს ჩაყოფს და მსხვერპლის შემწირველს შუბლზე სცხებს. ამის მერე იწყება „ჯვარდიდება ლუღზე“. (იხ. სურათი 17, 18).

სურს № 16.

ფუძის ანგელოზის სამლოცველო; მის გვერდით ლუღის სახდელი შენობა.

ხევისბერი აკურთხებს სამლოცველოში ვერცხლის ბადიებით ჩამომწკრიებულ ლუღს, მერე იქვე მდგარ ლუღის ქვაბიდან აიღებს ერთ ფიალა ლუღს და დალევს (იხ. სურ. 19. 20). ამას მოჰყვება

სურ. 17

სურ 18.

სხვადასხვა სამღოს დაკვლა, ვისაც კი რა მოუყვანია ხატობაში.
ხევისბერის საკუთრებად რჩება საკლავის ტყავი და სამღვთო საკლა-

ვის მთელი ნახევარი ტანა. რადგანაც ასეთი სამღვთო დღეობებში ხშირია და ბევრიც, ამისათვის ამდენი ტყავი და ხორცეული ერთ-

სურ. № 10.

ხევისბერი გიგია ჭინჭარაული „ჯვარს ადიდებს ლუდზე“. გვარ თანხას შეადგენს; ამიტომაც ხევისბერები ხევისურეთში ყველაზე უფრო შეძლებულ მეოჯახედ ითვლებიან. მდიდარი ხევისურები ხორცსა და ქონს (ფერდის ქონსა და დუმას) ყალად ისახავენ (შაშხივით დამარილებული და ბოლში გამოსული). ზოგჯერ ასეთი მარაგი ათ ფუთობით მოეპოვებათ და რაც უფრო მეტი ხნისაა ასე

Հայկական զորքերի զինավարժության բժշկական հասկումը
կադ. № 20

Солдаты 1-го полка, № 12. 1917 г.

სურ. № 22.
„დეკანოზი“ - მეფის მთავრობის
განცხადება.

- 64 -

შენახული ხორცი, მით უფრო მეტი ფასი აქვს. ზოგიერთი „ხუცესი“, ან „დეკანოზი“ ხუთი-ათი წლობით ინახავს ასეთ სანოვავს.

დამახასიათებელია ერთი გარემოებაც. მეფის მთავრობამ ხევსურეთში მართლმადიდებლობის გასავრცელებლად შეჰქმნა ამიერ-კავ-

კასიაში ეგრედწოდებული „ქრისტიანობის აღმადგინებელი საზოგადოება“, რომელმაც ადმინისტრაციული ხელისუფლების დახმარებით ხევსურეთში რამოდენიმე ეკლესია ააგო და მღვდლებიც გაამწესა, მაგრამ ამით ხევსურებს თავის ძველებურ ადათ-ჩვეულებებზე მაინც გული ვერ ააყრევინეს. მთავრობას კოვზი ნაცარში ჩაუვარდა, და ხევსურები მღვდლების ყოფნის დროსაც ყველა ადათ-ჩვეულებას ძველებურად ხევის ბერის საშუალებით ასრულებდენ.

სურ. № 23.

„ათენგენობა“. დედაკაცთა და ქალების ჯგუფი, რომელნიც იძულებულნი არიან, თვიურის გამო „ხატის დამორებით იმყოფებოდნენ“.

პირველი რევოლუცია რომ მოხდა, 1905 წელს და მეფის ხელისუფლება მოდუნდა, ხევსურებმა მღვდლები დაიფრინეს ხევსურეთიდან და ეკლესიები კი გაძარცვეს. რუსეთის მისიონერებს მხოლოდ ის შერჩათ, რომ ხევსურებმა თავის წარმართულ ჩვეულებების კულტს გადამახინჯებული სახით შეურიეს ეკლესიური ღვთისმსახურების ელფერიც. ასე რომ ის მართლმადიდებლობის ელფერი ხევსურეთის ადათებში ძალად შეტანილ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს და არა ხანგრძლივი ისტორიული გავლენის შედეგად, როგორც ზოგიერთი მკვლევარი ფიქრობს.

თავი მეექვსე

ხევსურების სოცია- თუმცა ხევსურეთი გარეშე ქვეყნიერებას

ღური მდგომარეობა თითქმის სრულებით მოწყვეტილია, მაგრამ ხე-
სურების ცხოვრება მაინც არ შეიძლება ერთ-
ფეროვნად ჩაითვალოს, არ შეიძლება ითქვას, ვითომც იგი მოკლე-
ბული ყოფილიყოს გარედან შეტანილ ელფერსა და გავლენას. ამ
მიუდგომელ და განმარტოებით აზიდულ მთის დევებში ნელის ნაბი-
ჯით, მაგრამ თანდათანობით მაინც ფეხს იკიდებდა მეზობელი ერე-
ბისა და თემების ადათ-ჩვეულებანი, და თავისებურ ნიშანდობლივს
კვალს აჩნევდა ხევსურების საერთო ყოფა-ცხოვრების ქარგაზე.

ეს მოვლენა იმითაც აიხსნება, რომ, როგორც ზემოდაც მოვიხ-
სენეთ, ხევსურეთის მოსახლეობა ნაწილობრივ სხვადასხვა თემებისა
და ეროვნებათა შერევისაგან წარმოიშო, რომელთაც თან მოჰყვათ
თავისი სარწმუნოება, ადათი და ზნე-ჩვეულებანი.

როგორც ვიცით, ხევსურეთის სოციალური წყობილების სა-
ფუძველს საგვარეულო წარმოადგენს. რადგანაც ეს გარემოება თავის-
თავადაც მოკლებული არ არის ეთნოგრაფიულ ინტერესს, ზედმეტად
არ მიგვაჩნია მოვიყვანოთ ხევსურეთში გამრავლებული საგვარეუ-
ლონი:

ღულში – ქისტაური	ახიელაში – 5 – 1) ბალიაური
როშკში – წიკლაური	2) ნაროზაული
ლიქოკში – ლიქოკელი	3) ჯაბუმანური
ამლაში – წიკლაური	4) ოჩიაური
ბლოში – გიგაური	5) ცისკარაული
ხახმატში – ალუდაური	მოწმოში – 2 – 1) არაბული
ბისოში – ქეთელაური	2) ფიცხელაური
ბარისახოში ცხოვრობს ორი	ხახაბოში – 4 – 1) მინიაური
საგვარეულონი: – არაბული	2) ხოსიაური
ჭინჭარაული	3) მამიაური
ჭიმლაში – 3 – 1) გაბური	4) ხახიაური
2) თეთრაული	არდოთში – 2 – 1) მურგოები
3) გიგაური	2) ზვიადაური
დათვისში – 3 – 1) არაბული	შატილში – 2 – 1) ჭინჭარაული
2) ქეთელაური	2) ანატორელი
3) ჭინჭარაული	

ხევსურეთის საგვარეულოთა მრავალნაირობა თავის ბუნებაში ატარებს მათი თავდაპირველი მიდგომის ნიშანდობლივ თვისებებს, თავისებურობას და ერთგვარ კარჩაკეტილობას.

ქორწინება

ხევსურეთში იღებულ ადათით ერთი **კლანის**, ანუ ერთი საგვარეულოს ქალისა და ვაჟის შეუღლება კატეგორიულად აკრძალულია. ასეთ ამ ადათს დღესაც ძალა და გასავალი აქვს შუა ხევსურეთში, სადაც არამც თუ ერთი გვარის, არამედ სხვადასხვა გვარის ერთი სოფლის მცხოვრები ქალ-ვაჟიც არ შეიძლება შეუღლდეს. თუ ასეთი შეუღლება მოხდა, ეს ამბავი საგვარეულოს წარუხოცველ სირცხვილად ჩაითვლება.

დღევანდლამდე ხევსურეთში ჩვეულებად დარჩენილა **ქალის მოტაცება**. ვაჟი, თავისი მეგობრებით, თავს ესხმის ქალს და გაიტაცებს. ამ შემთხვევაში იმართება თოფ-დამბაჩის სროლა, ხმალში გაწვევა, ჩხუბი და აყალმყალი, ზოგჯერ საქმე მკვლელობითაც ბოლოვდება. ქალის გატაცების ჩვეულება ამ ბოლო დროს თანდათან ისპობა და მის ადგილს იჭერს ქალის გამოსყიდვა ვაჟის მიერ, ე. ი. ეგრედ წოდებული **ურვათი**.

ამასთანავე საგულისხმოა ისიც აღინიშნოს, რომ ვაჟი ქალის სოფელში მის გასატაცებლად მიდის, თუ შეიტყო, რომ მისი საცოლე „სამრევლოშია“ გასული, აღარ დახედავს ადათის გადალახვას, შეიჭრება „სამრევლოში“ და იქიდან გაიტაცებს ქალს. ასეთ შემთხვევაში ქალი ხმის ამოუღებლად მისდევს საქმროს, რადგანაც ხმაურობა რომ ასტეხოს, მისი ნათესავები და სოფლელები იარაღით შეებრძოლებიან თავზე ხელაღებულ სასიძოს და შეიძლება სისხლიც დაიღვაროს.

ქალის მოტაცება *).

რაქელ შვილ გამაუვიდა ზეზე-უბანში მთვრალასა?!

კას ერთსაც არ მაიგონებს, სრუ გონობს ხათაბალასა.

იძვეენ ბალიაურნი დილა ნათელას ქალსა;

თეთრქალ ას დაღონებული, კვირობენ ცოდო-ბრალასა.

5 ჯავრობენ სახლის კაცები: „არ ხვითხა დედა-მამას“.

დედ-მამან დაჯავრებულან: „არ მავხმკით ზიარს ყანასა“.

ერთმანეთს ეუბნებიან: „თავისად გავიყვანათ“.

თავისად რაი ღ გამიყონს? ეგ ღმერთმა დაიფარასა!

წამაიტანეს საბელი, ზომენ ნეთხიჩოს ჭალასა,
10 თავის წილს მამკალნ დახვივნეს, ჩემს წირვენ მასამკალასა.

---

*) პრ. ა. შანიძე „ქართული ხალხური პოეზია“ გვ. 158.

– 67 –

ქვენ-უბნი გერგეტელი ზენ-უბან შამამკდარასა,
ვიცი, ამკიდებს მტრობასა, გამაწირვიებს შარასა.
თათარათაი ბაბუა არ იტყვის წარა-მარასა.
აბა რა საკვირელია, ერთმ რო მეც შამიბრალასა?
15 არ გიხედვდით მაგასა, უთხარით ამირბარასა.

—
აეგ ლექს გარისაკოთა ყაჩაღებმ დაგიბარათა.
იქნება იქავ მავიდათ, დროებამ მაიტანასა.

ხევსურეთში ქორწილის წესებს საგულისხმოდ აგვიწერს პოეტი
რაფიელ ერისთავი თავის წერილებში: („Записки о Ткшино-
Пшаво-Хевсурском Округе“. იხ. „Кавказ“ 1854 წ. № 47)

მის მიერ აღწერილი ჩვეულებები დღევანდლამდე უცვლელად
შენახულა ხევსურეთში, თუმცა მას მერე უკვე 75 წელმა განვლო:
„მოციქულები“ ანუ **„შუაკაცები“** მივლენ იქ (საპატარძლოს
სახლში) მიპარვით და ერთბაშად შეიჭრებიან ოჯახში. ქალის
მშობლები მაშინვე გუმანს აიღებენ მათი მოსვლის მიზეზზე და
მოციქულებს უარით შეხვდებიან, – მისი (სასიძოს) საკადრისნი არ
ვართო. მოციქულებიც თავის მხრივ უქებენ სასიძოს, გაზვიადებუ-
ლად მოუყვებიან ყველა მის ღირსებას და ცდილობენ დაითათბირონ,
დაიყოლიონ მშობლები. ცოტა ლაპარაკის მერე, თითქოს დაიყო-
ლიებენ კიდევ და ამავე დროს თან მიყვანილ ცხვარს წამოაქცევენ,
დაკვლენ და გატყავებას შეუდგებიან. ქალის მშობლები ასეთი საქ-
ციელით უკვე დამარცხებულად სთვლიან თავს და მოუხმობენ თავის
მახლობელ ნათესავებს. აქ იმართება მცირე ტაბლობა, რის შემდეგაც
საპატარძლოს ისტუმრებენ სასიძოს სახლში და თან გააყოლებენ
მთელი სოფლის ყველა ოჯახიდან თითო კაცს, ამ დროს სასიძო
სადმე მეზობლებში უნდა იყოს დამალული.

ამ ჩვეულებას ხევსურებში ეწოდება **„ახალუხალი“**, რაც ნიშ-

ნავს ახალს, ხელუხლებელს (ავტორის შენიშვნა)

„ამასობაში სასიძოვ შემოჰყავთ. ნეფე-დედოფალს შუა კერის პირად დასხამენ ერთად ისეთ ადგილას, როქ ბოლი ცხვირპირში სცემდეთ. მივა „დეკანოზი“, წინ დაუდგამს საჭმელსა და ლუდსა, ხელში თითო კელაპტარს მისცემს, რის შემდეგაც ნეფე და დედოფალი ზეზე წამოდგებიან და ამ დროს დეკანოზი ტანისამოსის კალთებს ნემსით გადააბამს. მაშინ მეჯვარეები დეკანოზს მიაერთმევენ კათხით ლუდს ან არაყს. და დეკანოზი ჩამოილოცება:

– 68 –

„ადღეგრძელოს ნეფე დედუფალ. გაახაროს ბედიან დავლათია მარდინასა, ერთმანეთს შაყვაროს-შააბარასა, ისრე აყვავასა როგორც ვარდნი და იანი.

ამინ ხალხნო,

ამინ, ურა.

„ჩამოლოცვის შემდგომ დეკანოზი მიულოცავს ახალშეულლებულთ გაბედნიერებას და იმათს სადღეგრძელოს დალევს. მის მაგალითს მიბაძავენ ყველა იქ დამსწრენიც.

„ახალშეულლებულნი ორი კვირის განმავლობაში ერთმანეთთან მორიდებით არიან, გარეშეების თანადასწრებით არც კი შეეძრახებიან ერთმანეთს“. ორი კვირის გასვლის მერე კი პატარძალი „ფეხის საბრუნებლად“ მშობლების ოჯახს უბრუნდება ორი კვირით და ქმართან ოჯახში დაბრუნების შემდეგ იწყება მათ შორის ჩვეულებრივი ცოლ-ქმრული ცხოვრება...

„ახალი ჯვარდაწერილები პირველ სამ დღეს განუყრელად ერთ უნდა იწვნენ, მაგრამ დიდ სირცხვილად ითვლება ხევსურებში,თ: გათხოვილი ქალი სამ წლამდე დაორსულდა“.

„როგორც ფშაველებში ისე ხევსურებში, ცოლ-ქმარნი ერთ არას დროს არ იძინებს და ღამღამობით ერთმანეთთან შესახვედრ ჩუმად მიიპარებიან“.

ზემოხსენებული აღწერილობა ხევსურული ქორწინებისა თავის თავად მეტათ დამახასიათებელია და სინამდვილესთან არც ისე დაშორებულია, მაგრამ რ. ერისთავს, სამწუხაროდ, მაინც გამორჩენია ზოგიერთი საგულისხმო და დამახასიათებელი წვრილმანები.

თუნდაც, მაგალითად ასეთი ამბავი; როდესაც ვაჟისა და ქა-

ლის მშობლები უკვე მორიგდებიან, ქალი ისევ მშობლების ოჯახში რჩება 2-3 წელიწადს და დანიშნულად ითვლება. ამ ხნის განმავლობაში სიძის მშობლები და ნათესავები ყოველ წელიწადს ერთხელ ესტუმრებიან სასრძლოს ოჯახს, თან ძღვნად მიჰყავთ ერთი ცხვარი. სამი წლის შემდეგ კი ბოლო ედება ახალ შეუღლებულთა მარტოხელობას, რადგანაც უკვე ცოლ-ქმარნი ხდებიან. ხევსურების ადათით ახალგაზრდა პატარძალი, ქორწინების მერმეც, თურმე მშობლების ოჯახში რჩება კიდევ ერთს წელიწადს და მხოლოდ ასეთი ხანგრძლივი გამოცდის შემდეგ იწყება ახალ შეუღლებულთა ერთად ცხოვრება.

ქალის გატაცება და გამოსყიდვის გარდა, ხევსურეთში სხვაგვარი წესიც არსებობს ქალ-ვაჟის დანიშვნისა: ჩვილი ქალ-ვაჟის პატრონი ორი ოჯახი, დანათესავების მიზნით, სიყრმიდანვე დანიშ-

– 69 –

ნულებად აცხადებენ თავის შვილებს და ამ დღიდან მშობლები ერთმანეთის ნათესავებად ითვლებიან, ბავშვები კი დანიშნულებად და როდესაც ჰასაკში შევლენ, მაშინ შეუღლდებიან.

ხევსურეთში ქალი, როგორც გათხოვებამდე, ისე გათხოვების შემდეგაც შედარებით ერთგვარი თავისუფალ უფლებებით სარგებლობს. მართალია, ერთი შეხედვით, მამაკაცი მეთაურობს ოჯახს, მაგრამ ოჯახურ ყოფა-ცხოვრებაში ხევსურის ქალი, სხვა მთიელი ქალებივით, როდი განიცდის ქმრის მუხრუჭს. იგი ერთგვარი თავისუფლებით არის აღჭურვილი, თამამად ერევა საუბარში, მსჯელობაში, თავისი შენიშვნები შეაქვს ოჯახური საკითხების გადაწყვეტაში და ხშირად ქმარს ხუმრობით გაამასხარავებს კიდევ. საოჯახო საქმე ცოლ-ქმართა შორის თანაბრად ნაწილდება და ხევსურეთის ადათისამებრ ქმარი ჰუმანიურად ეპყრობა ცოლს, თათბირობს მასთან ოჯახის მნიშვნელოვანი საკითხების გადაწყვეტის დროს.

„სამრევლო“ ყველაზე მძიმე და თითმის ერთადერთი გარემოება, რაც ასე ამცირებს და მეტად დაბალ საფეხურზე აყენებს ხევსურის ქალს, ეს არის ხევსურების ერთი ჩვეულება, ეგრედწოდებული, „სამრევლო“.

ხევსურების ღრმა რწმენით, დედაკაცი მენსტრუაციისა (თვიუ-

რის) და მშობიარობის დროს უწმინდურია და შემწიკვლული. ამის გამო, მათის ადათით, ამ დროს ქალს უფლება არა აქვს ოჯახში დარჩეს. ის ოჯახიდან იდევნება თვიურის დროს ერთი კვირით, მშობიარობის დროს კი – 40 დღით. ამ ხნის განმავლობაში იძულებული ხდება სოფლის დანარჩენ მცხოვრებლებს გაერიდოს და სოფლის მოშორებით, სადმე მთის კალთობზე მიდგმულ, სიპი ქვის ყორით ნაგებ, ქობს შეაფაროს თავი. აი ამას ეწოდება „სამრევლო“. ამ ქობს ფანჯარაც კი არა აქვს და ოდნავი შუქი მხოლოდ ცალფა ფიცრის ან ლასტის კარებში დატანებული პაწია სარკმელიდან ეფინება.

„სამრევლოში“ მყოფ ქალს არ შეიძლება ვინმე მიუახლოვდეს. ხევსურეთის ადათით ამ წესის დარღვევა ყოველად შეუძლებელია. მხოლოდ მოხუცებული მანდილოსანის ან პატარა ქალის ხელით შეიძლება „სამრევლოში“ მყოფ ქალებს მიაწოდონ დღიური საზრდო (იხ. სურ. 24). ასე ხდება პაპანაქება ზაფხულშიაც და ყინვა-ყიამათ ზამთარშიაც.

მშობიარე დედაკაცი ყოველად უპატრონოდ, უმწეოდ, ბედის ანაზარად არის აქ მიტოვებული. უკვე კივილის ხმაზე მშობლებმა

– 70 –

დაატყეს, რომ ქალს მძიმე მშობიარობა აქვს, მაშინ მამაკაცები ფეხაკრებით მიუახლოვდებიან „სამრევლოს“ (კანონით განსაზღვრულ მანძილზე) და ერთბაშად დასცლიან რამდენიმე თოფს, ეგება მშობიარე შეკრთეს და მშობიარობა დაუჩქარდესო, აგრეთვე მავნე სულებიც განიდევნებინანო.

სურ. № 24.

„სამრევლოში“ მყოფ ქალიშვილს დედა აწვდის საზრდოს.

„სამრევლოს“ არ ათბობენ. ამის გამო მშობიარე ქალები, მშობიარობის ტანჯვის გარდა, სიცვიისაგანაც საშინლად იტანჯებიან,

– 71 –

რასაც ზოგჯერ მელოგინისა და ბავშვის სიკვდილიც მოსდევს, მით უმეტეს, რომ „სამრევლოდან“ გამოსვლის შემდეგ, ე. ი. ორმოცი დღის შემდეგ, მელოგინე ვალდებულია ბავშვიანად გაებანოს ცივ წყალში (ზაფხულში თუ ზამთარში) და მხოლოდ ამის შემდეგ აქვს

უფლება ოჯახში დაბრუნებისა.

გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ მშობიარობის ასეთი უადამიანო პირობები დიდათ უწყობს ხელს ხევსურების გადაშენებას, რასაც ნათლად ადასტურებს ზემოდ მოყვანილი ცნობები 1873 და 1928 წლისა.

უნდა კი აღინიშნოს, რომ, თუმცა ხევსურის ქალი ამ მხრივ ასეთს დამამცირებელ მდგომარეობაშია ჩაყენებული, მაგრამ ზოგ შემთხვევებში მისი სიტყვა უდაოდ და უსიტყვოდ სრულდება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში; მაგალითად, საკმარისია ხევსურის მანდილოსანმა თავისი მანდილი მოჩხუბართა შორის გადააგდოს, რომ მოსისხლე მტერნიც კი შეჩერდნენ, რადგანაც ქალის ასეთი უსიტყვო მოთხოვნების აუსრულებლობა დიდ სირცხვილად ითვლება ხევსურეთში.

სამლო. ბავშვის და- ყველა არა ამ ადამიანური ჭირვარამისა და
ბადების გამო. ჭაპანწყვეტის შემდეგ, რაღაც სასწაულით იბადება ბავშვი. მშობლებს, რა თქმა უნდა ენატრებათ იმისი შეტყობა, თუ ამ მომავალი მოქალაქის ბედი როგორი იქნება, რა მოხელე „ნაჩალნიკი“ გამოვა ცხოვრებაში.

ამისათვის, ჩვეულებისამებრ, ბავშვი ერთი წლისა რომ შესრულდება, მშობლები მართავენ წვეულებას, ბავშვის საკურთხებლად. ბავშვს გაშლილ ფარდაგზე წამოაგორებენ, გარშემო სხვადასხვა საოჯახო ნივთებს შემოუწყობენ: ხმალ-ხანჯალს, სახელოსნო იარაღს და სხვა. ზეიმზე თავმოყრილი ნათესავეები და მეზობლები გაფაციცებით ადევნებენ თვალყურს, თუ ბავშვი რას წაეტანება თავისი პაწია თათებით. და რასაც პირველად ჩაებლაუჭება, იმის მიხედვით დაასკვნიან მის მომავალ მიდრეკილებასა და მოწოდებას.

ნათლობის წესი ბავშვი ორი წლისა რომ შესრულდება, მშობლები მეორე წესს უსრულებენ ეგრედწოდებულ ნათლობას. მართალია, გარეგნულად ამ წესს თითქოს ქრისტიანული ელფერი აძევს, მაგრამ მასში ბევრი რამ წარმართულიც ურევია და ერთგვარი ცრუმორწმუნეობითა და მისტიციზმითაა შემოსილი.

ხევსურეთში გავრცელებულია ასეთი რწმენა, რომ ბავშვს პატარაობისას ბოროტი სულები ეტანება (ალი, ქაჯი და სხვა), რომელნიც ცდილობენ, რომ ბავშვი მოსტაცონ დედმამას. რომ მშობლებსა

ასეთი ხიფათი არ დაემართოს, იგინი ბავშვს აკვანის გვერდზე უმაგრებებ ქარქაშში ჩაგებულ ხმალს, ხანჯალს ან დანას (იხ. სურ. 25). ეს იძის გარანტიაა, რომ ბოროტი სულები ბავშვს ახლოს ვე-
ღარ გაეკარებიან.

– 73 –

მესისხლეობა ანუ ხევსურეთში, როგორც მათ მეზობლად მო-
თავსისხლისახლე ფშავებსა და თუშეთშიაც, ძველთა-

განვე დარჩენილია ერთი საშინელი და მკაცრი ჩვეულება. სისხლის აღებაზე მოგახსენებთ. ეს ჩვეულება ძველისძველი უძველესი დროიდან მოსდევს და დღევანდლამდე შენახულა კიდევ ყოვლად უკულტურო ქვეყნებში. სისხლის აღების შინაარსი იმაში მდგომარეობს, რომ ყოველი შემთხვევითი თუ შეგნებული მკვლელობა მკვლელობით ისჯება მოკლულის ნათესავების მხრივ მკვლელის მამრობითი ჩამომავლობის მიმართ. უწინ ამ ნიადაგზე ძალიან ხშირი იყო ასეთი მკვლელობანი; ყოფილა შემთხვევები, რომ მოსისხლე ოჯახებს მთლად ამოუწყვეტიათ ერთმანეთის გვარეულობა.

ამაზე უფრო გვიან ეს საშინელი და გამანადგურებელი ჩვეულება ერთგვარად შერბილდა და მის ნაცვლად თანდათან ჩვეულებად შემოვიდა დანაშაულის გამოსყიდვა. მოკლულის ნათესავებს (მშობლებს თუ სხვა ჭირისუფლებს) მკვლელი აძლევდა ერთგვარ გამოსასყიდს. ასეთი სასყიდელი ორნაირი იყო დაწესებული: **ფეხითი** და **ხელითი**. ფეხითი გამოსასყიდი იმას ერქვა, როდესაც მკვლელი თავის დანაშაულს ძროხების მიცემით გამოისყიდიდა, ფეხითი კი იმას, როდესაც ნაწილობრივ ძროხებით გამოისყიდიდა, ნაწილობრივ კი სხვა რაიმე ნივთებით ან ნაღდი ფულით. ასეთი გამოსასყიდის რაოდენობას „რჯული“ ანუ ხუცესთა სამსაჯულო სწყვეტს.

თუ მკვლელმა მთელი თავისი ოჯახობით სოფლიდან გაქცევა მოასწრო და სხვა სოფელში მყოფ ნათესავებს შეაფარა თავი, მაშინ ისინი „**ხიზნებად**“ ითვლებიან ანუ „**ამანათებად**“. მათი ქონება კი ადგილობრივ რჩება და მისი გატანის უფლება არა აქვთ. ვინც ამ წესს დაარღვევს „ჯურუმით“ დაისჯება, ესე იგი, ჯარიმა გადახდება.

უნდა აღინიშნოს, რომ სისხლის აღება ვრცელდება როგორც თვითონ მკვლელზე, ისე მის მახლობელ ნათესავებზედაც, მაგრამ შურისძიება არ ეხება არც ქალებს და არც ღრმად მოხუცებულ კაცებს, ვინც 90 წელს გადაცილებულია. თუ მკვლელის ოჯახი ამოსწყდა, შურისძიება მის შთამომავლობაზე გადადის.

ხევსურეთში მკვლელობა ან მძიმე ჭრილობის მიყენება უმეტეს ნაწილად ხატობაში ხდება, დიდი სმა-ღრეობის დროს. საერთოდ კი რაიმე შეურაცყოფის ნიადაგზე ხევსურები ძალიან ერიდებიან სამაგიეროს გადახდას და ჯავრის ამოყრას, რადგანაც თვითთული ასეთი შემთხვევა ძალიან ძვირად უჯდება მკვლელს.

ხევსურეთის ცხოვრებაში სხვა გარემოებაც არის ხოლმე, რომელიც ხევსურს მკვლელობას ჩაადენინებს, – ეს არის ცოლის წართმევა ან ქალის გატაცება.

მკვლელობა ხდება აგრეთვე სახნავ-სათესი მიწების, ან გზის გამო დავიდარაბის ნიადაგზედაც.

საგულისხმოა გადავხედოთ, თუ ხევსურული ადათებით რა შედეგებს იწვევს მკვლელობა ყოველგვარი მტრობისა და შუღლის დროს:

უკეთეს სასიკვდილო ჭირილობა მიაყენა ვისმე, მაგრამ დაჭრილი ჯერ კიდევ ცოცხალია, დამნაშავე პირი დაზარალებულის ჭირისუფლებს შუაკაცებს მიუგზავნის შერიგების მიზნით და თავისი დანაშაულის გამოსასყიდლად ნივთიერ საზღაურს შეაძლევს.

ამ ადათს ხევსურეთში ეწოდება „საქონლის აღება“ ე. ი. „სამარხი ხარჯები“.

თუ ამ ნიადაგზე შერიგება მოხერხდა, დამნაშავე მხარე დაზარალებულ ოჯახს აძლევს 30 სულს სხვილფეხა საქონელს (ძროხას, ხარს) და საქმე ამით თავდება. მაგრამ ძალიან იშვიათია ისეთი შემთხვევა, რომ ხევსურები ასეთს დათმობაზე წავიდნენ. უკეთეს შერიგება ვერ მოხერხდა, მაშინ დამჭრელი თავის ნათესავებს დაავალებს ფხიზლად ადევნონ თვალყური დაჭრილის მდგომარეობას, რომ თუ სიკვდილი მოჰყვა, დროზე მოასწროს თავისი ოჯახობით და ნათესაობით გაქცევა და უშიშარ ადგილას თავის შეფარება.

რაწამს დასვრილი გაოდაიცვლება, მკვლელის ოჯახობა და მთელი საგვარეულო მაშინვე ფარულად გაიხიზნებიან ისეთ სოფელში, სადაც მოკლულის არც ერთი ნათესავი ან მოკეთე არა ცხოვრობს. მოსახლეობაც ხელს უწყობს მათს გახიზვნას, მოკლულის ნათესავების გარდა და სამშვიდობომდე მიაცილებენ.

გახიზვნის შემდეგ დამნაშავე მხარე თავის თავს ვალდებულად სთვლის შუაკაცების პირით შემოუთვალოს ჭირისუფლებს ან მახლობლებს, დასტური მისცეს სამარხი ხარჯების გაწევისა.

მეტისმეტად საგულისხმოა ეს ჩვეულება: მკვლელის შუაკაცები მისვლისთანავე ჭირისუფლებს სამძიმარს ეტყვიან, ანუგემებენ და თან ცდილობენ დაარწმუნონ, რომ

– „სისხლი სისხლით არ დაიბანების... მასასვლელი მავასაო... ასეთიასაო ხევსური კაცის ჩვეულებაჲ. ბედს უნდა შაურიგდათავ... გული უნდა დაიმშვიდათავ... ნუ გაარისხებთავ ღმერთსავ და ჩვენ საცოდავ ხატებსავ... ცოდვიანის ცოდვას ნულარ აიკიდებთავ. აპა-ტივეთავ თქვენი ღმერთისავ და ამ ლამაზი ქვეყნის გულისათვისავ...“

– 75 –

ნულა დაუმძიმებთ განსვენებულს ისედაც შეწყუბებულ სულსავ... თორემ ერის რისხვას დაიმსახურებთავ...

ასეთი ლაპარაკისა და ჩაგონების შემდეგ ჭირისუფლები ხევსურეთის ტრადიციულ ადათ-ჩვეულებას ვედარ გადავლენ და მიცვალებულის დამარხვის თადარიგს შეუდგებიან.

თავდაპირველად დაკლავენ ერთ ცხვარს. ამას ეწოდება „**მიწად შესამავლო**“. ასეთი მსხვერპლის შეწირვა სავალდებულოა ჭირისუფლებისთვის. ვინც ამ წესს გადაუხვევს, ერთბაშად ხუთი ძროხით იქნება დაჯარიმებული.

მკვლელმა თავის მხრივ უნდა მოჰგვაროს სამი კურატი, სამი ცხვარი და მიუტანოს ლუდის მოსადულებელი სამი ქვაბი. ამ სამი კურატიდან ერთს ჭირისუფლებისათვის დაკლავენ, მეორეს – მამაკაცებისათვის, ამას ეწოდება „**სალაშქრო**“, მესამეს კი – ქალებისათვის, რასაც ეწოდება „**სადედულო**“, მეოთხე კურატი მკვლელის ბიძაშვილმა უნდა დაკლას მოკლულის ბიძაშვილისათვის, რასაც ეწოდება „**სამინშო**“.

ამით თავდება დამარხვის წესი.

ამის შემდგომ მკვლელის მახლობელ-მოკეთეები შეუჩნდებიან მოკლულის ჭირისუფლებს, რომ გახიზნულ მკვლელსა და მის სავგარეულოს დასტური მისცენ სახლში დაბრუნებისა. მაგრამ ასეთს დათმობაზე ხევსურები ძალიან იშვიათად სთანხმდებიან. პირიქით, მათ შორის მტრობა წლითი-წლობით გრძელდება.

დაზარალებული ოჯახი მუდამ უთვალთვალებს და სდევნის მოპირდაპირეს შურის საძიებლად. უპირველესად დევნას განიცდის თვითონ მკვლელი. მერე მისი ძმა. თუ მკვლელს ბიძაშვილი არ გააჩნია, მაშინ შურისძიება გადადის მკვლელის ოჯახის რომელიმე მახლობელ წევრზე და მოკვლით კი აუცილებლად მოკვლენ ვისმე მათგანს პირველსავე მოხერხებულ შემთხვევაში.

უკეთუ მოკლულის ჭირისუფლებმა მკვლელის ნათესაობას დასტური მისცეს თავიანთ სახლში დაბრუნებისა, ეს უკანასკნელნი პირველხანად მოკლულის ჭირისუფლებს უგზავნიან 20 ცხვარს და ადგილობრივი ქერის ლუდს დააყენებენ (განსაზღვრული რაოდენობით). ამავე დროს სოფლის მოსახლეობაც შეუდგება ლუდის გამოხდას.

ყოველივე ამას ეწოდება **საძმო**. ამის შემდეგ სოფელში ბრუნდებიან მკვლელის ყველა შორეული ნათესავები. შუაკაცები თავს მოუყრიან მოკლულის ნათესავებს, მოგვარეებს, და აგრეთვე სოფელში დაბრუნებულ მკვლელის შორეულ ნათესავებს, ყველანი მიჰყავთ სამლოცველოში და იქ იმართება მეტისმეტად საგულისხმო შერიგება.

– 76 –

მკვლელის ბიძაშვილები დაჩოქილნი, ხმის ამოუღებლივ სამდთოდ კლავენ მსხვილფეხა საქონელს. მოკლულის ბიძაშვილები მკვლელის ბიძაშვილებს უნძრახად მიართმევენ ლუდით სავსე კათხას და ამ უკანასკნელებმაც უნძრახ უნდა დალიონ.

მათ შორის შემარიგებელ სიტყვას ამბობს ერთ-ერთი იმავე სოფლელი პირი, ნათესაობის მხრივ სრულებით გარეშე.

„ღმერთსაც ესიამოვნების და ანგელოსსაც რაღაი ასეთი მოწყალება მაიღეთ და გადახეწილებს დასტური მიეცით პირშესამყროლოში მოსვლისა“.

ამ ცერემონიის შემდეგ ორივე მხარის ბიძაშვილები უკვე შერიგებულად ითვლებიან. მკვლელის ნათესავებს სავალდებულოდ მიაჩნიათ მუდამ დაუთმონ და ასიამოვნონ მოკლულის ძმებს. ზოგჯერ მოხდება, რომ მოკლულის ოჯახის ან მისი ძმების საქონელი მკვლელის ნათესავების ჭირნახულს წაახდენს, მაგრამ ეს უკანასკნელნი სიყვარულის სიტყვასაც კი არ აკადრებდენ. გარდა ამისა მკვლელის ნათესავებს ხმის უფლება ჩამორთმეული აქვთ როგორც საზოგადო შეკრებულობაში ისე ხატობაში, ქორწილში თუ სხვა დღეობებში. იმათ აკრძალული აქვთ აგრეთვე სიმღერა, ცეკვა და ლხინი. ასეთ ადგილებში თუნდა ვინმემ მოქმედებით მიაყენოს მას შეურაცყოფა, მათ თავდაცვის უფლება არა აქვთ. ასეთ შემთხვევაში მათს მოსარჩლედ და ქომაგად გამოდიან მოკლულის ნათესავები, რომლებიც ღირსეულ პასუხს გასცემენ შეურაცხმყოფელს და მოუგერიებენ თავდამსხმელებს. უკეთუ მკვლელის დაბრუნებულ ნათესავთაგანი ვინმე გარდაიცვალა,

მის ნათესავებს მისი დამარხვის უფლება არ აქვთ, სანამ ხევსურეთში არსებულ ადათს არ შეასრულებენ. ამ ადათის თანახმად, მათ მოკლულის ნათესავებს უნდა გაუგზავნონ 3 ცხვარი. ეს არის ეგრედ წოდებული „ჯურუმი“ (ჯარიმა).

ასეთივე გამოსაყიდა დანიშნული იმ შემთხვევისათვის, თუ მათ მოიპოვეს სამლოცველოში მისვლის უფლება, თუ წისქვილისათვის წყალი დაეთმოთ და სხვა.

შეურიგებული რჩებიან მხოლოდ მკვლელი და მისი ღვიძლი ძმები.

მკვლელობის წლის თავზე მკვლელი რამდენიმე ნეიტრალური პირის თანხლებით, ფარულად მიიპარება სოფლის სამლოცველოში, თან მიიყვანს კურატსა და ცხვარს, სამღთოს დაკლავს და ხატსაც ვერცხლის ბადიას შესწირავს. სამღთოს დაკვლის დროს ყველა იქ დამსწრენი ამ ბადიით სვამენ მოკლულის შესანდობარს. ამავე დროს,

– 77 –

სამღთოს შემწირველის გაუგებრად, სოფლიდან ჩუმად დაიბარებენ სოფლის სულიერ მამას, ეგრედ წოდებულ „დეკანოზს“.

ყოველივე ეს დიდი საიდუმლოებით და სიფრთხილით ხდება, რომ მოკლულის ოჯახმა და ნათესავებმა გუმანი არ აიღონ. ამის შემდეგ მკვლელი ისევ ჩუმად და დაუყოვნებლივ გაიპარება სამღთოს შეწირვის ადგილიდან სამიოდე სანდო ამხანაგის თანხლებით, ვიდრე სამღთოდ შეწირულ კურატს გაატყავებდნენ და მის ხორცს გაანაწილებენ იქ დამსწრენი. დაუკვლელად სტოვებდნენ ცხვარს, რომელსაც მეორე დილით იქ დამსწრე უხუცესთაგანი მოკლულის ოჯახს მიჰგვრის, თანაც გაუმჟღავნებს, მკვლელი ფარულად შემოპარულა სამლოცველოში და სამღთო დაუკლავსო.

ამ ამბის შემდეგ, სათაყვანო ხატის რისხვის შიშით, მესისხლენი ხელს იღებენ მკვლელის დევნაზე. გაივლის კიდეც 4-5 წელიწადი. მკვლელი და მისი გახიზნული ძმები კიდეც შუაკაცებს შეუჩენენ მოკლულის ოჯახს, გაახსენებენ თავის გვაროვნობას და შეუთვლიან:

– გული მაიბრუნე ჩვენ შესახვედრად, მამეცით ნება ვადულავ პირშასამყრელო... (იგულისხმება ლუდი და არაყი და სხვა რამე).

მაგრამ ბევრი ჭირისუფალი ულმობელი რჩება, დათმობას გულში არ ატარებს და შუაკაცებს ასეთი პასუხით ისტუმრებს.

– „არ ნახას ჩემ თვალმა! სისხლის აღება გვდობნიყვავ, მაკვლით ზღვანება, სად წაგვივიდოდავს!. შორს წავიდას ჩვენგან, გაგვეცალოსავ, დაილუპასავ ყველანი“.

დროთა განმავლობაში კვლავ მეორდება შერიგების ასეთი ხერხი და თუ ვერც მაშინ მოხერხდა შერიგება, მაშინ თვითონ ხალხი დაიბარებს მოკლულის მშობლებს უფრო ძლიერ და სათაყვანო ხატში. იქ ერთერთი დამსწრეთაგანი ძვირფასი თასით შესთავაზებს სასმელს და თან ეტყვის:

– „თუ ერისა და ჯამათის ხვეწნა არად მიგაჩნავთ, ღმერთის და ანგელოზების ხათრი მაინც დაიჭირეთ, ჩამომავალობას გაუფრთხილდით“.

ახლა კი გულს მოიბრუნებს ჭირისუფალი და დასტურს მისცემს, მოადუღონ შერიგების სასმელი (ლუდი, არაყი).

ერთი კვირის შემდეგ, გარეშეთა თანადასწრებით, მოხდება მისისხლეთა შერიგება.

იქვე ღამიანათ (რომ თვალი არავინ შეასწროს) მოვა მკვლეელიც. მის მიერ წინასწარვე მომზადებული, უფრო გამოცდილი და ხევსურების ადათ-კანონების მცოდნე მამაკაცები მოკლულის ოჯახს ესტუმრებიან და მთელი თავისი ნათესავებითა და საგვარეულოთი

– 78 –

მიიპატიჟებენ სამლოცველოში. ამ „წმინდა“ ადგილზე ისევ ღამით მიდიან, რომ არც ისინი ნახოს ვინმემ. ამავე დროს ამორჩეულნი პირნი მოკლულის ნათესავებს გასჩხრეკენ და, თუ რაიმე იარაღი აღმოაჩნდათ, ჩამოართმევენ, რომ რაიმე უსიამოვნება არა მოხდეს რა. იარაღს ჩამოართმევენ აგრეთვე ყველა იქ დამსწრეებსაც.

მოკლულის მშობლებსა და ნათესავებს ცალკე ადგილს მიუჩენენ სამლოცველოს შესავალთან, მკვლეელი და მისი მშობლები და ბიძაშვილები მეორე მხარეს მოთავსდებიან, სადაც მუხლისთავებზე დაჩოქილნი უნდა იდგნებ. იმათ შუა მდებარე ადგილზე ხალხი სდგას უხუცესის მეთაურობით, რომელიც დიდის ზეიმით აწესრიგებს მისისხლეთა შერიგების ადათს. იქვე მზადდება სამღთოს შეწირვაც.

ხუცესი, ჩვეულებრიისამებრ, საკუთარი ხელით დაჰკლავს სამღთოდ განწირულ ცხოველს და საყოველთაოდ ჩამოილოცება:

– „ნუღარაც გვინახავს, რაც მაჰხდა! თქვენთანამც იქნების

ანგელოზი სიმართლისა, შეწყალებისა გზაზე დამყენებელი, თავის მოწყალე შუამდგომლობით, ნუღარამც დააბნელებს თქვენს გონებას ხანგრძლივ, თქვენთანამც ცოცხლობს მოძღვარი თქვენისა ეკლესიის! დალოცოს ანგელოზმა თქვენი მამრიგებელი შუა კაცი“.

ამ ცერემონიის შემდგომ დამსწრე ხალხი ტაბლას გაიზიარებს, აქვე რჩებიან მკვლელის ძმანი და ძმათა შვილები ისევ მუხლზე დაჩოქილნი. მკვლელი კი ოთხიოდე შუა კაცის თანხლებით მოკლულის ოჯახს მიაშურებს და თან გაიყოლებს ერთ საკლავს (ცხვარს). სახლში ჯერ შუაკაცები შევლენ, მკვლელი კი კარის დირესთან დაჩოქილი ელოდება. ოჯახიდან გამოდის მოკლულის დედა, ცოლი ან დეიდა. სახლში შეიყვანს მას. მკვლელი აქაც მუხლებზე დაეცემა. მას მიაწვდიან ლუდს ან არაყს და სთხოვენ დალიოს მოკლულის შესანდობარი. ამ დროს შუაკაცები ცხვარს დაჰკლავენ, რის შემდეგაც ორი შუაკაცთაგანი მკვლელს შეუმჩნევლად და სასწრაფოდ სოფლიდან გააპარებენ. დანარჩენი შუაკაცები კი ისევ სამლოცველოში ბრუნდებიან, სადაც მკვლელის ბიძაშვილები (ძმათაშვილები) ისევ დაჩოქილები სდგანან. მოკლულის მოკეთეები მათ კათხით მიაწვდიან სასმელს, მათ შეუძლიანთ დალიონ, შეუძლიანთ არც დალიონ, მაგრამ არც ერთი სიტყვის დამძრის უფლება არა აქვთ. საერთოდ იმათ ლაპარაკის უფლება აყრილი აქვთ და მათ მაგიერ სხვანი ლაპარაკობენ.

ამ ცერემონიის შემდეგ ისინი თავის გახიზვნის ადგილზე ბრუნდებიან და დამსწრე ხალხიც თავიანთ სახლებში იშლება.

– 79 –

ამ ტრადიციული ადათის შესრულების შემდეგ, მკვლელის ძმებს და ძმათა შვილებს უფლება ენიჭებათ თავის სოფელში დაბრუნდენ.

მკვლელს კი ამისი უფლება არა აქვს. მისი სახლ-კარი გამოკეტილია და დაღურსმული მას დღეს აქვთ, რაც ის გაიხიზნა, ბედისამარად მიტოვებული მთელი მისი ქონება ფუჭდება და იღუპება. თუ გახიზვნის დროს ოჯახში რაიმე სამუშაო დაუმთავრებელი დარჩა, ან ჭირნახული აუკრეფავი, ბალახი გაუთიბელი და სხვა, ვერავინ ვერ მიეკარება, უფლება არავის აქვს მიჰხედოს, უპატრონოს, იმისი ყველაფერი ანაოხრად უნდა დაიღუპოს. შეიძლება სახლი

დალპეს, საძირკვლამდე ჩამოინგრეს, ცეცხლმა გადაბუგოს, მაგრამ არც ერთი ხორციელი მას არ მიეკარება, არ უპატრონებს, ხევსურეთის კანონით სასტიკად აიკრძალება ეს.

ძალიან იშვიათად მოხდება, რომ მკვლელმა, ბოლოს და ბოლოს, მოახერხოს მესისხლესთან შერიგება და თავის სოფელში დაბრუნება. მაგრამ ვერაფრით ვერ გაიხარებს: ყოველივე ადამიანური უფლება აყრილი აქვს სიკვდილამდე და ნამდვილი მონაა, რადგანაც ვერც საზოგადო შეკრებულებას დაესწრება, ვერც დღეობასა, თუ ხატობას, ვერც ქორწილსა თუ ლხინს.

ამის გამო გადახვეწილი მკვლელი ისევ ხიზნად ყოფნას რჩეულობს და თავის სოფელს აღარ უბრუნდება.

თუ მისი დაბრუნება მოხერხდა როდისმე, მაშინ დაზარალებულ ოჯახთან პირველივე შეხვედრის შემდეგ, ვალდებულია ყოველწლივ სხვათა ხელით უგზავნის მას თითო საკლავი (ცხვარი) და თითო ვედრო არაყი. ასე უნდა მოიქცეს იმ შემთხვევაშიაც, როდესაც მოკლულის ოჯახის რომელიმე წევრი გარდაიცვლება, თუნდაც მუშტთა ბავშვი, ოღონდ მოკლულის გვარის ვაჟიშვილია.

მკვლელის ძმათა შვილებსაც დიდი თავდაჭერილობა მართებთ სოფელში დაბრუნების შემდგომ. თუ ვისმეს ჩხუბი აუტეხეს, სცემეს, დაითვრნენ, შეიმღვრეს ან როკვა იწყეს, ამით შებღალავენ ხევსურულ ადათ-ჩვეულებას და მოკლულის მახლობლებისაგან არ ასცდებთ დაჭრა ან მოკვლა. ამის გარდა მოკლულის (მოკეთეები) თავისიანები იმითაც გამოედავებიან და დიდ საზღაურს გადაახდებენ – ერთ დღიურ მიწას, ან ნ ძროხას.

მკვლელის მიწებით კი არავინ სარგებლობს. ყველა ერიდება მას. მაგრამ თუ ბოლოს და ბოლოს ვინმე გარეშე პირმა მოისურვა ამ მიწებით სარგებლობა, მაშინ მას დაეკისრება მთელი ის გადასახადი, რაც ადათის ძალით მკვლელმა უნდა აძლიოს დაზარალებულ

– 80 –

ოჯახს. ამ შემთხვევაში მკვლელი ყოველგვარი ასეთი ხარჯებისაგან თავისუფლდება.

ამ ჩვეულებას ხევსურეთში ეწოდება „ხმელი თავი“.

ზემოაღნიშნული ადათები და გადასახადები განუწყვეტილვ გრძელდება, სანამ მკვლელის გვარეულობიდან ერთი მაინც ვინმე

ბოგინობს ქვეყანაზე (ძმა, ბიძაშვილი, ძმათა შვილები, მათი შვილები და სხვ.)

ასეთი საქმე შერიგებით ძალიან იშვიათ შემთხვევაში თავდება.

მაგრამ, თუ შერიგება მოხდება, დამნაშავე მხარე მეტისმეტად დიდ საზღაურს იხდის – 16-დან 20 სულს სხვილ-ფეხა საქონელს, აუარებელ ლუდს და ამის გარდა მანვე სალოცავში საღმთო უნდა დააკლას მთელი სოფლის ხალხისათვის: ორი ცხვარი უნდა დაკლას და ხალხისთვის მოიტანოს ვერცხლის ან სპილენძის თასები.

საბოლოო შერიგება ძალიან თავისებურად ეწყობა: დაგრეხილი ბალახს გამოასკვანძავენ და ყველა დამსწრე მას ფეხით უნდა შესდგეს, ბოლოს მოკლულის ოჯახის უფროსს დაადგმევენებენ ფეხს და მან უნდა წარმოსთქვას: „მიპატივებია და გამითავისუფლებიხართ ხატის და ხალხის გულუსადავ! დღესიდან სწორ გზაზე იარეთავ... თუ ყველაის ხათრს შაინახავთ, შეგაგინო, შენც შემომაგინე, დაგჭრა, სამაგიერო გადამიხადე“ და სხვ.

ამ ცერემონიის შემდეგ ყველანი სუფრას შემოუსხდებიან, ლუდს შეექცევიან და ამის მერე იწყება დასასრულის დასაწყისი, ე. ი. საბოლოო შერიგება.

საერთოდ გადამტერებულების შერიგება ძალიან ძნელია, მესისხლეთა შურისძიება ხომ რამდენიმე ათეული წელიწადი გასტანს, ზოგჯერ რამდენიმე საუკუნეც.

ამ რამდენიმე წლის წინედ სოფ. გუდანში გუდანის-ჯვარის ხატობაში მთელი სოფლის საზოგადოებამ იმსჯელა და მესისხლეთა დევნის უკანასკნელ ვადათ 80 წელიწადი დააწესა. ამ გადაწყვეტილების და აღთქმის დასადასტურებლად გუდანის-ჯვარის სამლოცველოში ხევსურებმა დიდი ლოდი ჩაფლეს, – ეგრედ წოდებული „სამანი“. და იქვე სამლოცველოდ დაკლეს ცხვარი. ასეთი დადგენილება სხვა სოფლებმაც გამოიტანეს. ასე რომ, ეს ფიცი ხევსურეთში ყველგან გავრცელდა. მაგრამ მესისხლენი იშვიათად უწევენ ანგარიშს ამ გადაწყვეტილებას.

ზემოთ ნათქვამი ლიტონ სიტყვად რომ არ ჩაგვეთვალოს, აქვე მოგვყავს შემდეგი შემთხვევა: სოფ. ახიელის (არხოტის რაიონია) მცხოვრებ **ნაროზაულს** ამ 200 წლის წინად შემოჰკლდომია სოფ.

ბლოს მცხოვრები შიშნია გიგაური. იმათი შთამამავლობის საბოლოო შერიგება მხოლოდ 1927 წელს მოხდა, აგვისტოში, „ათანგენობის“ დღეს.

მეორე მაგალითი: ამ ასი წლის წინედ სოფ. ჭიმღას მცხოვრებ თეთრაულების და სოფ. ახიელის მცხოვრებ ჯაბუშანურების შორის მკვლელობა მომხდარა და მათ შორის შურისძიება დღემდე გრძელდება, რადგანაც შერიგება ვერ მოხერხდა.

მიცვალებულის და- მარხვის წესი – როგორც ყველა სხვა ერებში, ისე ხევსურებისათვის სიკვდილი ყველაზე უფრო ძლიერი ტრაგიკული მოვლენაა ცხოვრებაში, მაგრამ იმავე დროს ერთგვარ საბაბს იძლევა მოსალხენად.

ეს მოვლენა, შეიძლება იმისათვისაც არის ასე, რომ ცდილობენ შეაფერადონ და შეამსუბუქონ სიკვდილით გამოწვეული შინაგანი მჭკუნვარი შიში და ჭირისუფლების მწუხარება. ყოველ შემთხვევაში ალაპი თუ ქელეხი ყველგან და ყოველთვის ყველა ერებში ქეიფს ემსგავსება, თუმცა გლოვის იდუმალებით იმოსება მიცვალებულის კარ-მიდამო.

ასეთ ჩვეულებას ხევსურებიც მისდევენ, მხოლოდ მათ თავისებური, ნიშანდობლივი სიცოცხლე და ელფერი შეაქვთ მასში.

ხევსურეთში, მძიმე ავადმყოფის პატრონის ოჯახში, მთელი ნათესაობა, მოგვარეები და მეზობლები იყრიან თავს ღამის თევით. ყოველს ხევსურს ზნეობრივ მოვალეობად მიაჩნია გაჭივრების დროს მიხედოს მახლობელსა და მეზობელს, ხელი წაახმაროს.

ახალგაზრდა მომაკვდავ ვაჟს ცალხელში ხმალს აძლევენ, მეორეში კი ანთებულ სანთელს. მოხუცებულ მამაკაცებს და ქალებს კი მარტო ანთებულ სანთელს.

მიცვილებულს თვალებს დაეხუჭავენ, ხელებს გულზე დაუკრეფენ და შემდგომ ხარდახში გამოასვენებენ ან ეზოში. (იხ. სურ. 26).

ეს იმისათვის, რომ მიცვალებულს მზემ უკანასკნელად კიდევ დაჰხედოს სახეს. მეორეც იმისთვის, რომ მიცვალებულის გვამით სახლი არ გაუწმინდურდეს, რადგანაც, ხევსურების რწმენით, მიცვალებულის გვამი უწმინდურად ითვლება.

მიცვალებულის ლოგინი, საცვლები და საერთოდ რაც რამ მას ეცვა, ეზოში გამოაქვთ და ცეცხლს აძლევენ.

ასეთი ადათი ამავე დროს ყველასათვის გასაგები ნიშანია იმისი, რომ ამ სოფელში ვინმე გადაიცვალა.

იმ დღით სოფლიდან სამუშაოზე აღარავინ გადის, ყველანი

მიცვალებულის ოჯახში იყრიან თავს და მახლობელი ადამიანის სიკვდილის გამო ჭირისუფლებს სამძიმარს უცხადებენ.

– 82 –

დედაკაცები შორიდანვე ძახილით მოდიან (მოთქმით ტირილი) და მოთქმა-ტირილით მოდიან, სახლში შესვლისას კი მიცვალებულს გარს შემოერთყმინან ხმამაღალი მოთქმა-ქვითინით. ზოგიერთი მამაკაცებიც დაიტირებენ მიცვალებულს მოთქმით:

სური № 26.

„რა ქენი! რად მოიყვანე ჩვენს თავზე ღვთის რისხვავივ! ამისი იმედი გვქონდავ შენივ...შენ ხომ მუდამ ჩვენი იყავ, ჩვენი მოამაგე, ჩვენი მფარველი, ჩვენი ჭირისა და ლხინის მოზიარე... შენ სიკვდილი მთელ ხევსურეთში მეხივით გავარდების, ყველა შეწუხდების, სინანულს მიეცემის, შენგან დაობლებული...“

მიცვალებულის ჭირისუფლები ყველა ნათესავებს, მოკეთეებს თუ ნაცნობებს საგანგებო კაცების დაგზავნით ატყობინებენ ამ სამ-

გლოვიარო ამბავს, რაც უნდა შორი გზა იყოს გასავლელი. სტუმრები იწყებენ დენას. ყველა მათგანი სამძიმარს ეტყვის ჭირისუფლებს.

– 83 –

ამ ჩვეულებას ხევსურეთში ეწოდება „ჭირის წყენა“. მიცვალებულის ჭირისუფალი (ოჯახის უფროსი), საკინძ-გადახსნილი, მკერდ მოღელილი, თვალებზე ქუდჩამოფხატული ზის სახლში ან ეზოში, მოსამძიმრე მიდის მის წინ, ცალ მუხლზე იჩოქებს (იხ. სურ. 27),

სურ. № 27. ჭირის წყენა.

ორივენი აქვითინდებიან, მოთქმით მოსთვლიან განსვენებულის ღირ-
სებებს და თავის მწარე მდგომარეობას...

მოსამძიმრე. ვერ გექნას ჩემი თავი მანამდე უნ ეეეგე-
თას გნახავდი.

ჭირისუფალი. შენს მტერსა და დუშმანს.

მოსამძიმარე. მაღლი არასა თქვენ ასეთ ვაჟკაც გაკლდე-

ბოდას, ჩემ კვალ კაცი მზეზე იარებოდას, სიტყვას გეტყოდას...

ჭირისუფალი. დასამადლებიას ჩვენდ, მასალოცავ... არად ვღიროთ ჩვენ... მზე დაგვცდების კაცი სწორი... მავკვდებით და მოვისვენებთავ... ნულარამც ყოფილ ასეთი ჯაბანი ყოფნა.

მოსამძიმარე. თქვენ ვინ გაჯობებთავ... ვაჟკაცი ბატონის შესადარი. თქვენ დიაცი დედოფლობის სადარნი.. თქვენ შეგეფერების დიდი სასახლენი, ცხენის ჯოგი, ფარ-ხმალი და ჯაჭვი და ლაშქრისა და ხევსურთ წინამძღვრობა.

ჭირისუფალი. ღმერთიმც გიშველასთ, რომ ჩვენისთანა საწყალი გებრალეებისთ... ჩვენი მზე დაბნელე-ბულია... ღირსნი არ ვართ შენის ნუგეშის.

მოსამძიმრე. ესეთ უბედურობა მაუვიდას იმას, ვისაც საწყინად არ დარჩას და გაუხარდას თქვენი სიმწუხარე... გაკმაოსთ ღმერთმ, გულ დაგიმშვიდასთ და კლავ აგაცილასთ ასეთი სიმწუხარე.

ჭირისუფალი. თქვენაც გამორთ ყველა უფერი. ასეთი სანუგეშო ფორმით ეტყვიან სამძიმარს მეტადრე ჭირისუფალ-დიასახლისს, მით უმეტეს მაშინ, თუ ოჯახს მოაკლდა მისი მარჩენელი წევრი და წვრილშვილი დაობლდა.

„ნუ დაიჩაგრავთ გულს, პირს გაძლება ენდავ, ობლები გამო-საზრდელეები გყავთ... არ უნდ გააგებო ხალხს უპატრონობავ" და სხვა... ღვთისმსახურნიც გამოჩნდებიან. ისინი არც მიცვალებულთან მივლენ, არც შეკრებილ ხალხთან, და პირდაპირ ადიან სახლის ბანზე. ხევსურების რწმენით, ღვთისმსახური შეუბლალავი და წმინდა უნდა დარჩეს.

მათი მოსვლის შემდეგ მიცვალებულის მახლობლები თვითონ იახლებიან ბანზე, სადაც მათგან სამძიმარს მოისმენენ.

ამ ცერემონიების დროს, მიცვალებულის ოჯახობა დაკლავს ცხვრებს, პურს აცხობს, ხავიწსა და ფაფას ამზადებს. ფაფას ქერისა

და სიმინდის ფქვილისას ხარშავენ წმინდა ერბოში, წყლის გაურევ-

ლად. ამ საჭმლით უმასპინძლდებიან ყველა სტუმრებს ქელებში.

დამარხვის წესების შესრულებაში ყველა მეზობლები მხურვალე მონაწილეობას ღებულობენ და ხელს ახმარებენ როგორც სამზადისში, ისე სხვა საქმეებშიაც.

საგანგებო გზირები დაიგზავნება სოფლებში ყველა ნათესავებთან, რომ დამარხვის დღისათვის ცხენები მზად იყოლიონ დოღში მონაწილეობის მისაღებად. უნდა აღინიშნოს, რომ დოღს არაჩვეულებრივი რამ საზეიმო ელფერი შეაქვს დამარხვის ცერემონიაში. დოღი ზამთრობით არ იმართება და თუ დამარხვა ზამთარში მოხდა, დოღს ზაფხულისათვის გადასდებენ.

მიცვალებულს ჩვეულებრივად მე-3-4 დღეს ასაფლავებენ.

მოჯირითენი მიცვალებულის დამარხვამდე მახლობელ სოფელში მიდიან მიცვალებულის ნათესავებთან, სადაც ისვენებენ, დანაყრდებიან და მიცვალებულის შესანდობარს სვამენ... თუ ეს სოფელი ახლოა, მალე ბრუნდებიან უკან იმავე დღეს. თუ სოფელი დიდი მანძილითაა დაშორებული, მაშინ მეორე დღეს ბრუნდებიან დასაფლავებაზე.

ჯირითის დროს ხშირია უბედური შემთხვევები, რადგანაც ხევსურეთი ძალიან მთიანი ადგილია და მოჯირითეს დიდ ხიფათში აგდებს.

ამას ისიც უნდა დაუმატოთ, რომ სოფლები ძალიან დაშორებულია ერთიმეორესაგან და მხედრებს მთელი დღე დაუსვენებლივ სჭირდებათ უბელო ცხენით ჯირითი, მაშინ ადვილი წარმოსადგენია მათი თავგანწირვა და ამ უფსკრულებზე ჭენების საფრთხე.

მოჯირითეებმაც კარგად იციან ეს გარემოება და ყოველ შემთხვევისათვის უბელო ცხენს მაგრად ამოუჭერენ მუცელზე ბრტყელს ქარშიკს (შალის ნაქსოვი გარსაკრი 3-4 გოჯის სიგანისა). თავქვე დაქანების დროს მოჯირითე ამ ქარშიკს მაგრა ჩაებლაუჭება, რომ ცხენის თავზე არ გადასხლტეს. თუ ცხენი ბევრი ჭენებისაგან მეტის მეტად გაიბერა, მოჯირითე ამ ქარშიკის გაჭერაზე შეატყობს და ცოტა შეღავათს მისცემს.

მოჯირითეების გასტუმრების დროს, ხალხი აფრთხილებს მათ და დარიგებას აძლევს, როგორ უნდა მოიქცნენ გზაზე, თან მშვიდობის მგზავრობას უსურვებენ.

ჯირითის დასრულების ბოლოს მიცვალებულის ჭირისუფლები მოჯირითეებს ასაჩუქრებენ მათი მხნეობისა და პირველობის მიხედ-

ვით: ძროხით, ფარდავით ან ფალასით; მიცვალებულის აბჯრით,

– 86 –

ტანისამოსით, ქვაბებით, ყოველივე იმ ნივთებით, რის გაჩუქებას კი შეიძლება მიცვალებულის ავლა-დიდების მიხედვით. საუკეთესო და ძვირფასი ჯილდო ეძლევა ჯირითიდან ყველაზე ადრე დაბრუნებულს.

გარდაცვალებულის ქონებრივ მდგომარეობაზეა დამოკიდებული ჯირითში მონაწილე ცხენების რაოდენობა და მათი ღირსებაც.

მიცვალებულის გამსვენებელთ ე. ი. კუბოს ამწევებს ხევსურები „შერეულებს“ უწოდებენ.

სასაფლაოდან დაბრუნების შემდეგ სახლში ჯერ არავინ არ შევა, სანამ „პირის სამხსნელო“ მსხვერპლი არ დაიკვლება და მისი სისხლით სახლის კედლებს არ შეღებენ.

ამავე დროს ცხვება პური, იხარშება მეორე საკლავის ხორციტ საჭმელი, ეგრედ წოდებული „პირის გასამხსნელო“.

„პირის გაუმხსნილებლად“ არც ნათესავები და არც მეზობლები სხვა ხორცეულს არ მიეკარებიან.

მსხვერპლის დაკვლისა და პურის ცხობის დროს, ხევსურეთის ჩვეულებით, თოფი უნდა დაიცალოს.

ქელებში ჯერ მანდილოსნები სადილობენ, მერე მამაკაცები. მიცვალებულის პატრონი დამსწრე ხალხს არავითარი სასმელით არ უმასპინძლდება. თუ ვინმეს სასმელი უნდა, უფლება აქვს თანვე მიიტანოს.

ქელების შემდეგ ხალხი თავიანთ სახლებს უბრუნდება, და ჭირისუფლებთან რჩებიან მხოლოდ „შერეულები“, ისინი იქვე გაათევენ ღამეს და ჭირისუფლებს სხვადასხვა სამხიარულო საოხუნჯო არაკებითა და ზღაპრებით ართობენ, და კერაზე ცეცხლს გაუქრობლად ინახავენ.

ხევსურების რწმენით, მიცვალებულის დასაფლავების შემდეგ მოწყენილად გატარებული ღამე ძალიან ცუდის მომასწავებელია, ოჯახს კიდევ გამოაკლდება ვინმეო.

მეორე დღეს „შერეულებიც“ თავთავიანთ სახლებს უბრუნდებიან.

მიცვალებულის ხსე- დასაფლავების მერე მიცვალებულის სა-

ნება ხლში ფარდაგ გადაფარებულ ტახტზე აწყო-
ბენ განსვენებულის: თოფს, ხანჯალს, ქამარს,
ჩოხა-ახალუხს, საცვლებს, წინდებს და სხვა ნივთებს, შალვარის გარდა.
ჭირისუფლები ამ ტახტს მოუსხდებიან და მვირფასი მიცვა-
ლებულის ნაცვლად მის ტანისამოსსა და საჭურველს აყრიან ცრემ-
ლებს (იხ. სურ. 28).

– 87 –

მისივე დასატირებლად მოდიან ნათესავები, მეზობლები და
საერთოდ ყველა ისინი, ვინც დასაფლავებას ვერ დაესწრო, თან
ყველას მოაქვს არაყი.

სურ. № 28
ჩაქვები დასტობან მიცვალბულის ტანისამოსი და იბოილი.

მიცვალბულის ტანისამოსი და საჭურველი ერთი წლის განმავლობაში ხელუხლებლად აწყვია ტახტზე გაშლილი.

დასაფლავების შემდგომ, ნათესავები, მეზობლები თუ მთელი სოფელი თავის მხრივ ყველა თავისებურათ გლოვობს, მეტადრე მაშინ, უკეთუ განსვენებული სახელოვანი და ყველასთვის საყვარელი

ადამიანი იყო. გლოვის ნიშნად მამაკაცები წვერს და თმას მოუშვებენ, და ზედა ტანისამოსს გადაბრუნებით იცვამენ, რომ მისი მორთულობა, მასრები, ფერადი ლენტები თუ სირმა არ მოსჩანდეს. მანდილოსნებიც გადაბრუნებით იცვამენ ზედა ტანისამოსს და ყოველ

გვარ მორთულობას ფარავენ.

მგლოვიარობის დროს ხევსურეთში მიყუჩდება ფანდურის ხმა და სიმღერა. ამ დროს, ერთიმეორის ხათრით და ჭირისუფლების რიდით ყველა ერიდება მხიარულ გართობას და ქორწილსაც კი სხვა დროისთვის გადაზდებენ ხოლმე.

მოხუცებულის გარდაცვალების დროს კი გლოვას ასეთი მტკიცე ხასიათი აღარა აქვს, პირიქით ხევსურები მხიარული ხუმარა-ოხუნჯობით ასაფლავებენ მას.

ხატის დღეობის მოახლოვების დროს ჭირისუფლები ყველა მგლოვიარეთ ეხვეწებიან ნულარ იგლოვებენ და ხატობას ნუ მოსცდებიან.

ზოგიერთი მეზობლები, მეტადრე ხატის მსახურნი, დღეობების დროს ხელს იღებენ გლოვაზე, თუმცა დღეობის მერე ისევ გლოვიარედ რჩებიან ადათით დაწესებულ ვადამდე.

მიცვალებულის ჭირისუფლები წლის თავზე ერთ-ერთ დღეს აირჩევენ და წლის თავის წესს უსრულებენ. ამის შემდეგ ყოველ წლივ იმ დღით მართავენ მიცვალებულის მოგონებას. ამ დღეს ხევსურეთში ეწოდება „ტლავართაღება“. ჭირისუფლები მის მოსახსენებლად ამზადებენ ლუდსა და არაყს.

ლუდი იხდება საშუალოდ 30 ფუთი ქერისა, პური ცხვება 10-15 ფუთი. იმ დღისთვის გაკეთებულ ხავიწს წმინდა ერბოთი ამზადებენ; დაახლოვებით სამი ფუთი ერბო მაინც დაეხარჯებათ, მიუხედავად იმისა ოჯახი აიტანს თუ არა ასეთს ხარჯებს. „ადათს სად წაუხვალ“-ო იტყვიან ხევსურები.

მიცვალებულის ხსენების დღისათვის ჭირისუფლები მიიპატიჟებენ ნათესავებს და მეზობლებს.

ნათესავებს თან მოაქვთ არაყი.

იწვევენ აგრეთვე მოჯირითეებსაც, დოღის გასამართად, თუ დოღი დასაფლავების დღეს ვერ მოეწყო, ზამთრის გამო. ზოგიერთი ოჯახი დოღს მეორედ და მესამედაც მართავს საყვარელი მიცვალებულის ხსოვნის აღსანიშნავად.

საზოგადოდ მიცვალებულის ხსენების დღისთვისაც ისეთივე სამზადისი აქვთ ჭირისუფლებს, როგორც დამარხვის დღეს. ხატის მსახურნი მოვლენ და აკურთხებენ საჭმელ-სასმელს. მიცვალებულის

ხსენების პირველი დღე სტუმრების გამასპინძლებას და განსვენებულის ღირსება-დამსახურებასა და მის პატიოსნების ხოტბას უნდებდა.

მეორე დღესაც გრძელდება გამასპინძლება. დაიკვლის ორი ცხვარი და ერთი ძროხა ან ხარი.

თუ მიცვალებული ახალგაზრდა ვაჟკაცი იყო, მის გასაპატიონებლად (აკურთხებენ) ჩააყენებენ მის ცხენს ე. ი. სრული შეკაზმულობით გაამზადებენ, უნაგირზე გადაჰკიდებენ სავსე ხურჯინს, არცით სავსე თხიერებით (ტიკჭორებით), ზედვე დააგდებენ განსვენებულის ნაბადს.

მიცვალებულის ქვრივს ხელში უჭირავს ცალი ხელით აღვირის ტოტი, მეორე ხელით – არცით სავსე ყანწი.

თუ ცოლი არ დარჩენია, მაშინ ამ ადათს ასრულებს განსვენებულის დედა ან მამა.

ხატის მსახური აკურთხებს ამ ცხენის შეკაზმულობას და საპალნეს, ყანწით არაყს ზედ გადააქცევს და წარმოსთქვამს: „სანამ ცოცხალ იყავი, ორ ხელში გეჭირა, ალალ იყოს შენზე ეხლა“.

ცხენს სამჯერ ოდნავ გადაჰკრავს მათრახს. ხურჯინს ჩამოხდთან, სოფლის გარედ მიდიან ქალიან-კაციანათ, თან მიაქვთ სასმელი და სანოვაგე. ქალები იქ იწყებენ განსვენებულის გამოტირებას და ყველას ეხვეწებიან ხსენება უთხრან მიცვალებულს.

ამავე დროს საჯირითოდ ჩაყენებულ ცხენებს საგანგებოდ გაშლილ ფარდაგზე ქერს აჭმევენ.

ბოლოს, წამოდგება განსვენებულის ქვრივი ან დედა, ცხენს აღვირში ჩაავლებს ხელს და წინდაწინვე ამორჩეულ მოჯირითეს გადასცემს. ამ რჩეულმა მოჯირითემ, მოტირალე მანდილოსნებს სამჯერ გარშემო ჭენებით უნდა შემოუაროს და შემდეგ გაქუსლოს. მას უკან დაედევნებიან დანარჩენი მოჯირითენიც.

ჯირითში მონაწილეობს 7-დან 13 კაცამდე. რა მანძილიც უნდა იყოს გასავლელი, იმათ უნდა შემოიარონ ყველა სოფლები, სადაც კი განსვენებულის მახლობელი თუ შორეული ნათესავები ცხოვრობენ და უკანვე გამობრუნდნენ. როდესაც 8- 10 ვერსზე მოუახლოვდებიან, ცხენებს თავს მისცემენ და გაქანებით მოსვრიან. ამ საშინელი თავბრუდამხვევი მთის ვიწრო ბილიკებზე, ქაფად ქცეულ მოქუხარე მდინარეებზე ეს თავხელაღებული ხალხი ისეთი გაშმაგებით მიაქროლებენ ცხენებს, რომ ყოველი მათგანის სიცოცხლე ბეწვზე

ჰკიდია. დაწინაურებულს და გამარჯვებულ მოჯირითეს ჯილდოდ ეძლევა განსვენებულის თოფ-იარაღი, ფარ-შუბი, ტალავარი (ტანი-

– 90 –

სამოსი). ეს ჯილდოები ადრევე ხარისხებად არის დანაწილებული სამისოდ არჩეული მსაჯულების მიერ.

მოჯირითეების პირველად გასტუმრების დროს ოჯახის უფროსი ასეთ გაფრთხილებას აძლევს:

„გიცხადებთ, რომ განსვენებულის ტაბლა მზადდების ამა და ამ სოფელში, იქ გაათენებთ ღამეს (თუ სოფელი შორს მდებარეობს). ღამით ჩუმად არავინ გამოიპარნათ, ღალატი არ იქნების, სირცხვილით ას, ყველანი ერთად გამაღბრუნდებით, ერთის გზით, თავი არ შეირცხვინათ, ამით განსვენებული არ შეურაცხჰყათ... თუ შამარცხვენთ, ვერ მიიღებთ თქვენ კუთვნილ ჯილდოს, რაიც დიდის ჭირვარამით დამიმზადებავ ამ შავი დღისადავ“.

ამის შემდეგ ცხენებს დალოცავენ, კეთილ მგზავრობას და ტანმრთელად დაბრუნებას უსურვებენ და ყველანი სოფელში ბრუნდებიან. აქ ჭირისუფლები და მათი სტუმრები უმასპინძლებიან მთელს ჯარს-ჯამათს სხვადასხვა საჭმელით.

ჭამა-სმის შემდეგ ყველანი თავთავის სახლებში მიდიან რამდენიმე კაცის გარდა, რომლებიც თავის მხრივ მოვალეობად სთვლიან ახლა თვითონ მოემსახურონ და მასპინძლობა გაუწიონ ჭირისუფლებს და მათ სტუმარ-ნათესაობას.

შორეული სოფლებიდან მოსულ ნათესავეს განსვენებულის მეზობლები რიგრიგობით იპატიჟებენ თავიანთ ოჯახებში და იქ უმასპინძლებიან და ღამე მოასვენებენ. იმათთან ერთად განსვენებულის ნათესავებსაც ჰპატიჟობენ.

მესამე დღეს ყველანი ისევ ჭირისუფლების ოჯახში იყრიან თავს და შეუჩნდებიან ოჯახის უფროსს თმა გაიკრიჭოს და წვერი გაიპარსოს. თვითონაც ყველანი ასე იქცევიან.

ოჯახის უფროსი ჯერ უარზე დგას, ეგების კიდევ მოვიდეს ვინმე და არ ივარგებს მოპარსული რომ დავხვდეთ, მაგრამ ბოლოს დაითათბირებენ და პირს იპარსავს. თმას კი წლის თავამდე არ გაიკრიჭს.

პირის მოპარსვის შემდეგ ყველანი ასეთ სურვილს უცხადებენ:

– „დღეისიდან ნულარამც გინახამთ გლოვა თქვენს სახლში და ნურც თქვენ მაკეთებში“.

რაზედაც ჭირისუფალი უპასუხებს:

– „ღმერთიმც იყოს თქვენ შემწე, მკვდარზე გვლევა ლხინათ შეგეცვალასთავ“.

ამის მერე ხევსური უკანასკნელად კიდევ ჩაღვევენ არაყს და მასპინძელს გამოეთხოვებიან.

– 91 –

მიცვალებულის ხსენება ხევსურეთში იმართება დიდმარხვის მეორე კვირას, შაბათ დღეს (იხილე „მასალები ხევსურეთის შესახებ“ – გაბურისა). ამ დროისთვის მიცვალებულის ოჯახი ლუდსა ხდის და სხვა სოფლებიდან მოსულ სტუმრებს უმასპინძლდება. კვლავ იმართება სმაულობა და ჯირითი.

წლის გასულს გლოვა თავდება და ტირილიც, მაგრამ ლუდის ხდას მაინც ბოლო არ უჩანს.

განსვენებულის ერთ ხელ ტანისამოსს სთავაზობენ დედის ძმას, მეორე ხელ ტანისამოსს კი – ცოლეულთ. უკეთუ განსვენებულის ქვრივი უთვისტომოა და ნათესავები არ გააჩნია, მაშინ მეორე ხელი ტანისამოსი მიეცემა ძმად ნავიცს.

გარდაცვლილი მანდილოსნის ტანისამოსიდან კი ერთ ხელს მისი მამის ოჯახს „გზავნიან, მეორეს კი – რომელიმე ნათესავს.

წლის თავზე ჭირისუფლები და მათი მეზობლები კიდევ ხდიან ლუდს „მიცვალებულის მოსახსენებლად“.

მოდიან ნათესავები – სტუმრები, სხვა სოფლებიდანაც, თან მოაქვთ არაყი და კვლავ იმართება სმა.

სასმელს ხდიან და ხალხს უმასპინძლებიან ისინიც, ვინც ჯირითში საჩუქრები მიიღო, აგრეთვე ისინიც, ვისი ცხენებიც ჰყავთ ნათხოვარი მოჯირითეებს.

ყოველივე ამის შემდეგ სოფელს გლოვა მოეხსნება და ყველას თავისუფლად შეუძლიან იმხიარულოს.

ხევსურის თავის „დამარხვა“ სიცოცხლეშივე. როგორც ხედავთ, ხევსურები ძალიან დიდ მნიშვნელობას აძლევენ „დამარხვა-დასაფლავების წესებს. მაგრამ არიან ხელმარტო, უთვისტომო ხევსურები, რომლებსაც არავითარი ნა-

თესავი და მოკეთე არ მოეძევათ. ასეთი უთვისტომო ხევსურები საგონებელს ეძლევიან. თუ ვინ უპატრონებს და ვინ გააპატიოსნებს მათ სიკვდილის შემდეგ.

ამის გამო უთვისტომო ხევსური სიცოცხლეშივე მართავს თავისი დამარხვის საზეიმო წესებს: გამოხდის ლუდსა და არაყს, ამზადებს საჭირო სანოვაგეს, შეჰკაზმავს ცხენს, რომელსაც ხშირად საგანგებოდ ამ შემთხვევისათვის ყიდულობს, უნაგირზე ჩააკრავს თავის ნაბადსა და ტანისამოსს, გადაჰკიდებს გატენილ ხურჯინს, რომლის ცალთვალში არყით სავსე ტიკჭორაა, მეორეში კი ლუდი და ეპატიჟება მახლობლებს და მოკეთეებს. მათთან ერთად გადის სოფლის გარედ, ცხენს მოახტება, მათრახს გადაუჭირებს და თან ეტყვის:

– 92 –

„საიქიოს შენ უნდა მზიდდა. ეს ტალავარიც მეავ უნდა გავცვითო“.

ერთ მუხლ მანძილზე გააქანებს ცხენს, მერე შემობრუნდება, სტუმრებს სოფელში გაიყოლებს და დაიწყება სმა და ღრეობა, ვიდრე სასმელს მთლად არ „ჩაღლევენ“.

ასეთი წესით „დაიმარხა თავი“ ს. ბლოელმა ხევსურმა **თორღა გიგაურმა**. წესისამებრ შეამზადა ყველაფერი, სტუმრები მოიწვია, მოახტა შესაფერად გამზადებულ ცხენს და სოფლის ბოლოსაკენ გაქუსლა.

სტუმრები ადგილობრივ დარჩენ და მის დაბრუნებას ელოდნენ.

თორღას გზად შემოეყარა არხოტის საზოგადოების სოფ. ამღის მცხოვრები ხევსური **მინდია წიკლაური**. შეეკითხა:

– „სად მიხოლ, თორღავ?“

– საიქიოსა!. – უპასუხა თორღამ. მინდიამ ასეთი პასუხი ოხუნჯობად მიიჩნია, ცხენის ლაგამს ხელი უტაცა და ისევ ხუმრობის კილოთივე უთხრა:

– „ღმერთის მამ საიქიოს შენი გამშობი არ ორ!“

– „თუ არ გეჯერების, აი, შამამხენე, თან მიმაქვ ყველა, რაიც საჭირო ას!“ – უპასუხა თორღამ, ცხენიდან ჩამოხტა და მინდიას გაუმასპინძლდა.

ერთ ადგილას თავმოყრილი ხალხი კი შეფიქრიანდა თორღას

დაგვიანებაზე, იფიქრეს: ასე რომ დაიგვიანა, მართლაც საიქიოს ხომ არ წავიდაო.

მთელი ხალხი დაიძრა მის საძებნელად. შორიდან დაინახეს, რომ თორღა და მინდია სმაში არიან. გაუხარდათ და მინდიას დიდი მადლობა მოახსენეს, რომ თორღა „საიქიოს“ არ გაუშვა.

ყველანი სოფელში შემობრუნდნენ, მინდიაც თან წამოიყოლეს და სამი დღე და ღამე განუწყვეტელ ქეიფში იყვნენ.

ასე უსრულებენ ხოლმე თავისთავს „დამარხვის წესებს“ უთვისტომო, ხელმარტო ხევსურები.

სტუმარ-მასპინძლობა ხევსურების ზნე-ჩვეულების დასახასიათებლად დიდი მნიშვნელობა აქვს სტუმარ-მასპინძლობას, რადგანაც ეს არის შემაერთებელი ხიდი პიროვნებისა და საზოგადოების შორის.

ხევსურისათვის სტუმარი ხელშეუხებელი პიროვნებაა, თუნდაც მასპინძელს მისგან რაიმე წყენა ახსოვდეს.

ხევსურეთში ორგვარი სტუმარ-მასპინძლობა იციან – ერთი ოჯახში, მეორე – მგზავრობაში.

– 93 –

განვიხილოთ ეს ორივე სახე ხევსურული სტუმარ-მასპინძლობისა.

სტუმარ-მასპინძლობა ოჯახში ხევსურეთში ოჯახური სტუმარ-მასპინძლობა ძალიან მიღებულია ნათესავებ შორის. ხშირად დაიარებიან ერთმანელთან ზამთარში, ახალი წლის მერე, და ბედისკვერით ულოცავენ ახალ წელიწადს. ასეთივე ბედისკვერები მიაქვთ ხოლმე ნეფის ნათესავებს საპატარძლოს ნათესავებთან, სანამ პატარძალს ნეფის ოჯახში არ მიიყვანენ. ბულისკვერით მილოცვა იციან აგრეთვე ქორწილებში, მიცვალებულის ხსენების დღეს და სხვა.

ზამთრობით, როდესაც დიდი თოვლი მოვა და ხევსურეთის გზები შეიკვრება, მთებს დამორებული სოფლების მეზობლები ერთიმეორეს მოსწყდებიან, მაგრამ რაწამს გამოზაფხულდება, მაშინ განახლდება ერთმანეთში მისვლა და სტუმარ-მასპინძლობა.

ხევსურეთში ხელცარიელი სტუმრად მისვლა მიღებული არ არის. თუ სტუმარს სხვა არა მოეპოვება რა, არაყს მაინც მიუცანს

მასპინძელს.

ხევსურეთში სტუმარს ალერსიანად და მხიარულად ეგებებიან მასპინძლებიც და მისი მეზობლებიც. სტუმრიანობა მეტადრე ახალგაზრდობას უყვარს და ახარებს. ეს გარემოება ადვილი გასაგებიცაა. სტუმრიანობას საერთო მხიარულობა მოსდევს, ახალგაზრდები ერთმანეთს ხვდებიან, ეცნობიან, ერთმანეთზე გულთ შეუქარდებთ, შეიძლება სიყვარულმაც იფეთქოს, მათ შორის შუაკაცობის მიგზავნაც გახდეს საჭირო ნიშნის მისაცემად, და საქმევ საბოლოოდ გამოიჩარხოს.

ხევსურეთში სტუმარი მასპინძლის სახლში ფეხს ისე არ შესდგავს, თუ ჯერ არ იკითხა „შინ ხართ?“

მასპინძელი სალამ-ქალამით გამოეგებება სტუმართ „გამარჯვება ვაჟებო“, ცხენიდან გადმოსვლას ჰშველის, ჩამოართმევს მთელს საჭურველს, რომელსაც ხევსური ყოველთვის თან ატარებს სტუმრობის დროსაც (დაშნას, თოფს, ფარს).

სტუმრად მისულ მანდილოსანს კი მასპინძელი მხრიდან ჩამოხსნის არყით სავსე ტიკჭორით გუდას.

ამის შემდეგ სახლში შეუძღვება და სთხოვს დაბრძანდეს, მაგრამ, სანამ უხუცესი მასპინძელი არ ჩამოჯდება, სტუმარ უსათუოდ ფეხზედ სდგას, ხოლო, როდესაც უხუცესი ჩამოჯდება, სტუმრებიც ჩამოსხდებიან. აქ იწყება ბაასი; ერთმანეთის „ამბის კითხვა“, თუ რა

– 94 –

ხდება მათს „გორში“. მათი საუბარი დაახლოვებით ასეთი ხასიათისაა:

– როგორ ხართა? ხომ არ გიჭირთავ, კაცითავ, საქონლითავ.

სტუმარიც უპასუხებს:

– რა საკითხავიასავ ჩვენ ამბავი! სულელებ ქვე გვიდგასავ!..

და სხვა...

ერთიმეორეს ქათინაურებს ეუბნებიან, ბოლოს იწყება მასპინძლობა, იშლება სუფრა, მოდის არაყი, ლუდი და თავიდათავი საჭმელები. მასპინძელი სტუმარს წინ უზის, განუწყვეტლივ სთავაზობს საჭმელსასმელს, საუბრით ართობს, ლექსებს უმღერის, ფანდურს უკრავს, ერთი სიტყვით სულ იმის ცდაშია, რომ სტუმარს ასიამოვნოს

რამე.

როდესაც სტუმარი საკმაოდ დანაყრდება და ისიამოვნებს, წამოდგება, თავის ადგილს მასპინძელს დაუთმობს, თვითონ მის წინ ჩემოჯდება და ახლა თვითონ ემსახურება და შეაქცევს მას.

ზამთარში შემოსწრებულ სტუმარს მასპინძელი მოართმევს მას თავის ოჯახში ნაქსოვ თბილ წინდებს და მხრებზე წამოასხამს ცხვრის ქურქს, ანუ როგორც ხევსურები იტყვიან „გუდანურს“.

როცა სტუმარი მგზავრობიდან საკმაოდ დაისვენებს, მაშინ მასპინძელს სთხოვს, რომ მისი მოტანილი არაყი მოართონ სუფრას, მაგრამ მასპინძელი ისევ თავის არაყს მოუტანს, სტუმრის პატივის-საცემლად მეზობლებს მოიპატიჟებს და იწყობა გაბმული სმა.

გამასპინძლების დროს მასპინძელი ცალ მუხლზეა დაჩოქილი და ისე ემსახურება სტუმარს, ისე აწვდის არყით სავსე ყანწს.

მოწვეული მეზობლების შემოსვლაზე ოჯახში ყველანი ზეზე წამოიშლებიან და მიეგებებიან.

– დაგამშვენასთავ ღმერთმა.

სტუმარი მეზობელი – ღმერთიც აგაშენებსთავ!

– „კეთილი იყოს თქვენი მოსვლა“.

– დასხედითავ. ჩვენას გულისად ნუ აიშლებითავ – უპასუხებენ ახლად მოსულნი. მაშინ ყველა იმათგანი გამოსცლის მოწვდილ არყის ყანწს.

შემდეგ ყველანი ხნოვანობის მიხედვით და მასპინძლის მითითებით დალაგდებიან და მასპინძლებიც უმცროს-უფროსობის მიხედვით სხდებიან.

– 95 –

ახალი სტუმრის მისვლაზე იგივე მეორდება: წამოდგომა, მისალმება, ქათინაურები, რასაც დიდი დრო მიაქვს.

შემოსწრებული მეზობლები გამოჰკითხავენ სტუმრებს, როგორ ცხოვრობენ, ხომ არ დაზარალებულან, ხომ არ ავადმყოფობენ და სხვა.

ამის შემდეგ იწყება გამასპინძლება სტუმრის მიერ მოტანილი არყით.

ერთი სტუმართაგანი იღებს ყანწს, ცალმუხლზე იჩოქებს და ასე სთავაზობს არაყს ყველა დამსწრეებს.

რაც უფრო მეტი ისმება, მით უფრო მეტი მხიარულება, საუბარი და ხუმრობა გაისმის ხევსურის ოჯახში.

ამ დროს მასპინძელი მობრუნდებოდა ცხელ-ცხელ ხინკალს.

სანამ ხინკლის ჭამას შეუდგებოდნენ, ერთი ტრადიციული ადათი კიდევ უნდა შესრულდეს: ოჯახის უფროსი ყველას ჩამოურიგებს არყით სავსე ყანწებს როგორც თავისი ოჯახის, ისე სტუმრების მიცვალებულთა შესანდობის დასალევად. ამ შესანდობარს ყველა ქუდმობილი მოისმენს და ყანწს ძირამდე გამოსცლის. ქუდს მაშინ დაიხურავენ, როდესაც შესანდობარს ყველა დალევს. ვისაც ყველაზე ბოლოს მოუწევს ყანწის დალევა, იმან უნდა წარმოსთქვას,

– „აი თქვენ ღმერთმა გადღეგრძელოსთა, მტერი დაგიმარცხოხოსთ, ბარაქა მისცეს ამ ოჯახს და ყველა თქვენს ოჯახებსაც. შავსვი თქვენი გამარჯვებისა. დაიხურეთ ქუდები“.

– „ჯერ პირქვე დახარე, ჩამაიყარე ყანწი!“

მაშინ ის ყანწს პირქვე დასწურავს და თანაც ეტყვის:

– „ესრემც დაიხრების თქვენ მტერი, მტერსაც ჩამყრით იარაღს“.

ამ დროს, ამ სიტყვების მთქმელის გარდა, ყველანი ცალ მუხლზე დგანან. ის ეტყვის:–წამოდექით-ღა, დროით ასავ წასვლისა, წავიდათავ, ვაჟებო.

ამის მერე ყველანი წამოიშლებიან:

– „თქვენი გამარჯვებისამც იყოს, ქუდით გვმსახურებითავ ბარაქ მაქცასთ სტუმარსაცავ, მასპინძელსაცავ!“

ეს ცერემონია ისე ჭიანჭურდება, რომ „ხინკალი“ უკვე მთლად გალეღეღებულია.

უმცროსი ქალი თუ ვაჟი უფროსებს ემსახურებიან და სუფრაზე არა სხდებიან. ბოლოს მანდილოსნებთან ერთად თავსდებიან სუფრაზე.

– 96 –

ხინკლობას რომ მორჩებიან, თითო ყანწი არაყი კიდევ ჩამოივლის, რის შემდეგაც მოხუცებული ხევსურები ფანდურს დაუკრავენ და ზედ დაამღერებენ ისტორიულ ლექსებს, ახალგაზრდები კი ცეკვა-შაირობაში ერთობიან.

მეორე დღიდან მასპინძლობა გადადის მეზობლებზე. ისინი

ეპატიჟებიან მასპინძელსაც და მის სტუმარსაც. ასეთი მიპატიჟ-მო-პატიჟება, სმა-ჭამა და მხიარულება სამ-ოთხ დღეს მაინც გასტანს.

როდესაც სტუმარი სახლში წასვლას დააპირებს და ცხენზე ჯდება, მასპინძელი უსათუოდ ცხენის უზანგს დაუჭერს და გზას დაულოცავს.

გამოთხოვების დროს სტუმარს მასპინძლები დიდის ამბით აცილებენ სოფლის ბოლომდე. გზა და გზა არაყით უმასპინძლებიან და საგზაოდაც ატანენ ტიკჭორებით.

სოფელს რომ გააცილებენ სტუმარს და რომ გამოეთხოვებიან, მას მერე იგი უკვე ჩვეულებრივი მგზავრი ხევსურის პირობებში დგება და აღარავითარი ხელშეუხლებლობით არა სარგებლობს.

სტუმრიანობის დროს მასპინძლის ოჯახში ზოგჯერ ჩხუბიც ასტყდება სტუმრებთან. ამ შემთხვევაში უფრო ახალგაზრდობაა დამნაშავე. ჩხუბი რაიმე არსებული შურისძიების ნიადაგზე იჩენს ხოლმე თავს ან ქალების გულისათვის.

ასეთ შემთხვევაში საუკეთესო და მარჯვე შემრიგებლად მასპინძელი გამოდის, რადგანაც ხევსურეთის ჩვეულებით, მასპინძლის სახლში სტუმრის შეურაცხყოფა დიდ სირცხვილად არის მიჩნეული. ამის გამო მასპინძელი ყოველ ღონისძიებას ხმარობს, შეარიგოს მოკინწლავენი და მშვიდობიანად გაათავოს საქმე, მაგრამ, თუ მათი შერიგება ვერ მოახერხა. მაშინ ჩხუბის თავს სახლიდან ითხოვს.

ჩხუბის ამტეხიც, თავის მხრივ, სირცხვილში ვარდება, ეჩოთირება მასპინძლის მომდურება და სტუმართან საქმის გამწვავება და ცდილობს სახლში ჩქარა დაბრუნდეს.

მოჩხუბართა გაშველებისა და დამშვიდების საქმეში, მასპინძლის გარდა, სხვა დამსწრენიც ერევიან, ჩხუბის ამშლელს ნამუსში აგდებენ, შეარცხვენენ, გაახსენებენ, რომ სტუმრის შეურაცხყოფა დიდი სირცხვილია მთელი სოფლისათვის. ასე რომ ბოლოს მაინც შეარიგებენ, რასაც ხელახლა სმა და ქეიფი მოსდევს, ისე რომ ხშირად ეს მოჩხუბარნი იქვე ძმობილდებიან, ერთმანეთის „ძმადნაფიცები“ ხდებიან. შერიგების მერე არც ერთი მხარე თავს არ მართლულობს, პირიქით ყველა მათგანი თვითონ იბრალებს უსიამოვნობის გამოწვევას და ჩხუბის ატეხას და ყველაფერს ნასვამობას აწერენ.

კვლავ ჩადდება ტკბილი ბაასი, მასლაათი, სმა, სიმღერა და ჩოკვა.

ჩხუბის დროს მასპინძელმა თუ თავი არ გამოიღო მოჩხუბართა შესარიგებლად და სტუმრის ხელშეუხებლობას არ გამოესარჩლა, ყველა დასცინებს, რადგანაც დიდი სირცხვილია სოფლიდან შეურაცხყოფილი სტუმრის გაშვება.

მასპინძლობა გზაში თუ გზად მიმავალი ხევსური მეგობრებს ან ნაცნობებს შემოეყარა, თავის მოვალეობათა სთვლის გაუმასპინძლდეს, როგორც სტუმრებსა. ამის დასამიკიცებლად მოვიყვან ხევსურეთში სკოლების და საავადმყოფოების მშენებლობის ხელმძღვანელის ა. თოფაძეს ნაამბობს: „სოფ. ბარისახოდან წამოსვლის წინად ლიკოკის ხეობიდან ერთი ხევსური გამომეყა დამზადებული ხე-ტყის დასათვალიერებლად. წინა დღეს დიდი თოვლი მოვიდა. გზად შემოგვეყარა ერთი ხევსური, რომელსაც ზურგზე გუდა ეკიდა. მოშორებით შეჩერდა და გრძელი ლექსით მოგვესალმა. მაღალ-მაღალი იყო, ალვის ტანისა და ლოყებ დაბრაწილი. ეს იყო ივანე ქობულაოელი და სოფ. როქშაში მიდიოდა ხათესავებთან. მოსალმების შემდეგ ივანემ გუდიდან ამოიღო არაყის ტიკჭორა და ყანწი, ამ ღრმა თოვლში ცალ მუხლზე დაიჩოქა, ქუდი მოიხადა და მიცვალებულის შესაწოდობრად ყანწით არაყი შემოქვთავაზა. სამსამჯერ გაგვივსო ყანწი და დაგვალევინა თავის მიცვალებულების სულის გასანათლებლად, ცოცხლების სადღეგრძელოდ და მტერზე გასამარჯვებლად. ვიფიქრე ახლა კი წამოდგება მეთქი, მაგრამ არც კი უფიქრია. მაშინ ჩემი თანამგზავრი ხევსური დადგა მუხლისთავზე ივანეს წინა, ჩამოართვა ტიკჭორა და ყანწი, დაასხა არაყი და ქება-დიდება შეასხა. შემდეგ მარცხენა ხელი კისერზე მოხვია, ხოლო მარჯვენათი კი ხახაში სავსე ყანწით არაყი ჩაასხა. მხოლოდ ამის შემდეგ ინება ივანემ წამოდგომა და ქუდის დახურვა.“

ასეთივე შემთხვევა მეც მქონდა შატილში ხევსურების დღეობაში ათენგენობა-ჯვაროსნობაში გამგზავრების დროს. ღულის ხეობის ვიწრო გასავალში საეკლესიო ზარის რეკვა შემომესმა. კოკისპირული წვიმა მოდიოდა, ცოტა ხანს უკან, შევამჩნიე ჩემკენ წამოსული ცხენოსანი ხავსურების ჯგუფი. სულ წინ მკვირცხლ ცხენს მოაჭენებდა „დეკანოზი“ (სასულიერო პირი). მარჯვენა ხელში ვერცხლის ტარიანი დროშა ეჭირა, რომელსაც ზედ ზარი ჰქონდა მიმაგრებული. ამ ზარით აცნობებდა ყველას საზეიმო პროცესის სვლას.

მე კარგა მოშორებით შევაყენე ცხენი. ჩამოვხტი ძირს და ქუდი მოვიხადე. „დეკანოზიც“ შეჩერდა, მაკურთხა და დამლოცა.

– 98 –

„დეკანოზის“ შემდეგ მომესალმა მისი ამაღაც, მხოლოდ ამის შემდეგ მეძლეოდა უფლება სამაგიერო პასუხი მიმეცა მათთვის. მერე, დეკანოზის გარდა, ყველანი ჩამოხტნენ ცხენებიდან, ერთმა მათგანმა აიღო ტიკჭორა და ყანწი, მოიხადა ქუდი და ჩემს წინ ცალ მუხლზე დაიჩოქა, ამ ღვართქავ წვიმაში ყველა ხვესურებმა მოიხადეს ქუდი და თავშიშველი იდგნენ, ვიდრე მე ერთი-ერთმანეთზე ორ ყანწ არაყს გამოვცდიდი ხატის პატივსაცემათ. მეც დავიმუხლისთავე ცალი ფეხით წვიმის წყალში, ჩამოვართვი ტიკჭორა, გავივსე ყანწი, მივმართე მადლობით მთელ ამაღას, შემოვხვიე ჩემს მასპინძელს კისერზე მარცხენა ხელი და დაღებულ ხახაში უშველებელი ყანწით არაყი ჩავასხი. ახლა ვთხოვე ყველას ამდგარიყვნენ და ქუდები დაეხურნათ. წვიმა უფრო ძლიერდებოდა.

კიდევ კარგა ხანს მოისმოდა ხეობიდან დეკანოზის ზარის ხმა. დიდათ გამიტაცა ხვესურების ასეთი მასპინძლობის ორიგინალობამ.

ძმობილება

ხვესურებს აქვთ „დამძობილების“ ადათი.

თითოეულმა იმათგანმა ვისაც დამძობილება

სწადია, სამჯერ უნდა დალიოს არაყი ან ლუდი ერთი და იმავე ჯამიდან, რომელშიაც წინასწარ ჩაფხეკენ ვერცხლის ფულს. ასეთი წესის შესრულების შემდეგ იგინი ითვლებიან დამძობილებულებად და ხშირად ეს დამძობილება ნათესაურ ძმობაზედაც მტკიცეა. თითოეულ ამათგანს შეუძლია ისე შევიდეს ძმის სახლში, როგორც საკუთარში, მოიხმაროს სურვილისამებრ მისი ნივთები, ძმის მტერი საკუთარ მტრად მიიჩნიოს და უკანასკნელი სისხლის წვეთამდე დაიფაროს მისგან ძმა.

დამძობილება ხდება ქალვაჟთა შორისაც, ხდება ქალებშიაც.

უკანასკნელნი ეპყრობიან ერთმანეთს, როგორც ღვიძლი დები.

სწორ-ფრობა

თუ ერთიმეორესადმი მიზიდულება იგრძენეს ახლგაზრდა ქალვაჟნიც ძმობილდებიან

და გულს უხსნიან ერთმანეთს.

მრავალი შეხედულება და აზრი არსებობს ამ დამძობილების გარშემო, ახალგაზრდობის ურთიერთისადმი ლტოლვის და სიმპატიის

ასასხმელად.

სცდება, ვინც ფიქრობს, ვითომც ახალგაზრდა ხევსურ ქალ-ვაჟის დაძმობილებაში სქესობრივ გარყვნილებასა აქვს ადგილი. ასევე ღრმად არის შემცდარი ქართველი ბელეტრისტი მ. ჯავახიშვილი, როცა თავისი მოთხრობაში „თეთრი საყელო“ გამოსთქვამს იმ აზრს, თითქოს ახალგაზრდები ფიზიკურ დაახლოვებისათვის წვებიან ერთად და ისიც ტიტვლები. ნამდვილად ახალგაზრდები ჩაცმულები

– 99 –

წვანან ერთად და ამ ჩვეულებას მიზნათა აქვს დასახული ნათესაური გრძნობების განმტკიცება.

ახალგაზრდა ხევსურები – ქალებიცა და კაცებიც – თავისებური სიამაყით და თავმოყვარეობით არიან დაჯილდოვებულნი. ვაი იმ ჭაბუკის ბრალი, რომელსაც ქალები აითვალისწუნებენ. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ყოველი ხევსური ცდილობს ქალების მხრივ კუთილ განწყობილებების მოპოებას და სახელის მოხვეჭას.

ეს კი შეიძლება მოახერხოს თავდაჭერით, პატიოსნებით და მაღალი ზნეობით.

ახალგაზრდების მიერ ერთმანეთის გაცნობა და დაახლოვება ისეთივე უმწიკვლო და გულითად მეგობრობას წარმოადგენს, როგორც ნამდვილ და-ძმის შორისაა.

ვიდრე გაეცნობოდნენ ახალგაზრდები, აკვირდებიან ერთმანეთს სტუმრობის დროს. ხანდისხან გასაცნობად ნათესავების შუამავალობასაც მიმართავენ.

უმეტეს ნაწილად ქალვაჟის დაახლოვებაში მონაწილეობას იღებს ვაჟის ნათესავი, რომელსაც საზოგადოებაში გავლენა და პატივისცემა აქვს მოპოვებული.

ქალის გაცნობა და მასთან დაახლოვება იმას უფრო ადვილად შეუძლია ვისაც, როგორც, ზევითა ვთქვით, მეტი პატიოსნება აქვს, ზნეობრივად მაღლა სდგას, გამჭირაზი ვაჟკაცია, კარგი მოჯირითე, ამხანაგური მოვალეობის შემგნები და საიდუმლოს შემნახველი.

ასეთ ვაჟს რომ შეაგულებს ქალი, დახმარებისათვის მიმართავს მის ნათესავს და თუ ნათესავი დააიმედებს, მაშინ იწყებს ქალი მზადებაც ვაჟთან შესახვედრად.

ქალს დიდხანს არა სჭირდება ლოდინი. ვაჟის ნათესავი-შუამა-

ვალი, ან როგორც ხევსურები ეძახიან „ელჩი“ შეხვედრის უმაღლვე წინადადებას აძლევს ვაჟს გაიცნოს ესა და ეს ქალი.

დედმამის ნება დართვით შუამავალი ეპატიჟება თავის სახლში ჯერ ვაჟსა, შემდეგ ქალსა. ამრიგად დაახლოვება ხდება აშკარად, ნათესავების თანხმობით და არა ფარულად.

ვაჟი გრძნობს, რისთვისაც ეპატიჟებიან, თავით ფეხამდე ათვალიერებს და ისწორებს ტანისამოსს. მიდის შუამავლის სახლში და დარბაისლურად ჩამოჯდება სკამზე. მას ხელში ფანდურს აძლევენ, სთხოვენ დაუკრას და დამღეროს რამე. ფანდორის დაკვრის და სიმღერის დროს ელჩს შემოჰყავს ქალი. ახალგაზრდა ქალ-ვაჟი ესალმება – „მახვედ მშვით ღმერთა გიშველას“ და შემდეგ იწყებენ სხვა და სხვა ამბების გამოკითხვას. ქალი ძმად იხსენიებს ვაჟსა და სთხოვს

– 100 –

ლექსების თქმასა. (იმას გარდა, რომ ხევსურები ფანდურზე დამღერიან ლექსებს, ლაპარაკიც უყვართ ლექსებით) ქალი ყურს უგდებს ვაჟსა, თავისუფლად გრძნობს თავსა, იღიმება ან იცინის.

მეტად სასიხარულო მომენტად ითვლება პირველი გაცნობა. ღამე „ჭერხო“-ზე (ზემოსართული) მიყავს ელჩს ვაჟი დასაძინებლად, სადაც დამზადებულია მისთვის ფარდაგ გადაფარებული ტახტი. ვაჟი გაუხდელი წვება, – არამც თუ თავის გრძელ მატყლის ჯუბას (პერანგს) არ იხდის, წინდებსაც კი არ იშორებს ფეხიდან, სხვა ნაირად მოქცევა ამისთანა შემთხვევაში დიდად საძრახისია.

შემდეგ მოდის ელჩი და ეკითხება, როგორ მოეწონა მას ქალი. თუ ვაჟი უპასუხებს, რომ ჯერ არაფრის თქმა არ შეუძლია, გარდა იმისა, რომ ამაყად უჭირავს თავი ქალსა, ელჩი იწყებს ქალის ქებას, აღნიშნავს მის საუცხოვო ყოფაქცევას და ხასიათს, წინადადებას აძლევს ახლო გაიცნოს ქალი და ამისათვის მასთან დაწვეს.

ვაჟი სრულ ნდობას უცხადებს ელჩსა, რადგან თითონ ვერ იცნობს ქალსა. შუამავალი ჩამოდის ქალთან, რომელსაც ხელში ფანდური უჭირავს და დამღერის.

წინადადებას აძლევს ავიდეს ჭერხოზე და ვაჟთან (თან სახელს ეუბნება) დაწვეს. ქალი ჯერ თითქოს უარობს, შემდეგ თანხმდება და მიდის. ისეც ხდება, რომ ახალგაზრდა ქალ-ვაჟს პირველ შეხვედრის დროსვე არ მოეწონებათ ერთმანეთის ლაპარაკი და

უკმეხად მოეპყრობიან ერთმანეთს. რასაკვირველია, ამათი ერთად დაწოლა აღარა ხდება.

ქალ-ვაჟს ორ საწოლიან განიერ ტახტს უმზადებენ, თუ არა და მარტო ჩალას უშლიან და ზედ ფარდაგს აფენენ, საბნის მაგივრად ან ჯეჯიმს აძლევენ ან ცხვრის ტყავის ქურქსა.

როცა ქალს მოიყვანენ, ვაჟი განზე მიიწევს და ქალი ფრთხილად უწვება გვერდზე. ამ შემთხვევისათვის მთელი წესები არის გამომუშავებული: პირველად ქალი ცალ ხელზეა დაყრდნობილი და ცალი ხელი გულზე უდევს, ფეხები ორივეს იმდენად უნდა ჰქონდეთ დაშორებული, რომ ერთი-ერთმანეთს არ შეეხონ, თორემ ქალის შეურაცხყოფად ჩაითვლება.

ვაჟს ნება არა აქვს ხელი გაიწოდოს და ქალის კისერზე შემოხვიოს, ქალს კი შეუძლია ხელის მოხვევა.

კარგა ხანს არიან ასეთ მდგომარეობაში და ბაასობენ. ძლიერ საწყინად მიიღებს ხევსური, თუ ვინმემ ამ დროს მათ სქესობრივი კავშირის სურვილი დასწამა.

– 101 –

ქალი ეკითხება, ვისთან უფრო ბევრჯერა წოლილა ვაჟი, უკანასკნელი უპასუხებს, რომ ეს პირველი შემთხვევაა მისთვის. თუ ვაჟმა აკოცა, ქალი პროტესტს უცხადებს და შენიშნავს, რომ კოცნაობის მაგივრად უმჯობესია ლაპარაკში გაატარონ დრო.

ვაჟი ერთგვარ აზრს ადგენს ქალის ზნეობრივ მხარეზე და კმაყოფილია ასეთი შემთხვევით.

თავის მხრივ ვაჟიც ცდილობს თავის შეკავებას, რომ ამით თავი მოაწონოს ქალს. თქმა არ უნდა, რომ დიდი თავდაჭერაა საჭირო, რომ ქალი ეხვეოდეს ახალგაზრდა კაცს და უკანასკნელი კი თავს იკავებდეს.

ასე ბაასობენ ახალგაზრდები ერთმანეთში და ერთმანეთს გამოცდიან. თუ რომელიმე მადგანი ოდნავ მაინც გადაუხვევს ხევსურების ჩვეულებას, ან რაიმე უკადრის სიტყვას წამოურევს, დიდ საყვედურს და სამდურამს მიიღებს მოპირდაპირისაგან. უკეთუ ვაჟმა, საუბრის დროს, რომელიმე ქალი გაჰკილა, მაშინ ქალი კითხვას კითხვაზე მიაყრის, საიდან იცის ეს, თუ ცუდ ქალებთან არა წოლილა, თანაც ეხვეწება, ასეთ ქალებთან ყოველივე კავშირი გასწყვიტოს.

მოვიყვანოთ ქალ-ვაჟთა წოლა-დგომის დროს მეტათ დამახასიათებელ მათი სანიმუშო საუბრის შინაარსი:

ქალი. დიდხანი იმის შემდეგ, რაც მე და შენ ერთუც არ გვინახავ.

ვაჟი. მართალ. ძალიონ მინდოდ შენ ნახვა მაგრამ ველარცა გნახ.

ქალი. წარსულ კვირავს რომ ვიწვევით ერთად, მაშინ არ მეუბნებოდი, მალე სად გნახავავ?

ვაჟი. წამოსვლა მონდოდ, მაგრამ ჯალაფნ აღარ მიშობდეს, – სირცხვილიავ სრუ სხვაკან სიარულივ, სრუ იქ დახოლავ – არ ვარგავ!..

ქალი. ქვე რაი სირცხვილი დედი ძმათარ ეგრაოდ დადიან.

ვაჟი. მართალი, მაგრამ მე რავიცი, მიაც სირცხვილ იმგონავ...

ქალი. მოდან თქვენებურებ ქალებ იყვნეს აქ, ამათ-ამით ვკითხ შენ ამბავი. კარგად არავ მითხრეს, გაქეს ძალიან, კარგ ვაშკაციავ, მოსახელ, სირცხვილიანივ, წარამარა არ უყორსავ, სწორფრებშიიავ ხელით გამოსარჩევიავ..

ვაჟი. იტყვიან თავის სიკეთით, თორემ მე კი რაი ორ!

ქალი. ის ორ ქალიკი სხვანაირად ამბობდეს... მე ვთქვი ჯავრი ახქონივავ..

ვაჟი. ვინც ვინებიც იქნებოდეს სრუ რასამ ისე ნებიან.

ქალი. ვინ უფრო კა ქალი თქვენ სოფელში?

ვაჟი. ყველაიკ კაი, უფერ არავინაც არას.

ქალი. ქოოც მაგწონან, გეტყობის საუბარში...

– 102 –

ვაჟი. რო ვინ მამწონდას, შენ არ დაგიმალებ, გეტყოდი... მაგრამ შენივით კარგად არც ერთ არ მაჩნავ მთელ ღუნიაზე, აბა შენ რას დაგიმალავ!

ქალი. სუ, მაგეებს თავ დაანებ!. ვიც, რეებიც ხართ ოჟები!..

ტყუილი. უბრალოდ საუბარ იცით, გინდათ ქალს რაიმ წამააციდინათ,.. მემრ გულის გაცინება იცით, და სიცილი...

ვაჟი. შენ სრუ ეეგრ გგონავ, მაგრამ მე კი სიმართლეს გეუბნები. შენ ხომ კარგა იცი ჩემ ხასიათი, რომ წარა-მარა საუბარ არ მიყვარს..

ქალი. შენ კი გიცნობ, მაგრამ, რაც გინდ იყოს, ვაჟებ არხართ სანდოებ, სრუ ეშმაკობაზე გიდგასთ გული. რაიც არას, აიმას გაიმახთ... გავანებათ მაგას თავ... სხვარა ვიამბათ...

ვაჟი. აბა რაით დაგაჯერ, მითხარ. შევასრულ და დაგიმტკიცე..
ქალი. მე არც ერთს გთხოვ და არც მეორეს ან, რაით უნდა დამაჯერ!

ვაჟი. მაშ, რა გინდ?

ქალი. რიგზე წოლა-დგომა, რაიც შეეფერების ხევისურეთს..

ვაჟი. გაქებდეს შენ დასაწოლად.. მინდოდ, რომ გამამეცად შენ თავი..

ქალი. ვინ მაქებდ მე?

ვაჟი. ის, ვისთანაც თქვენ წოლილხართ..

ქალი. მაშ, გეტყობის რომ სურვილ იგაქავ ქალებსთან წოლა-დგომისაი...

ვაჟი. შენ იცოდი, რომ ჩემთან დასწვებოდი?..

ქალი. მაკვდას აის ქალი, რომელიც კლოვ შენთან დაწვას!..

ამგვარი შეკამათების შემდეგ ქალ-ვაჟი მაინც შერიგდებიან და ერთი მეორეს ლექსებით ეკამათებიან.

ვ ა ჟ ი .

ჰაუ, სრუ მუდამ ძაგება რაად უწერავ ცუდებსა?!

კარგას თქვენ ქება რად უნდა, სრუ მთელ დუნია ხედავსა.

ქალი, მე მიკვირს, ზოგზოგი ვერ იგებს მარიღებასა,

„შინ დავჯდავ“ იმას არ იტყვის, ვაჟმ კარ რომ ჩაუკვდასა!...

სხვათან უელჩოდ დაწოლა ქალმ როგორ გაიბედასა?!..

უბით ბოთლაის ზიდვასა, გერჩიოთ შინავ გესვათა,

სად გქონდათ საჯილდოელი ძმობილ რა ხელრა გეწვათა!

ამაგის მალექსებელი სამგზავროობას ბედავსა,

– 103 –

აღვირს ჩაუდებს ფეხ-თეთრსა, გზაში ელდასა ხგავისა,

მხედარს გულ გაულადებისა, უზანგეებ რო ჟღერდასა!..

ქ ა ლ ი.

ტილიგრამა მამივიდა სამრევლოსა კარზედაო,

დავჯედი და წავიკითხა ლექს ეწერა ქვაზედაო,
ოჟო, დაჯე ოშკაცაო, ნუ შამხდარხარ ცაზედაო,
თორე დაბლა ჩამოგიყონ, სატალახო გზაზედაო,
ამაგათრევ ტალახშია, არ გაგავლევ დარზედაო!.

ასეთი პაექრობის დროს ახალგაზრდებს შეუძლიათ გამოცვლილი სახელებითა ილაპარაკონ. წოლა-დგომისათვის დაძმობილებული ქალ-ვაჟი, საუბრისა და პაექრობის დროს, სახელოვანი და პატივცემული ხევსურების სახელებს ირქმევენ და ცდილობენ ეს სახელები რითმისთვის გამოიყენონ.

თუმცა ქალ-ვაჟი წოლა-დგომის დროს ლოგინში ეცნობიან ერთმანეთს, მაგრამ ხმამაღლა და ცხარედ კამათობენ, რომ მათი ხმა ქუჩაში ისმის, კაცს ეგონება დიდი სადავო საქმე აქვთ გადასაწყვეტიო. სწორ-ფრობას ე. ი. წოლა-დგომის შემდეგ ქალ-ვაჟი ერთმანეთსათვის ისეთი მახლობლები ხდებიან, როგორც და-მმანი.

დიდათ შესცდება, ვინც იფიქრებს, ვითომც ამ ჩვეულებას რაიმე სქესობრივი ქვედაბუნობა ედვას სარჩულად. ასეთ მოსაზრებას არავითარი გასამართლებელი და გონივრული საფუძველი არ მოეპოვება. პირიქით გონივრული და გამართლებელიც არის ხევსურების თვალსაზრისით ეს ჩვეულება, რომელიც განამტკიცებს ხევსურის ამაყსა და თავმოყვარე ბუნებას და ოჯახურ ყოფაცხოვრებას.

ქალ-ვაჟის გაცნობის მერე, შუამავალი დაინტერესდება, თუ რა შედეგი გამოიღო მათმა შეხვედრამ და მეორე დღეს სათითაოდ გამოჰკითხავს, თუ როგორ მოეწონათ ერთმანეთი. თუ ქალმა მოკლედ უპასუხა, რომ ვაჟი ყოჩაღია და პატიოსანი, ჩანს საქმე კეთილად და წარმატებით დამთავრებულა.

ზოგჯერ ქალ-ვაჟის ასეთ დაძმობილებას თან სდევს ჭორებიც, შუღლიც სხვა ახალგაზრდების მხრივ.

როგორც ზემოთაც მოვიხსენიეთ ქალ-ვაჟის ასეთი დაახლოვება სისხლის ნათესავობას უდრის და ხევსურების ადათით, ასეთი დაძმობილებულების ცოლ-ქმრობა ყოვლად შეუწყნარებელია.

წოლა-დგომის დროს კაცი კი არ მიდის ქალთან, არამედ ქალი მიდის კაცთან დასაწოლად (ფშაეებში კი უკუღმავა).

ხათრით ლოთობასაც ერიდებიან. ამ გარემოებას ანგარიშს უწევენ ზოგიერთი ახალგაზრდები და შურიანობის გამო ცდილობენ დაათრონ ქალთან მიპატიჟებული ვაჟი, რომ სირცხვილი აჰამონ. მაგრამ ხევსური მეტად წინდახედულია, მაშინვე ალღოს აართმევს რაშიაც არის საქმე და ამხანაგების დაპატიჟებაზე უარს ამბობს.

ხევსურის ქალებს ძალიან ეჯავრებათ მსმელი მამაკაცი, სულ იმის ცდაში არიან და ყოველგვარ ზომებს ღებულობენ, რომ სმაზე ხელი ააღებინონ.

ქალების ასეთი მოპყრობა ბევრ მამაკაცზე ახდენს გავლენას და ხელს უწყობს მათს გამოსწორებას. სანიმუშოდ მოვიყვანთ ერთს მაგალითს: ერთხელ შუამავალმა წინადადება მისცა ვაჟს ერთ ქალთან წასულიყო, რომელსაც ძალიან უნდოდა მისი გაცნობა. ვაჟი ნაღვინევი იყო, გულახდილად გამოუტყდა შუამავალს და გადაჭრით უარი სთქვა ქალთან შეხვედრაზე, რადგანაც სირცხვილში ჩავარდნი-სა ერიდებოდა. შუამავალი დიდხანს ემუდარებოდა და ბოლოს ტირილით შესჩივლა, რომ ძალიან უხერხულ მდგომარეობაში ჩავვარდი, რადგანაც ქალი დავაიმედე, რომ მენ უეჭველად მიხვიდოდი. ვაჟი მაინც არ დაყაბულდა და ურჩია, სხვა ვინმე ახალგაზრდა წაეყვანა ქალთან. შუამავალმა ეს არ იკისრა, ქალს მარტო შენთან უნდა წოლა-დგომაო.

მეორე დღეს ის ქალი შეხვდა ვაჟს და უსაყვედურა უკადრი-სობა. ვაჟმა მოუცლელიობა მოიძიოზეზა. ქალმა უთხრა, ალბად ვინმე შენმა ამხანაგმა გამჭორა და ჩემთან აღარ გამოგიშვაო. ვაჟმა უპასუხა, ვერც ერთ ქალს ეერაფერში ვერ დაეჯერება. ქალმა ველარ დაფარა გულის ნადები და პირდაპირ გამოუტყდა, რომ შენ დაეუფლე ჩემს გულსაო. ჩამოიტანა თაფლით შეზავებული არაყი, იჭვის გასაფანტავად ჯერ თითონ დალია და მერე ვაჟს შესთავაზა ლამაზად შეჭედილი ყანწით. ვაჟმა ღიმილით უთხრა: ალბად ლოთი გგონივარ და მცდიო. ქალმა უარჰყო ეს ბრალდება და არყით საგსე ბოთლი უთავაზა. ვაჟი ჯერ უარობდა და ბოლოს სთხოვა, – ამ ბოთლის მაგივრად სახსოვრად მიეცა ერთერთი ბეჭედი. ქალმა მაშინვე წაიძრო თითიდან ერთი საუკეთესო ბეჭედი და გადასცა. ამ დღიდახ ისინი უკვე დამძობილებული იყვნენ.

დამძობილებული ქალ-ვაჟი ერთმანეთს სხვადასხვა ნივთებს სთავაზობენ. ქალები თავის ძმობილს უქარგავენ ჯუბას, უქსოვენ წინდებს, უფეშქაშებენ ბეჭდებს და სხვა. ვაჟები კი უყიდიან თავსახვევს, ფეხსა-

ცმელს, დოლ-ღვრინჭილებს, მძივებს, გარმონს („ბუზიკას“) და სხვა.

– 105 –

ქალ-ვაჟთა შორის შუამავლად გამოდიან ქალის დედები ან ვაჟის დები. თუ ქალს ასეთი მახლობელი არ გააჩნია, მაშინ ახალგაზრდა ვაჟებსაც შეუძლიათ იკისრონ ასეთი შუამავლობა.

თუ ქალის ბიძაშვილებმა ან მისი სოფლის ახალგაზრდა ვაჟებმა შეიტყეს, რომ ქალს განზრახვა აქვს არასაიმედო ვაჟთან გამართოს წოლა-დგომა, ყოველივე ღონისძიებას იხმარენ, რომ ქალი გააფრთხილონ და სირცხვილს აარიდონ.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ხევსურების ეს ჩვეულება სრულს ნდობასა და პატიოსნობაზეა დამყარებული.

თავი VII.

**მართვა-გამგეობის
სტრუქტურა ხევსურეთში**

ხევსურებს მთელი თავისი ისტორიული არსებობის მანძილზე ცოტად თუ ბევრად ავტონომიური წყობილობა შეუნარჩუნებიათ. კავკასიონის ქედის მაღალ მთებში მი-

კარგულ ხევსურეთს თითქმის მთლიანად შეუნახავს თავისი ძველებური იერი და სახე. ამას ხელს უწყობდა ჯერ ერთი ის გარმოება, რომ იგი თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით მუდამ მიუვალი იყო და მეორეც, ძალიან მწირი, ღარიბი იყო მისი მიდამოები. ამის გამო ათასგვარი შემოსეული მტერი არც ისე დაჟინებით ცდილობდნენ თავისი ძალაუფლების გავრცელებას ამ პირველყოფილ ველურ ქვეყანაზე, მით უმეტეს რომ ვერაფერს გამორჩებოდნენ.

მეფის მთავრობაც კი მხოლოდ რამდენიმე სამხედრო ექსპედიციის გაგზავნით დაკმაყოფილდა ხევსურეთში, მაგრამ ეს პატარა კუთხე მაინც მერ მიამაგრა რუსეთს. ხევსურეთი რუსეთის სამფლობელოდ მხოლოდ ქალაქებზე ითვლებოდა, თორემ სინამდვილეში კვლავ ავტონომიურ კუთხედ დარჩა როგორც მართვა-გამგეობის, ისე ეკონომიური ყოფაცხოვრების მხრივ.

ვერც „მართმადიდებელმა“ ეკლესიამ შესძლო ხევსურეთში

ფორმალური ქრისტიანობის დანერგვა.

ხევსურეთს ზოგჯერ სტრაჟნიკების რაზმებიც მოევლინებოდა ხოლმე ურჩი ხევსურების „დასაშინებლად“ იმ მიზნით, რომ ისინი მეფის თავრობის მორჩი ქვეშევრდომებად გაეხადნათ. მაგრამ ასეთი სტუმრობა ძვირად უჯდებოდა. სტრაჟნიკებს ხევსურებთან ცხარე შეტაკება უხდებოდათ, რამდენიმე სტრაჟნიკი მაინც ესალმებოდა წუთისოფელს. ეს გარემოება მრავალჯერ ყოფილა აღნიშნული მაზრის უფროსების მოხსენებებში.

ხევსურები სამართლიანად ამაყობენ იმით, რომ მათ არ იციან არც ბატონყმობის მშვენიერებანი და არც მეფის მთავრობის უღელი. თავისუფლება ყველაზე მეტად უღირთ. მათში არ არის წარჩინებული და დიდი გვარიშვილი ვინმე. ყველანი პირადათ ღირსების მიხედვით ფასდებიან. ქართველმა მეფეებმა სცადეს ხევსურებ-

– 107 –

ში შეეტანათ წოდებრივი განსხვავება, მაგრამ მათი ცდა უნაყოფოდ დარჩა. მაგალითად, ირაკლი მეფემ, ხევსურეთში ყოფნის დროს, 60 მეტი ბავში მონათლა, იმ იმედით, რომ მეფის ნათლულები თავის შთამომავლობას წარჩინების ხარისხს გადასცემდნენ. მაგრამ ხევსურსა მხოლოდ ადამიანის პირადი ღირსება სწამს. შთამომავლობას არ დაგიდევნენ, ხევსური პატივის ცემით ეპყრობა მხოლოდ პატიოსანს, მამაცსა და გონიერ ადამიანს. ამის გამო ვერც მეფის ნათლულობამ და მათმა შთამომავლობამ იქონია რაიმე გავლენა.

მეფის მთავრობის დამხობის შემდგომ, ამიერკავკასიის სეიმისა და მენშევიკების დროს, ხევსურეთში არავითარი მუშაობა არ უწარმოებიათ, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ეროვნულ-დემოკრატიულ შალვა ქარუმიძის მოგზაურობას ხევსურეთში. მან 1919-1920 შემოიარა ხევსურეთის ცალკე რაიონები და მოსახლეობას უქადაგებდა მენშევიკურ მთავრობის ერთგულებას.

გასაბჭოების შემდეგ, 1921-23 წლებში, არავითარი მუშაობა არ ჩატარებულა ხევსურეთში; იმ ხანად არც რაიმე მუშაობის წარმოება შეიძლებოდა მაშინდელი პირობების გამო.

საბჭოთა ხელისუფლების მუშაობა საქართველოში იმ ხანად გართულებულ პირობებში მიმდინარეობდა.

ამ გარემოებით ისარგებლა ავანტურისტმა ჩოლოყაშვილმა და

1924 წელს თავისი ბანდით ხევსურეთს შეაფარა თავი. ჩოლოყაშვილის ბანდების ლიკვიდაციის შემდეგ ხევსურებმა შეიგნეს თავისი ყალბი მდგომარეობა და აღიარეს, რომ შეცდომაში იყვნენ შეყვანილი, ამიერიდან კი საქართველოს, ამიერ-კავკასიის მთელი გლეხობისა და მშრომელებთან ერთად იბრძობებენ საბჭოთა ხელისუფლების დასაცავად.

ამგვარად, ხევსურები სრულის თანაგრძნობით არიან გამსჭვალული მუშათა და გლეხთა ხელისუფლების ძიმართ, ხოლო მართვა-გამგეობის საქმეში კვლავ თავისი ძველებური ადათ-ჩვეულებებით ხელმძღვანელობენ.

მართალია, უკანასკნელ დროს საბჭოთა მართვა-გამგეობის ფორმები თანდათან ფეხს იკიდებს ხევსურეთშიაც, მაგრამ ეს მხოლოდ გარეგანი სახეა, შინაარსი კი ჯერჯერობით ისევ ძველებური, ტრადიციული რჩება.

ამჟამად ხევსურეთში სამი სასოფლო საბჭო არსებობს: ახიელში, შატილში და ღულოში. ხევსურეთის ადმინისტრატიულ ცენტრს წარმოადგენს ბარისახო, სადაც მოთავსებულია თემის აღმასრულებელი კომიტეტი.

– 108 –

„რჯული“

ხევსურების საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დიდ როლს თამაშობს ეგრეთწოდებული

„რჯული“ ანუ უხუცესთა საბჭო. „რჯული“ არ წარმოადგენს ხელისუფლების რაიმე მუდმივ ორგანოს. იგი საჭიროების მიხედვით იკრიბება. რჯულს ექვემდებარება მხოლოდ კერძო-უფლებრივი ხასიათის საკითხები (მესისხლეთა შერიგება, ქურდობის, განქორწინების და სხვა ამდაგვარი საქმეები). ამ საკითხებს „რჯული“ ძველებური ადათ-ჩვეულების მიხედვით სწყვეტს, რადგანაც ხევსურებს არავითარი წერილობითი კანონები არ მოეპოვებათ. დანარჩენი საკითხები, რაც კი ხევსურეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებას ეხება (მიწების დაყოფა, ხელახალი დამიჯვნა და სხვა) უბრალო ხმის უმეტესობით ან კენჭის ყრით ხდება.

საგულისხმოა აღინიშნოს, რომ „რჯულის“ შემადგენლობაში უსათუოდ უხუცესი ხალხი არ შედის, მხოლოდ საგვარეულოს ანუ კლასის წარმომადგენლები. „რჯულის“ შემადგენლობაში ირჩევენ უმწიკვლო პატიოსნებით აღსავსე, საზოგადოებაში პატივცემულსა და

გამოცდილ ადამიანებს. ამიტომაც „რჯულის“ შემადგენლობაში უხუცესებთან ერთად უფრო ახალგაზრდებიც შეგვხვდებათ. „რჯულის“ შემადგენლობაში 4-12 კაცი შედის.

„რჯულის“-ს მიერ საქმის გარჩევას მომჩივან-მოპასუხის გარდა იქ ესწრება ორივე მხარის ოჯახის წევრები და, თუ საჭიროა, ადგილობრივი აქიმიც. მომჩივანი ასე იტყვის: „ღმერთო, შეეწიე საქართველოს სამართლიან მსაჯულს, ალაღმართალი მომჩივანს, დარისხე მიდგომილი მსაჯული და ცრუ მომჩივანი, ჩემს მაგიერ პასუხი შენ გაეც“. ამის შემდეგ იწყება საქმის დაწვრილებითი გარჩევა: მსაჯულები დიდის მოთმინებით ეცნობიან საქმის ჩახლართულ მდგომარეობას. „რჯულის“ გადაწყვეტილება საბოლოოა, განუსაჩივრებელი და დაუყოვნებლივ მოჰყავთ სისრულეში.

„სოფლის უფროსი“ შატილში „რჯულის“ ხელისუფლების მაგიერ არსებობს მუდმივი ერთპიროვნული მართვა-გამგეობა მამასახლისების სახით, რომელთაც „სოფლის უფროსი“ ეწოდება. ესენი მთელი სიცოცხლის განმავლობაში რჩებიან „სოფლის უფროსებად“ და მცხოვრებთა შორის დიდის პატივისცემით და გავლენით სარგებლობენ.

„სოფლის უფროსი“, როგორც ამა თუ იმ სოფლის ხელისუფლების ერთპიროვნული წარმომადგენელი იმავე დროს „შემღებულნიც“ არიან, დამოუკიდებელი და თავის სოფლის მცხოვრებლებზე ეკონომიური ზეგავლენას ახდენენ. აქედან გასაგებია, თუ მამასახლი-

- 109 -

სებად რატომ ირჩევენ იმათ და კოლექტიური ხელისუფლება რატომ გადასულა ერთპიროვნულ ხელისუფლებაზე. ასეთი „შემღებულის“ მიერ ეკონომიურად დაჩაგრული სოფელი, რა თქმა უნდა, ვერ გაბედავდა უკუეგდო მისი კანდიდატურა „სოფლის უფროსის“ თანამდებობაზე.

შენიშვნა: თუმცა შატილში სოფლის საბჭო და მისი თავმჯდომარე არსებობს, მაგრამ „სოფლის უფროსი“ ჯერ კიდევ ძალაშია.

ხევისურების სისხლის სამართლის კოდექსი მეტად საგულისხმოა ხევისურების სისხლის სამართლის კანონები, რომელიც უცვლელად არის ჩანერგილი თითოეული ხევისურის გულში და მახსოვრობით გადადის შთამომავლობიდან შთამომავლო-

ბაზე.

აქვე მოგვყავს თითქმის მთლიანად. მაგალითად, ქურდს გადახდება მონაგარის ღირებულება ერთი შვიდათ; სხეულის დაჭრა, სისხლით შეფარდება ჭრილობის ადგილისა და ჯანმრთელობისათვის მისი უვნებლობის მიხედვით შემდეგნაირად:

თვალის დაშავება	30	ძროხა.
ფეხის	24	„
მარჯ. ხელის	25	„
მარც. ხელის	22	„
რომელიმე ხელის ცერისა დაშავება .	5	„
მაჩვენებელი თითის	4	„
შუა თითის	3	„
უსახელო თითისა	2	„
ნეკისა	1	„
დაჭრა თავის ქალაში	5	„
პირისახის ძვლების	16	„
კბილის ჩამტვრევა	1	„
ქალის ცემა	11	„

უკეთუ პირისახის ჭრილობას ძვლამდე არ ჩაულწევია, მაშინ ჯარიმის რაოდენობას გამოიანგარიშებენ იმის მიხედვით, თუ ჭრილობაზე სიგრძით რამდენი ხორბლის მარცვალი დაეტევა, გამოაკლებენ მხოლოდ აქეთიქითი ნაპირას მდებარე ორ მარცვალს. რამდენ მარცვალსაც დაიტევეს ჭრილობა, იმდენი ძროხა უნდა უზღოს დაშავებულს დამნაშავემ.

ამის გარდა დამნაშავე თითო ძროხას უხდის „რჯულის“ წევრებს და დაჭრილის მკურნალ აქიმს.

– 110 –

ძროხის მაგიერ ყოველგვარი ჯარიმა შეიძლება ფულად იქნეს გადახდილი. ასეთ შემთხვევისათვის ყველა ნივთებს თუ ოთხფეხ საქონელს თავისი ფასი აქვს დადებული, რომელიც ძროხების ან ცხვრის ფასით განიზომება.

აი, ეს ერთგვარი საბირჟო მაზანდა: კვიცი უდრის 7 ძროხას. ფაშატი ცხენი – 4 ძროხას, ხარი – 7 ცხვარს, ძროხა – 4 ცხვარს ან 10 გირვანქა თაფლს ანუ 5 მანეთს ფულად, ან ერთი ფალასი,

ცხვარი – 1 მ. 20 კ. და სხვა.

უკეთუ „რჯული“ განქორწინების საქმეს არჩევს, ასეთი შემთხვევისათვის ხევსურებს მტკიცე წესები აქვთ შემოღებული და გადასახადიც გადაწყვეტილი. განქორწინების შემთხვევაში ცოლს უფლება აქვს ქმარს მოსთხოვოს მისივე სახლში ერთი ცალკე ოთახი და არსებობისათვის საჭირო ქონება, მაგრამ ეს იმ შემთხვევაში თუ ცოლქმარს ერთად უცხოვრიათ არა ნაკლებ 20 წლისა. მაგრამ როდესაც ამ ხანზე უფრო ნაკლებ უცხოვრიათ ერთად, მაშინ ქმარი აძლევს ცოლს მხოლოდ 5 დროხას და ცოლი ვალდებულია ოჯახი დასტოვოს; ახალგაზრდა მეუღლეთა გაყრის დროს ჩვეულებრივ ქალი აძლევს კაცს 8 დროხას ასე ვსთქვათ დაწუნებისათვის, რასაც ხევსურები „საიწუნვარს“ ეძახიან.

ხევსურეთში ძალიან არის გავრცელებული ქალებისა და კაცების სახლები, ასე ვთქვათ კლუბები, რომელსაც „სალაყბო“ ეწოდება.

„სალაყბო“

სალაყბო თითქმის ყველა სოფელში მოიპოვება. ყოველ დღე იქ თავს იყრის სოფლის

მამაკაცობა, მოხუცი თუ ბავშვი და დროს ატარებენ საუბარში, კამათში თუ მასლაათში. აქვე ზოგი საშინაო საქმეს აკეთებენ; თოფებს სწმენდავენ, ხანჯლებს ლესენ, უნაგირებს აკერებენ, აშალაშინებენ, რანდავენ რასმე, ხერხვენ, ტყავს გამოჰქნიან და სხვა. მოხუცებულები გარს შემოიკრებენ ახალგაზრდობას და უამბობენ უწინდებულ გადმოცემებს წინაპართა ვაჟკაცური ამბების შესახებ, მამულისათვის თავდადებული ბრძოლისა და რომელიმე საგვარეულოს რაინდული ამბების შესახებ. სალაყბოში შესვლა მარტო ვაჟებს შეუძლიათ, დედაკაცებს და პატარა გოგოებსაც კი იქ შესვლა აკრძალული აქვთ.

ამ სალაყბო-კლუბებში ხევსურის ბიჭები პირველ გაკვეთილებს დებულობენ ცხოვრების შესახებ, უსმენენ მოხუცებულთა არაკებს და აქ მათში პირველად ისახება მსოფლმხედველობის და ქვეყნიერების გაგების პირველი ბუნდოვანი აზრები, აქ იზრდება და თანდათან მტკიცდება მათი სული.

სალაყბო

სალაყბო ერთადერთი და პირველი სკოლაა პატარა ვაყეებისათვის, აყ სწავლობენ ისინი თეორიასაც და პრაყტიკასაც.

განათლების მდგომარეობა ამ უკანასკნელ დრომდე ხევისურეთში არავითარი სკოლა არ ყოფილა და ხევისურეთის უდიდესი ნაწილი წერა-კითხვის უცოდინარია, თუმცა სწავლის წყურვილი კი უსათუოდ დიდი აყვთ.

ამას ადასტურებს ის უბრალო ამბავიც კი, რომლის მოწმე მე თვითონ გახლდით ხევისურეთში მოგზაურობის დროს. ხევისურებს ვესაუბრებოდი სწავლის საჭიროების შესახებ და ერთმა ხევისურის ქალმა **თამარა ალუდაურმა** განმიცხადა:

– მე უვიცი ხევისური ქალი ვარ, მაგრავ მინდა, რომ ჩემს შვილებს სწავლა მივცე. სამი შვილის პატრონი ვარ. ქალაყში ვერ გამოგზავნი და აყ გამოგვიგზავნეთ მასწავლებელი. ან კიდევ შენ თითონ დარჩი აყ და ჩემს შვილებს ასწავლე. აყვე ბინას მოგცემთ, ყოველდღე გაგიმასპინძლები ყველით, კარაყით და რძით.

როგორც ხედავთ, ჩამორჩენილ ხევისურის დედაკაცსაც კი შეუგნია შვილების სწავლების საჭიროება და ამისათვის ის იმეტებს ისეთ ძვირფას რამეს, რაც კი გააჩნდა: რძე, ყველი და კარაყი. ეს

იმას მოწმობს, რომ ხევსურეთში უკვე მომზადებულია ნოყიერი ნია-
დაგი სკოლების გასახსნელად.

სამკურნალო საქმის მდგომარეობა. ხევსურეთში არც ჯანმრთელობის მხრივ
გაკეთებულა რამე სამნიშვნელო, იქ სრულე-
ბით არ მოიპოვება სამკურნალო პუნქტები.

გარდა ს. ზარისახოს პუნქტის, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლებამ
ააშენა 1929-30 წ. ამ მხრივ ხევსურები თითქმის მთლად მკითხა-

სურ. 30. აქიმი-ხირურგი მგელიკა ლიქოკელი. 60 წლისაა

– 113 –

ვებზე და აქიმბაშებზე არიან თავმინებებული. ეს მკითხავეები, აქიმ-
ბაშები უვიცი ხალხია, მაგრამ ანგარიშების მოყვარე და გაუმადლარი,
ამისათვის ხევსურებს უკანასკნელ გრომებს სწუწნიან წამლობისა და
„განკურნებისათვის“.

მაგრამ ხევსურების შორის განსაკუთრებულის ნდობით სარგე-

ბლობენ ადგილობრივი აქიმები.

მათ შორის ყველაზე სახელ განთქმული გახლავთ მგელიკა ბაძას-
ძე **ლიკოკელი**, რომელიც ცხოვრობს სოფ. ქობულოში, ბარისახო-
დან 3 კილომეტრის მანძილზე. ამჟამად 100 წლისაა, მაგრამ ჭარმაგია
და მხიარული, მთელი თავისი ოჯახის სამეურნეო საქმეს თვითონ
უძღვება, თვითონ ხნავს, თიბავს, მკის და სხვ.

მგელიკას მამა ბაძია განთქმული აქიმბაში იყო ხევსურეთში. თა-
ვისი სიცოცხლის განმავლობაში 500 მეტი ავადმყოფი და დაჭრილ-და-
ავადებული განუკურნია. უმეტესი მათგანს მძიმე ჭრილობები ჰქონიათ.

მგელიკა ბავშვობიდანვე აკვირდებოდა მამის ოსტატობას და
თანდათანობით ითვისებდა მის ცოდნა-გამოცდილებას. თავდაპირვე-
ლად მგელიკა მამის ხელმძღვანელობით აქიმობდა. მგელიკამ სახელი
გაითქვა მეტადრე 1902-1903 წლებში. ეს იმ დროს იყო, როდესაც
იალალის წახდენის ნიადაგზე სისხლის მღვრელი შეტაკება მოუხდათ
სოფ. გურის და მატილის მცხოვრებლებს. ამ დროს შეტაკების ორივე
მხარედან 12 კაცი მოკვდა და 18 მძიმედ დაიჭრა. მყისვე აქ გაჩნდა
სამაზრო და საბოქაულოს ადმინისტრაცია, ცენტრის წარმომადგენ-
ლები და დაჭრილის სამკურნალოდ დაიბარეს ყველა ცნობილი
აქიმი-ქირურგები, ხევიდან – ივანე ავსაჯანოვი (გორისციხელი), ქის-
ტეთიდან – მატია და მოსელა, ხევსურეთიდან თანეთ გაგა, ურძუტა-
კი ციკა და მგელიკა ლიკოკელი.

გადმოქვეყმენ, რომ მგელიკამ ბევრი მძიმე ავადმყოფი განკურ-
ნა და დიდი სახელი გაუვარდა მეტადრე ხევსურეთში. ამ უკანასკნელ
დრომდე მგელიკას განუკურნია 413 ადამიანი.

მათ შორის:

ხევსური კაცი .	.	.	316 კაცი
ხევსური ქალი	.	.	35 ქალი
		<hr/>	
		სულ .	351
გუდამაყრელი	.	.	6
ფშაველი	.	.	48 კაცი
.	.	.	4 ქალი
.	.		
.	.	<hr/>	
		.	52
		<hr/>	
		სულ .	413

მისგან მორჩენილი ქალების შორის ორს მძიმე ჭრილობა ჰქონდა, გულში მოხვედრილი ტყვია ზურგში გასულიყო, ერთს მძიმედ დაჭრილს დავლურში თავისქალა ისე ჰქონდა დაშნით გახეთქილი, რომ სამ კენჩხის ზედა ძვალი გაბასრული იყო. მეელიკას სიტყვით, მას დასჭირდა ამ ძვლის ახდა და ტვინმა შემოანათა, მაგრამ მის გადა-

სურ. 31. შატილი. აქიმი-ხირურგი ჭინჭარაული.

რჩენა მაინც შესძლო. მგელიკა დღესაც საუკეთესო აქიმად ითვლება მთელი ხევსურეთში.

ხევსურეთში სხვა აქიმებიც არიან, გამოცდილი და „უბადლო“, როგორც ხევსურები ამბობენ, ეს არის არხოტში – **ალეკა ოჩიაური** და შატილში – **ჭინჭარაული**.

ამ აქიმებს თავისი ხელობა უფროსი ნათესავებისაგან აქვთ შესწავლილი. ისინი მეტნაწილად სწამლობენ მცენარეულობისა და მარჩეულობის წამლებით. ოპერაციებისათვის პრიმიტიულ ხელსაწყო იარაღებს ხმარობენ და პირველ-ყოფილი მეთოდებით სარგებლობენ.

აქიმბაშის ხელსაწყოს ხუთი საგანი შეადგენს:

1. წაპწკერი. 2. სანახი. 3. ხოცი. 4. ჩუთქი. 5. დანა. (იხ. სურ. 31)

ამჟამად ხევსურებს მხოლოდ თავისი აქიმბაშები, სწამთ და ქალაქის ექიმებს უფრო ეჭვისთვალთ უცქერიან. მაგრამ, როდესაც ხევსურეთში მოქმედებას დაიწყებს ამჟამად მშენებლობის პროცესში მყოფი საავადმყოფოები შატილში და ხახმატში, ისინი რასაკვირველია, თავის გავლენას მოახდენენ მკურნალობის დარგში და კულტუროსანი ექიმი ექვს გარეშეა, რომ დაჭრილ-დავადებულთა მკურნალობა-მორჩენის საშუალებით უსათუოდ დაიმსახურებენ ხევსურების ნდობას. ეს გარემოება გასაგებიცაა: ხევსური უაღრესად მკაცრი რეალისტია, მას ლათაიებით და ლექციებით ვერ დაარწმუნებთ, მუდამ უკუაგდებს თქვენს მტკიცებას და ჩიჩინს, სანამ საქმით არ დაუმტკიცებთ და რეალური ფაქტებით არ დაუდასტურებთ თქვენს სიტყვას.

თავი VIII.

ხევსურეთის ეკონომიური – ეკონომიურის მხრივ ხევსურეთი ძალიან **მიური მდგომარეობა**. ჩამორჩენილი კუთხეა. ამისი უმთავრესი მიზეზი ის არის, რომ ხევსურეთს თითქმის სრულებით არ გააჩნიათ მიმოსვლის გზები და წელიწადში ექვს თვეს მაინც მთლად მოწყვეტილნი რჩებიან გარეშე ქვეყნიერებისაგან. ხევსურები უმეტეს ნაწილად მესაქონლეობას მისდევენ. მათში გავრცელებულია ერთგვარი ჯიშის ძროხა, რომელსაც „ხევსურული“ ჯიშში ეწოდება და საუკეთესო ჯიშად არის მიჩნეული. ამჟამად ხევსურული ძროხის შესასწავლად განსაკუთრებულ დაკვირვებასა და კვლევა-ძიებას აწარმოებს საქართველოს მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატი. ხევსურული ძროხა თვალად შეუხედავია, მაგრამ საუკეთესო ღირსებებითაა შემ-

კული: კვების მხრივ ნაზინუზობა არ იცის, მოსავლელადაც იოლია და ამავე დროს საუკეთესო ხარისხის რძეს იძლევა დღედაღამეში 15-დან 50 კრუკამდე. მისი ცხიმოვნობა 6 % უდრის. ხევსურული ჯიშის ძროხის მაღალი ღირსებები დადასტურებული იყო სასოფლო-სამეურნეო გამოფენაზე ტფილისში 1924 წელს. გამოფენაზე იყო ხევსურული ძროხა მოქალაქე კაშიასი, ძროხა იწონიდა 8 ფუტს, და დღე-ღამეში 1 ფუტსა და 5 გირვანქა რძეს იწველიდა. ეს ძროხა ოქროს მედლით იყო დაჯილდოვებული.

ვინაიდან ხევსურეთს მშენიერი ალპიური სამოვრები და სათიბი ადგილები მოეპოვება, შესაძლებლობაა რომ მესაქონლეობის და კერძოდ კი სამერძეო მეურნეობის კარგ დონეზე დაყენებით ხევსურეთი უპირველეს სამერძეო კუთხედ გადაგვეცია რესპუბლიკის ფარგლებში და განსაკუთრებული ყურადღების ღირსი გაგვეხადა. თვითონ ხევსურებსაც ჩინებულად ესმით „ხევსურკის“ სამრეწველო მნიშვნელობა და მოსურნენი არიან მოეწყოს მერძეობის კოლექტიური მეურნეობანი, რძის პროდუქტების გადასამუშავებლად სეპარატორებით და სადღვებლებით.

ხევსურეთში მესაქონლეობის განვითარებას, ბალახის თესვის გაფართოების მიზანშეწონილობას ის გარემოებაც ადასტურებს, რომ ხევსურეთში პურის თესვა-მოყვანა ხელმისაწვდომი და სახეირო არ არის,

– 117 –

ბალახეულის თესვა-მოყვანა კი ერთი-ორად და ერთი-სამად აანაზღაურებს გაწეულ შრომასა და დაბანდებულ ხარჯებს. აქვე მოგვყავს ცნობები იმის შესახებ, რომ ხევსურს ერთი დესეტინა მიწაზე ქერის მოყვანა, (მოხვნა, დათესვა, მომკა-აკრეფა) 130 მ. 50 კ. უჯდება, ერთი დესეტინის მოსავლის ღირებულობა კი მხოლოდ 67 მ. 50 კ-ს უდრის, ასე რომ ხევსურის ოჯახი ამ შრომაში 63 მანეთს ზარალობს თითო დესეტინაზე.

ერთი დესეტინის მოხვნას სჭირდება 6 დღის მუშაობა, ორი მუშა-ხელი, ორი უღელი ხარი, რაც დღეში ღირს 5 მანეთი, 6 დღეში კი 30 მანეთი, ორი მუშის ჭამა-სმა და 2 უღელი ხარის კვება დღეში 4 მანეთი რომ ვიანგარიშოთ სულ 24 მანეთი.

12 ფუთი სათესლე ქერი, ფუთი 2 მანეთი – 24 მან.

ჭინახულის აღება და დაბინავება. . 30 მან.

გალეწვა და ხვავის აკრეფა . . . 22 მან. 50 კ.

სულ ხარჯი 130 მან. 50 კ.

1 დესეტინა ქერის მოსავალი საშუალოდ უდრის

30 ფუტს, ფუთი 2 მან. . . . . 60 მ.

ბზე დაახლოვებით 30 ფუთი – ფუთი 25 კ. 7 მ. 50 კ.

მთელი შემოსავალი 67 მ. 50 კ.*)

სანიმუშო გამოანგარიშება მოვახდინეთ აგრეთვე ბარისახოს რაიონშიაც. არხოტის რაიონში ახიელსა, ამლასა, ჩიმლასა და კვირი-წმინდაში. 1 დესეტინის დამუშავებას სჭირდება 175 მანეთი, შემოსავალი კი უდრის 125 მანეთს, ზარალი 50 მანეთს, იგივეა შატილის რაიონშიაც. იონჯის დათესვის დროს კი შემოსავალი 200 %-ით სჭარბობს ხარჯებს.

ამ ღონისძიებათა გატარების შემთხვევაში საჭირო იქნება ხევსურეთის მომარაგება შეზიდული პურით.

ხევსურეთის ეკონომიური მდგომარეობის შესამსუბუქებლად საჭიროა აგრედვე, რომ რაიონის ცენტრალურ კოოპერატივის განყოფილებები გაიხსნას.

ზემოაღნიშნულ ღონისძიებათა გარდა, დამკვრელ მუშაობად უნდა იქმნეს მიჩნეული ფშავ-ხევსურეთის გზის გაყვანა ჟინვალიდან ბარისახომდე. ამ გზის გაყვანა უკვე დაწყებულია, მაგრამ, მასალების უქონლობის გამო, ფერხდება.

---

*) გამოანგარიშება მოხდენილია 1927 წ.არსებული ფასების მიხედვით.

ექვს გარეშეა, რომ ამ გზის გაყვანა მძლავრ ეკონომიურ ფაქტორად მოევილინება ხევსურეთის ეკონომიური კეთილდღეობის ასამაღლებლად.

ამის გარდა, საჭიროა გამოყენებულ იქნას ხევსურეთის ძვირფასი მინერალური წყლები, განვითარდეს საკურორტო საქმე, დაწვრილებით იქნეს გამოკვლეული და შესწავლილი ხევსურეთის მიწის წიაღში არსებული სიმდიდრენი, როგორც არის მაგალითად სურმა, აბმესტი, სპილენძი, ვერცხლი, ოქრო და სხვა.

თავი IX

ს ა ბ ჭ ო თ ა მშენებლობა

1925 წელს დუშეთის მაზრის აღმასკომმა სცადა ხევსურეთში ჩაეტარებინა სასკოლო მშენებლობა და ამ მიზნით სოფ. ბარისახოს ეკლესიის შენობა სკოლად გადააკეთეს და ერთი ახალი ოთახიც მიაშენეს.

ორწყალში შეუდგნენ ორსართულიანი შენობის აგებას ადმინისტრაციული პუნქტის მოსაწყობად, რომელიც ამჟამად უკვე დასრულებულია.

ხევსურეთის ზოგიერთ რაიონებში გაიხსნა საფოსტო სააგენტოები, სადაც წერილები სოფლიდან სოფლამდე დააქვთ საგანგებო დამტარებლებს. ამ საფოსტო პუნქტების წყალობით ხევსურეთის მიყრუებულ სოფელშიაც აღწევს გაზეთები და იგი თანდათან უკავშირდება რესპუბლიკის კულტურულ ცენტრს. ამავე დროს საქართველოს მთიელთა საზოგადოებამ ზოგიერთ პუნქტებში ქობ-სამკითხველოები მოაწყო. ამ ღონისძიებებმა ხევსურეთის მოსახლეობაზე თვალსაჩინო გავლენა მოახდინა: წიგნებისა და გაზეთების კითხვა თვალს უხელს ხევსურებს მკითხაობაზე, სარწმუნოებაზე, სისხლის აღებაზე და სხვა ამგვარ ველურ ჩვეულებებზე.

საქართველოს კომპარტია და საბჭოთა ხელისუფლება განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ ხევსურეთს, დაწყებულია სკოლებისა და საავადმყოფოებისათვის შენობების აგება.

უკვე აშენებულია ბარისახოში შენობები სკოლისათვის და საავადმყოფოსათვის, სადაც როგორც სკოლა ისე საექიმო პუნქტი მოქმედებს.

ხევსურეთში მუშაობის გაღრმავების მიზნით საჭიროა შერჩეულნი იქნენ საუკეთესო მუშაკნი, რომელთაც იციან ხევსურეთის ყოფა-ცხოვრება, ადათები და ზნე-ჩვეულებანი.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს ერთი შემთხვევა, რომელიც ხევსურეთში მოხდა: არხოტში მილიციის უფროსად მსახურობდა ვინმე ჩიქოვანი, რომელიც სრულებით არ იცნობდა ხევსურების ზნე-ჩვეულებას. ძალიან ახირებულად და უხეშოდ იქცეოდა, რაც მას საკუთარი სიცოცხლის ფასად დაუჯდა. თურმე, სადაც კი მოხვდა, ყველ-

გან ანგრევდა „სამრევლოს“, დედაკაცებს უკრძალავდა იქ სიარულს მენსტრუაციისა და მშობიარობის დროს, საძაგელი სიტყვებით ლანძღავდა და აბუჩად იგდება ხევსურების „წმინდანებს“, „ხატებს“ და ასეთი საქციელით ხევსურები თავის წინააღმდეგ აიძხედრა.

ხევსურები ძალიან საჩოთიროთ და სათაკილოდ სთვლიან სარწმუნოებისა და ზნე-ჩვეულების შელახვას, მეტადრე ქალთა ზნეობის საკითხების შეზღვევას. ჩიქოვანს კი, თურმე, რამდენიმე ხევსურის თანადასწრებით მოუთხოვნია ბალიაურისათვის შენი ბიძაშვილი ქალი დროებით მომათხოვეო. ასეთ საზიზღარ წინადადებაზე ბალიაურს სილა გაურტყამს მისთვის, ჩიქოვანს უძვრია რევოლვერი, მაგრამ ბალიაურს დაუსწვრია და ხანჯალი უძგერებია ფერდში. ჩიქოვანი გადაცვლილა

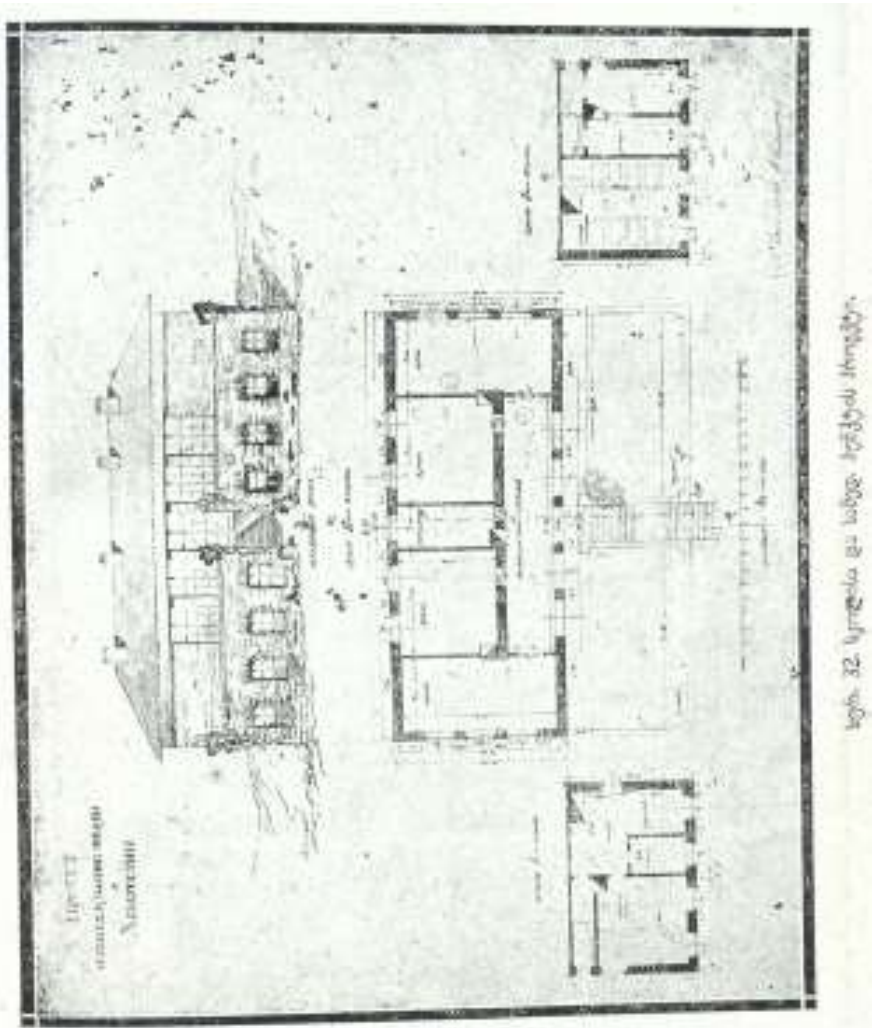
ბალიაური სისხლის სამართალში მისცეს, საგანგებოდ დანიშნულმა გამოძიებამ დაადასტურა ჩიქოვანის უმსგავსოებანი და ბალიაურის მოქმედება დაახასიათა, როგორც თავის დასაცავად მიღებული საშუალებანი. სასამართლომ ბალიაური გაამართლა. ალბად ბალიაურის საგვარეულოს მტერმოყვარენი თუ ავრცელებდენ ხმას, ვითომც ბალიაურის დატუსაღებას და დახვრეტას უპირებნო, ამის გამო იყო, რომ ახიელიდან როდესაც ვბრუნდებოდით, ჩვენთან მოვიდა თხუთმეტიოდე ხევსური, რომლებმაც პირდაპირ მე მომმართეს სიტყა-სიტყვით ასეთი თხოვნით: „ჩვენი მორჩილი თხოვნა გადასცოდე მთავრობას, უთხროდე ხელ არვინ ახლას, არ შებოჭან, არ მოგვიკლან ჩვენი თომა ბალიაური. ეს არი ერთ ერთი ხევსურ ასა ჩვენი საყრდენი, ჩვენი სარჩლი, კაი რჩევის, კაი დარიგების მეტი რაის გვასწავლიო. ჩვენში ბევრი ვარ უწიგნო ხალხი, თომა გვეხმარებას, ჩვენ ბალღებს ასწავლის და ჩვენს რიგიან გზაზე გვაყენებს. აქ ეგდო ვიღაც ჩიქოვანი ვარო, მილიციის ნაჩალნიკ იყო. ჩვენი ხატი იმან შერისხა, შეგვირყვნა სახელი, ადგილის დედა, საცხოვრებელი ბინა, მთელ ხალხი მასხარად აიგდის, ნაკუწნაკუწ გვეწადა დაგვეკუწა ასეთი თავხედობისათვის, მაგრამ თომას საქციელმა გვიხსნა ამ საქმისაგან.

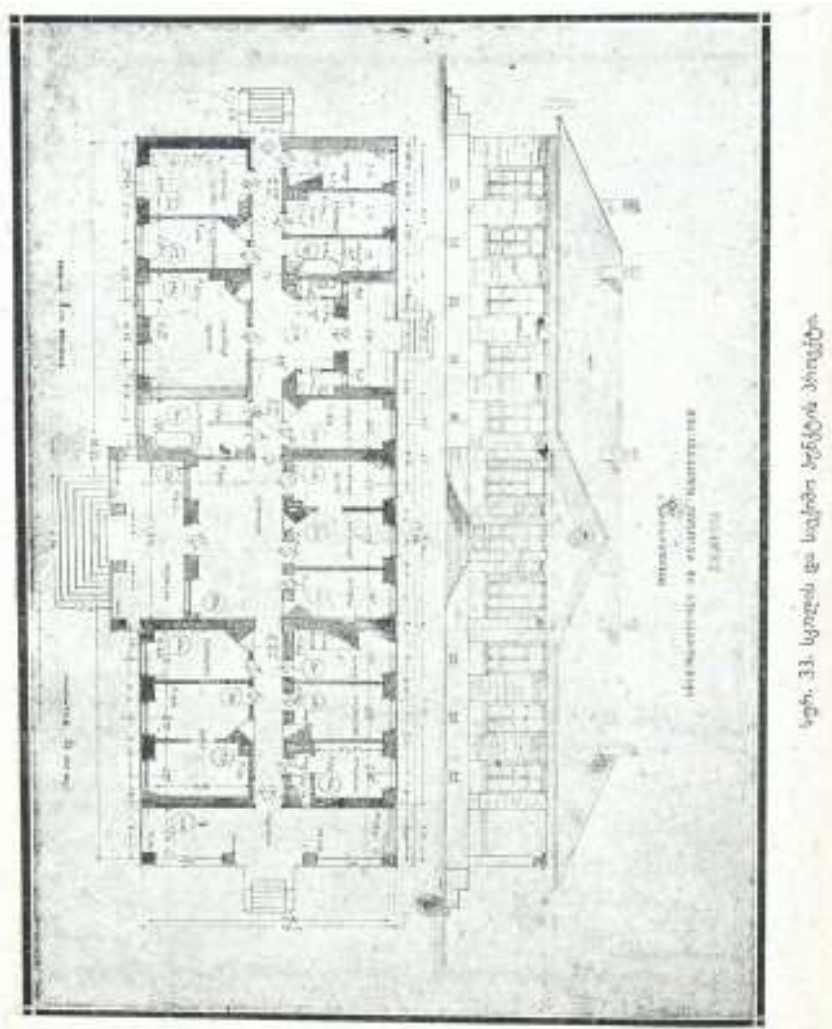
თვითონ ბალიაურიც ვნახეთ. მან გაგვიცხადა, რომ მოხარული იქნება, თუ ხევსურეთში სასარგებლო მუშაობით მთავრობას

დაუმტკიცებს თავის ერდგულებას მუშებისა და გლეხების ხელისუფლების მიმართ.

ამჟამად ბალიაური სოფ. ახიელში ცხოვრობს, ადგილობრივი სკოლის მასწავლებლად არის და ამავე დროს აღმასკომის მდივნის მოვალეობას ასრულებს. ამავე დროს იგივე ბალიაური აწარმოებს

- 121 -

წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციას, მოზრდილ ხევსურებს წერა-კითხვას ასწავლის. მას ჯერჯერობით 46 ხნიერი ხევსურისათვის შეუსწავლებია წერა-კითხვა სოფ. ახიელის, ამღას და ჩიმლაში; ოჩიაურებისათვის, ცისკარაულებისათვის, ჯაბუშანურებისათვის,

ნაროზაულებსათვის, თეთრაულებსათვის, გაბურებისათვის, გიგაურებისათვის. თომა ბალიაური თავისი მუყაითი მუშაობით ამტკიცებს საბჭოთა ხელისუფლებისათვის თავდადებასა და ერთგულებას.

მენშევიკების დროს ხევსურეთში ჭაჭანებათ არაფერი არ გაკეთებულა. საბჭოთა ხელისუფლების დროს კი ადმინისტრატიული ხაზის გარდა, დაწყებულია სკოლებისა და საავადმყოფოების მშენებლობა. 1928 წელს სოფ. ბარისახოში საძირკველი ჩაეყარა სკოლისა და ინტერნატის შენობას, საავადმყოფოსა და სამკურნალო პუნქტის მშენებლობას. 1929 წელს სკოლის შენობას შეუდგენენ სოფ. ხახმატსა და შატილში. შატილში, სკოლის გარდა, საავადმყოფოც უნდა აიგოს; როგორც ერთგან ისე მეორეგან გათვალისწინებულია ბინები მოსამსახურე პერსონალისთვისაც.

უკვე დაწყებულია მუშაობა ფშა-ხევსურეთის გზის გასაყვანად ჟინვალიდან, რომელიც მდებარეობს სოფ. ანანურირიდან 6 კილომეტრის დაშორებით, არაგვის პირად ფშავის-არაგვისა და მთიულ-გუდამაყრის არაგვის შესართავთან.

წყლის გზა უკვე გაყვანილია 18 კილომეტრის მანძილზე და მოთავებული მთელი გზის სიგრძის გამოკვლევანი – ჟინვალიდან ბარისახომდე და შედგენილია მთლიანი გეგმა. ეს გზა გადაჭრის ფშავეთის ულამაზეს ხეობას.

ორწყალიდან გზა ორი გეზით მიდის, ერთი ბარისახოსაკენ, მეორე – უკანაფშავისაკენ. მთელი გზის სიგრძე ჟინვალიდან ბარისახომდე და ბარისახოდან უკანაფშავამდე დაახლოვებით კილომეტრს უდრის ერთს მხარესაც და მეორე მხარესაც.

ეჭვი არა გვაქვს, რომ ამ გზის გაყვანაზე განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაქცევს არამც თუ მარტო საქართველოსი და ა/კავკასიისა, არამედ თვითონ საბჭოთა კავშირიც და ამ საქმისათვის საჭირო სახსრებს გამოიხატავენ. და დღემდის ამ გზის აღმშენებლობის სუსტი ტემპები შეცვლილი იქნება ნამდვილ ბოლშევიკურ ტემპებით.

ბარისახომდე გზის გაყვანა, ხევსურეთს საქართველოს კულტურულ ცენტრს დაუახლოვებს და მასთან მიმოსვლას შეამლებინებს არა მარტო ზაფხულობით, არამედ ზამთრობითაც, რაც ხელს შეუწყობს საბჭოთა კულტურული მუშაობის გავრცელებას ამ კუთხეში.

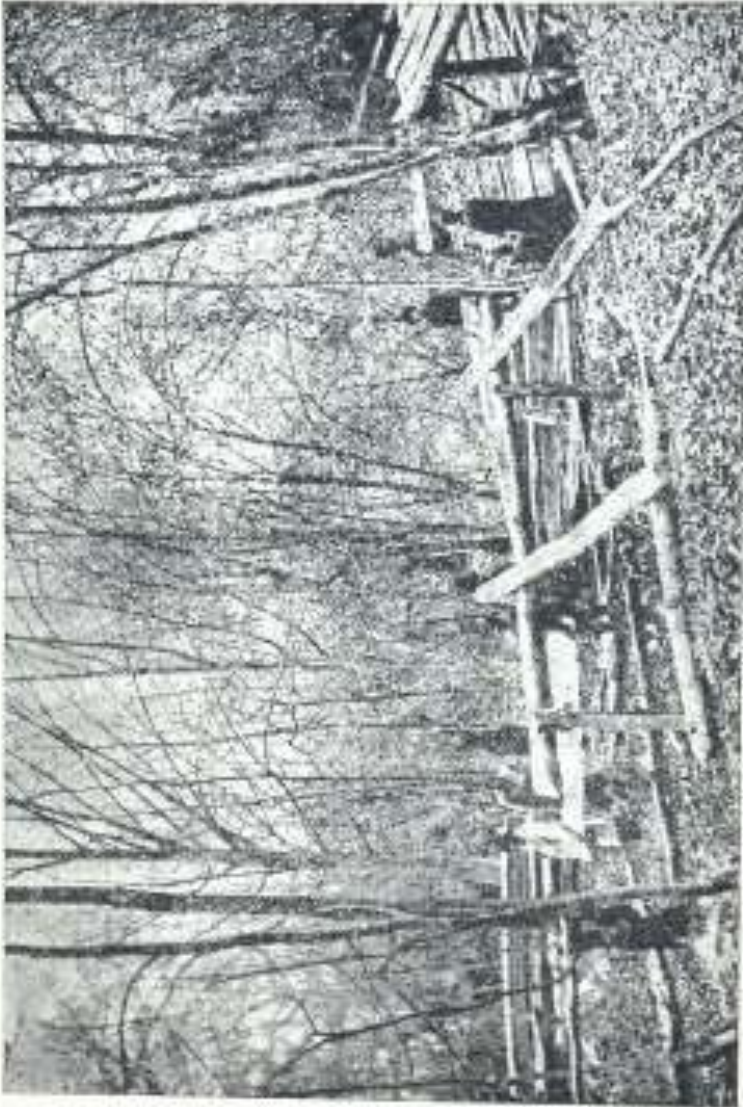
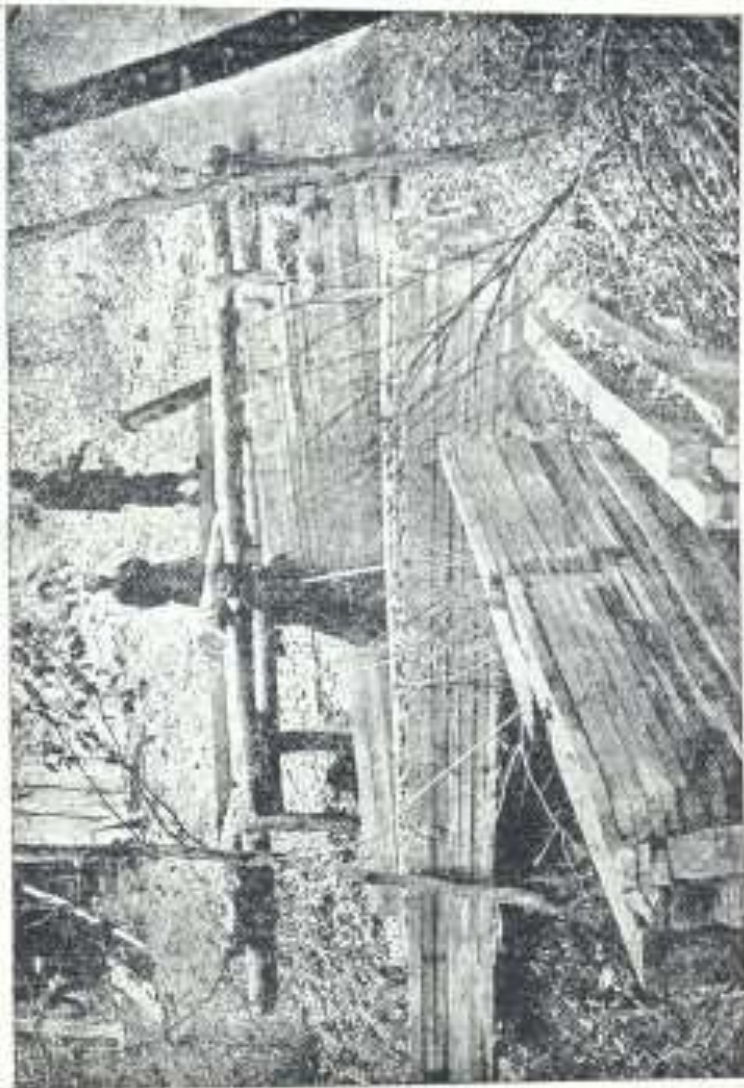

Figure 34. A rustic cabin built of logs and brush in the mountains of the West.

სურ. 35- ლიქოკის მუხის საფუძვლის მასის დაზიანება აგვისტოში

ბარისახომდე გზატკეცილის გაყვანა, ლიქოკის მშენიერ ხეობაში, ლიქოკის მინერალური წყლებამდე, რომელიც ბარისახოდან 6 კილომეტრის მოშორებით მდებარეობს, შესაძლებელს გახდის გამო-

ვიყენოთ ეს საუკეთესო მინერალური წყლები, რომელიც განთქმულია თავისი სამკურნალო თვისებებით.

ექვს გარეშეა, რომ ლიქოკის კურორტი მომავალში გადაიქცევა არა მარტო საქართველოს და ამიერ-კავკასიის, არამედ საბჭოთა კავშირის მშრომელთა გაჯანსაღების პუნქტად.

ამიტომაც ხსენებული წყლების ექსპლოატაციას ჯეროვანი და სერიოზული ყურადღება უნდა მიაქციოს საქართველოს ჯანმრთელობის სახალხო კომისარიატის მთავარმა საკურორტო სამმართველომ.

ამჟამად მთელ ხევსურეთში განათლების სახალხო კომისარიატს ორი დაწყებითი სკოლა აქვს სოფ. ახიელში და ბარისახოში. როდესაც მოთავდება დაწყებული სკოლის შენობების მშენებლობა ბარისახოსა, ხახმატსა და შატილში, მაშინ დაიწყება სოფ. ახიელში სკოლის და სამედიცინო პუნქტის შენობის აგება. *)

საქართველოს მთიელთა კულტურულმა საზოგადოებამ ბიბლიოთეკა-სამკითხველოები მოაწყო ბარისახოში, ღულოში, ახიელში, შატილში, ჯუთაში და ართხმოში, სადაც იღებდენ ჟურნალ-გაზეთებს და აგრეთვე ლიტერატურას.

საქართველოს მთიელთა კულტსაზოგადოებამ, საქართველოს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტმა ქალთა კომისიასთან ერთად მოაწყო წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო პუნქტი სოფ. ართხმოში.

ამ საქმის თაოსნობა ეკუთვნის საქართველოს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტის თავმჯდომარეს ამხ. ფილიპე მახარაძეს, რომელსაც ესტუმრა ხევსურების სპეციალური კომისია და სთხოვა ხევსურეთში გაეხსნათ სკოლები და გაეგზავნათ ფელშარი-ბებია ქალი.

1929 წელს საქართველოს მთიელთა კულტურულმა საზოგადოებამ ხევსურეთში გაგზავნა ექსპედიცია, რომელშიაც შედიოდნენ: საზოგადოებრივი-აგრონომი, ექიმი-ქალი და კულტურული დარგის ხელმძღვანელი.

ამავე საზოგადოებამ ხელშეკრულობა დასდო მოსკოვის „კინო-ფილმ“-ის არტელთან, რათა მან საქართველოს მთიელების ცხოვრებიდან (თუში, ფშაველი, ხევსური, მთიული, გუდამაყრელი, მოხევე)

---

*) ახიელში სკოლა ჯერჯერობით მოთავსებულია კერძო ბინაში. შეიძლება ახიელის საყდრის შენობის გადაკეთებაც სკოლად, ვინაიდან ადგილობრივ ეს საკითხი უკვე მომწიფებულია.

ოსი, რაჭველი, სვანი და სხვა) კინოფილმები გადაიღოს, სურათში მოცემული უნდა იყოს ამ მთიელთა ეკონომიური ცხოვრება და ადათ-ჩვეულებანი, საბჭოთა მშენებლობა.

ეს სურათები „კინოფილმ“-მა უკვე გადაიღო. თუმც, სამწუხაროდ დღემდის შექმნილი მასალა არ არის სათანადოთ გამოყენებული.

ამის გარდა მთიელთა საზოგადოებამ 1929 წელს მოაწყო მთის რაიონებში უმთავრესად კომკავშირელებისაგან შედგენილი კულტურული ლაშქრობა, რომელიც ივლისის 9-ს გაემგზავრა ხევსურეთისაკენ მთიელთა საზოგადოების კულტურული ნაწილის მდივნის ამხ. ნიკო ხეთაგურის ხელმძღვანელობით. თან წაიმძღვარეს საჭირო ლიტერატურა, მოძრავი რადიო და სხვანი. მათს დროშაზე ქართულად და რუსულად ეწერა „Оковы, цепи невежества гор разрушим культпоходом“.

მათ თან ახლდა ცნობილი მოხეტიალე სახალხო მუსიკოსი ილიკო ქურხული, რომელმაც თან წაიღო სტვირი და „სკრიპკა“.

ამ მოგზაურობაში მონაწილეობას იღებდა მთიელთა საზოგადოების წევრი და საქართველოს სამხატვრო აკადემიის სტუდენტი ქალი ნინო ლუდუშაური, რომელსაც დავალებული ჰქონდა დაეხატნა მთიელთა ყოფი-ცხოვრების დამახასიათებელი სურათები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ბოლო დროს შესამჩნევი ხდება ხევსურების ლტოლვა კულტურული ცენტრისაკენ.

ხევსურეთიდან ცენტრში ჩამოსული დელეგაციები ხშირად ერთსადაიმავე საკითხებს იმეორებენ: აგვიშენეთ სკოლები, გზები, საავადმყოფოები, კოოპერატივები და სხვა. ამ მომართვებს ჯეროვანი ყურადღება უნდა მიექცეს სათანადო ორგანოების მხრივ კონკრეტული ზომების მიღებით.

ხევსურმა უკვე ალღო აუღო, შეიგნო საბჭოთა სახელმწიფოს რაობა, იგი გრძნობს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დროს თავს დააღწევს საუკუნოებრივ ჭირვარამს სისხლის აღებას და ყოველივე იმას, რაც ხანგრძლივ მანძილზე ამყოფებდა მას მიყრუებულ ღრეებში და საშუალებას უსპობდა თავი დაეღწია პირველყოფილი მდგომარეობისა და უვიცობისათვის.

ხევსურს სწყურიან განათლება, მასში გარდატეხა მომხდარია, ის ტოვებს ძველ ადათებს. იმუდარება მივსცეთ მას გზა, აუგოთ სკოლები, გაუწიოთ სამკურნალო დახმარება.

მოზარდი ახალგაზრდობა ჩამოვიყვანოდ ქალაქად, აღვზარდოთ და ჩავაბათ საბჭოთა აღმშენებლობაში – წარმოებაში.

– 128 –

ხევსურმა უკვე საკმაოდ შეიგნო, რომ სრულუფლებიან საბჭო-თა მოქალაქისათვის აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს სწავლა, სწავლა და კიდევ სწავლა, რაც მისცემს მას საშუალებას შეცვალოს ძველი მე-XII საუკუნის ბარბაროსული ადათები, ჩვეულებები ახალი ცხოვრებით, ჩაებას ჩვენი ქვეყნის ინდუსტრიაში, ბუმბერაზულ სო-ციალისტურ აღმშენებლობაში.

ის მუდამ ამბობს: „ჩვენი მთა უდიდესი მადანია, როგორც ნი-ვთიერი ისე სულიერი საუნჯისა“. ამას მოვლა უნდა და პატრონობა, და რომ შესძლოს ამ სიმდიდრის პატრონობა, არაა საკმარისი სალი-კლდეები, თოფ-იარაღი, ჩაჩქანი, ფარხმალი, საცერული და ხანჯალი.

მან უნდა ისწავლოს და ჩაებას წარმოებაში, აღმშენებლობაში.

მან უკვე გაიგო, რომ ჩვენი ქვეყნის ინდუსტრიალიზაცია, მძლავრად ფართოვდება და ხევსურეთს უახლოვდება, საჭიროა სწრაფი მზადება. ამ მხრივ დიდი გარდატეხა მოახდინა ფსიქოლოგიაზე ყა-ზბეგის ანდეზიტმა.

თუ რაფიელ ერისთავმა თავის ლექსში „სამშობლო ხევსურისა“ ხევსური მიაჯაჭვა სალი-კლდეებს, ხევსურეთის შავ-მთებს თავისი ჩა-ჩქნით, აბჯარ-ჯაჭვით, ფარხმლით, კლასობრივი თვალსაზრისით დღეს საბჭოთა ხელისუფლების ხანაში, ხევსურმაც იგრძნო თავისუფლება, განათლების აუცილებელი საჭიროება და დაიწყო ლტოლვა სწავლი-საკენ.

დღეს იგი გვეუბნება, რომ: „არ გავცვლი საწერ კალამსა, ხან-ჯალზე, შვილდისარზედა. არ გავსცვლი განათლებასა, ჩაჩქან-აბჯარზე-ფარზედა“ ... მან უკვე შეიგნო, რომ ბანდიტები ქარუმბიძეები, ჩოლო-ყაშვილები თვალს უხვევდნენ ხევსურეთის მშრომელ მასებს, მიჰყა-ვდათ დალუპვის გზით.

დღეს ნათლად ჩანს ხევსურისათვის, რომ იგინი იყვნენ ხა-ლხის მტერნი – პროვოკატორები და ბურჟუაზიის მიერ შესყიდული

აგენტები. ხალხი მათ იგონებს დიდი ზიზღით და აღშფოთებით; საბჭო-
თა ხელისუფლების მიმართ კი გამოსთქვას: „საბჭოთა ხელისუფლე-
ბა არ გაიცვლების სხვაზედა, თავისუფლება მონობას მირჩევნის ორ-
სავ თვალზედა, პროლეტარების სამშობლო ერთია ქვეყანაზედა“.

ჩვენ ღირსშესანიშნავად მიგვაჩნია მოვიყვანოთ ქვემოთ, როგორც
ლექსი რაფიელ ერისთავისა „სამშობლო ხევსურისა“, – ისე მეორე
ლექსი სანდრო ყამარაულისა (მიბაძვა „სამშობლო ხევსურისა“) (საბ-
ჭოთა სამშობლო ხევსურისა) და ალექსანდრე გომიაშვილის „მთების
გაზაფხული“ პოემიდან: „ხევსურები ქალაქს შემოვიდნენ“.

რაფ. ერისთავი

სამშობლო ხევსურისა

სადაც ვშობილვარ, გავზდილვარ, და მისროლია ისარი,
სად მამა-პაპა მეგულის, იმათი კუბოს ფიცარი,
სადაც სიყრმითვე ვჩვეულვარ, – ჩემი სამშობლო ის არის.
არ გავცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გავცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა...
მე მირჩევნია შავი კლდე, თოვლიან ყინულიანი,
ორბი რომ ბუდობს, ჩანჩქართ გადმოჰქუხს ბროლიწყლიანი,
ჯიხვი და არჩვი მეყოფა, ხორცი აქვს მარილიანი...
არ გავცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გავცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა...
ბარად რომ ვიყვე ლაღადა, სული მთისაკენ იხარის,
სალი კლდე ანდამატივით გულს სულ იქითკენ იხარის,
იქ მიჯობს შავი სიკვდილო. ბარში სიცოცხლეც იმწარის!..
არ გავცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გავცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..
ბარად რომ მომცე დიდება, ქონება უთვალავია,
სასახლე ოქროს ტახტითა, ჯარი და ზღვაზე ნავია,
არა ვინდომო ეგენი, არ მოკვდეს ჩემი თავია...
არ გავცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა,
არ გავცვლი ჩემსა სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა!..
სამშობლო, დედის ძუძუი, არ გაიცვლების სხვაზედა,
ორივ ტკბილია, ძმობილო, მირჩევნის ორსავ თვალზედა.

როგორც უფალი, სამშობლოც ერთია ქვეყანაზედა...
არ გავცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებასა ხეზედა,
არს გავცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა

სანდრო ყამარაული სამშობლო ხევსურისა

(მიბაძვა)

სადაც აღმზარდეს, მასწავლეს, გადამავიწყეს ისარი.
დავტოვე მღვდელი, ხატები, სამრევლოს კარის ფუცარი,
ფარხმალი წიგნათ შევცვალე, ჩემი სამშობლო ის არი.
სარ გავცვლი საწერ-კალამსა, ხანჯალზე, შვილდისარზედა.
არ გავცვლი განათლებასა, ჩაჩქან-აბჯარზე, ფარზედა.
მე რაად მინდა შავი კლდე, თოვლიან ყინულიანი,
ორბი რომ ბუდობს, ჩანჩქერით გადმოჰქუხს ბროლიწყლიანი,
თუ გვეგონება ბუნება, დევიან-ემმაკიანი,
და არ იქნების დიაციც, თანასწორ-უფლებიანი.
არ გავცვლი საწერ-კალამსა, ხანჯალზე, შვილდისარზედა.
არ გავცვლი განათლებასა, ჩაჩქან-აბჯარზე, ფარზედა.
ყველა ჩაგრული სიბნელით, დღეს სწავლისაკენ იხარის,
გაცვდა დროება ქაჯების, ხატის მსახურის, მკითხავის,
ძველსა მოგონებაზე, ახალი მეტად მიხარის.
არ გავცვლი საწერ-კალამსა, ხანჯალზე, შვილდისარზედა,
არ გავცვლი განათლებასა, ჩაჩქან-აბჯარზე, ფარზედა.
ძველად თავს ადგა ხევსურსა, მჭამელი უთვალავია,
მღვდელ-დეკანოზნი მაცდურნი, პრისტავი-მოურავია,
ჩაკვროდენ სალსა კლდეებსა, საქმე ეჭირათ ავია,
განდევნა რევოლიუციამ, დღე დააყენა შავია.
არ გავცვლი საწერ-კალამსა, ხანჯალზე შვილდისარზედა,
არ გავცვლი განათლებასა, ჩაჩქან-აბჯარზე, ფარზედა.
საბჭოთა ხელისუფლება, არ გაიცვლების სხვაზედა,
თავისუფლება მონობის, მირჩვენის ორსავ თვალზედა,
პროლეტარების.სამშობლო ერთია ქვეყანაზედა
არ გავცვლი საწერ-კალამსა, ხანჯალზე, შვილდისარზედა,
არ გავცვლი განათლებასა, ჩაჩქან-აბჯარზე, ფარზედა.

ალექსანდრე გომიაშვილი

მთების გაზაფხული

პოემიდან: „ხევსურები ქალაქს შემოვიდნენ“

...ყინული ღღვება. გაზაფხულის ელვა-მეხივით
მთების ქიმიდან ლანქერები დაიძრენ ხევში.
ხევმა წალეკა ბაითალმან გზების გრეხილი,
ბაითალმანი მყინვარების თოვლის მხარეში.
თოვლის მხარეში, სად მეწყერის ვნახე დინება,
სად ორბი ბუდობს და ჩხრიალებს ბროლი წყლიანი.
სადაც არწივმა კლანჭის გასმა ისევ ინება –
ისევ აულზე – ნაპრალების ქვიშის წკრიალით.
ხვივის ხევა და გაზაფხულმა გაჟონა მიწა
და ჟრამული განახლებულ მთაგორებს მისდევს!..
ნაღმი და ნაღმი! ამონალის ნაღმით დაიძრა
კავკასიონი ინდუსტრიის ქალაქებისკენ!..
ყინული ღღვება. და ბალახი მაინც არ არი,
სადაც მწვერვალებს მთიელების ცხვარი ჰფარავდა,
მყინვარს გაჰკრია ინდუსტრიის ცეცხლის დაღალი
და ხევი ხვივის კლდიდან დაკრულ ნიაგარადა.
და, სადაც- მთებში მდინარენი იბადებიან,
სად, კალმახები, კალმახები ამტვრევენ ყინულს; –
იქ ვაჟკაცები ქვის ქალაქის ნაღმზე დგებიან
და მოანგრევენ ჟამთა სვლაში კლდეებს დარკინულს!..
იღვიძებს მთები. ხალხი დგება ჯურღმულებიდან.
(არის ჭიდილი... და ლანქერის თეთრი მდინარე)
იღვიძებს მთები. ინდუსტრიის ნაღმის ხმებიან
გაჭრილა კლდე და – გზები მიდის ანდეზიტამდე.
გამოცვლილია მყინვარები. და ერთმანეთი
მთებმა იხილენ ჩანქერების ბროლის კურცხალით.
გამოცვლილია ქვენამთა და მთა – თრიალეთი
და ფშავის ჭალა, სად შრიალებენ რძიანი ცხვარი.
გამოცვლილია... კლდეზე დადგმულ რკინის ბაგირით
დგება სვანეთი და სვანების სხვა ჟრამული,
სადღაა თეთნულდ, დარღვეული კოშკების გმირი,
სადღაა შენი „ლილეო“ და ხმა ჭიანურის...

გამოცვლილია საკეცეთი, გერგეტი, არმა –
ენტუზიაზმით დარკინულ რომ ჰკვიციან დღენი.

– 132 –

ვარდება ნაღმი – ხმა წკრიალებს კლდეების ნაშალ
და ახალ არშას აშენებენ მოხევეები!..
იღვიძებს მთები. ხალხი დგება ჯურღმულებიდან
და ლანქერივით მოამტვრევენ კლდეების ფენას.
იღვიძებს მთები... და იმდენი ქოხის ხმებია
რამდენჯერ მთიდან კლდეს მეწყერი დაეჯახება...
რამდენჯერ მთიდან კლდეებს დაჰკრავს ნიაგარი ფრთას –
ილევა, ჰქრება უკანასკნელ ბინდი ღამისა; –
არის მთების სვლა, სად ქალაქის ცეცხლი დაინთა,
სად გუგუნია ხევისა და ნიაღვარისა.
ციხეებიდან, კოშკებიდან, ჩარდახებიდან –
სხვა ჟრიაშული განახლებულ მთა-გორებს მისდევს...
და მთები იგი – ქვათა ხევის ნაღმის ხმებიან,
მთები მიიწევენ ინდუსტრიის ქალაქებისკენ!..
– მთიელო ძმებო, ჭიუხში თუ ცეცხლი მოსულა –
დახშულ კარიდან გამოსწიეთ ურდულებს ხელი.
გამოდი – სადაც მზე ცხოველი კლდეებს მოსცურავს,
სად ზრიალებენ, ხანძარივით საჯიხვეები...
კმარა შატილო! ეგ ტიალი „ლოდინი“ ... „ძილი“,
შუღლი-მტრობა და ფრანგულის ელვა ტრიალი.
გადასჭერი შენც ცროლის მაღალს ნისლის მანძილი,
ნისლის მანძილი, – ქვის ქალაქის ინდუსტრიალით!
დახშულ კარიდან გამოსწიეთ ურდულებს ხელი –
კოშკებს, ჩარდახებს გადახსენით სახურავები...
– „მეტი სინათლე“! – ქალაქის ხმაზე ჰკვენესის ბოსელი.
– „მეტი სინათლე“! – შესტირიან დედას ბაღლები.
– „მეტი სინათლე“! – ესიტყვება შატილს, გერგეტი.
– „მეტი სინათლე“! – თოკზე ჰკვენესის გუროში ძილი-
– „მეტი სინათლე“! – მთა მოითხოვს – „სინათლე მეტი“!
– „მეტი სინათლე“! – ხმები მოაქვს ნაღმების ზრიალს...
– „მეტი სინათლე“! – კლდეებს დაჰკრავს ნიაგარი ფრთას –

ილევა, ჰქრება უკანასკნელ ბინდი ღამისა; –
არის მთების სვლა, სად ქალაქის ცეცხლი დაინთა,
სად გუგუნია ხევისა და ნიაღვარისა.
ციხეებიდან, კოშკებიდან, ჩარდახებიდან –
სხვა ჟრიამული განახლებულ მთა-გორებს მისდევს..
და მთები იგი – ხევის ნაღმის ხმებიან,
მთები მიიწევს ინდუსტრიის ქალაქებისკენ!...

– 133 –

მისი მოთხოვნა კანონიერად სამართლიანია, ეს მოთხოვნილებანი დაკმაყოფილებული უნდა იქნეს უპირველეს ჯერში, დაუყოვნებლივ.

ექვს გარეშეა, რომ მუშურ-გლეხური სახელმწიფო მთლიანად შეასრულებს ხევსურეთის მოთხოვნილებას.

ხევსურეთის მიმართ მძლავრად იზრდება საზოგადოებრივი ინტერესი და ეს უეჭველი თავდება იმისი, რომ მომავალში უფრო წარმატებით წავა ჩამორჩენილი ხევსურეთის ჩაბმა კულტურულ ცხოვრებაში.

კიდევ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ხევსური ჰგმობს ძველ ადათებს, სიბნელეს, ხატს, მკითხავს, მღვდელს-დეკანოზს. მას სურვილი აქვს სწავლისა, აღმშენებლობაში ჩაბმისა, მოითხოვს დახმარებას.

თავი X

ექსპედიციის დღიური ხევსურეთში მოგზაურობის დროს მიზანშეწონილად დავინახე მიღებული შთაბეჭდილებების შეტანა დღიურში და ზედმეტი არ იქნება თუ-ამ დღიურსაც აქ მთლიანად მოვათავსებთ.

მართალია, ფშავ-ხევსურეთი ბევრჯელ ყოფილა კვლევა-ძიების საგნად, მაგრამ ჩვენი საბჭოთა ფედერაციის ეს კუთხეები ჯერ კიდევ გამოცანას წარმოადგენენ ჩვენთვის. გარეშე ქვეყნიერებისაგან მიუვალი კლდე-ღრეებით მოწყვეტილნი, ეს კუთხეები მეტისმეტად ბევრს სიძნელეებს შეიცავენ კულტურის დასანერგად. ამის გარდა ამ კუთხეების მოსახლეობა (ფშავეები და ხევსურები) უკიდურესად უნდო და ჭკვიანი ხალხია და ყოველს ახალ ნაბიჯს ერთგვარი აკვიატებული აზრით უცქერიან.

ჩვენმა პატარა ექსპედიციამ კარგად იცოდა ყველა ეს სიძნელე-ნი და მუდამ მხედველობაში გვქონდა ეს. ჩვენი მოგზაურობის მიზნად დავისახეთ ფშავ-ხევსურეთის მინერალური წყლების კვლევა-ძიება, ზნე-ჩვეულების შესწავლა, სახალხო განათლების მდგომარეობის გაცნობას სამკურნალო საქმის, გზათა-მშენებლობის, ხელისუფლების ორგანოების მოღვაწეობას, სოფლების შორის საფოსტო კავშირგაბმულობის საქმე და სხვა.

დუშეთში მოვედით, ეს არის ამ კუთხის სარაიონო ცენტრი. იმავე დღეს საღამოს 8^{1/2} საათზე ვესტუმრეთ რაიონის აღმასკომის თავმჯდომარეს და მისგან საჭირო ცნობები მივიღეთ.

მეოე დღეს დავიქირავეთ ცხენები, ვიყიდეთ ათიოდე დღის სამყოფი საგზალი (ჩაი-შაქარი, პური), მოველაპარაკეთ ფოტოგრაფ **როინიშვილს**, დავითანხმეთ ჩვენთან წამოსულიყო, შევიძინეთ ჩუსტები, (რადგანაც მთებზე ბატინკებით სიარული ძალიან ძნელია) და ყოველივე საჭირო წვრილმანის თადარიგი დავიჭირეთ. ერთი დღე ამ მზადებამ წაიღო.

ღამე კოკისპირული წვიმა მოდიოდა, რამაც ძალიან შეგვაფიქრინა, რადგანაც მთებში წვიმიანი ამინდი სახიფათოა მთის ბილიკებზე სასიარულოდ, მერე ისიც მთამსვლელობის შეუჩვეველი ხალხისათვის.

– 135 –

სექტემბრის 16-ს, დოღით ცხრის ნახევარზე გაუდექითგზას ჟინვალისაკენ. ჟინვალისაკენ კარგი გზატკეცილი მიდის, მასზე ავტომობილითაც კი შეიძლება მოგზაურობა. ჟინვალში დილის თორმეტის ნახევარზე მივალწიეთ. იქ აღმასკომის ბინის წინ (აღმასკომი დაკეტილი იყო) დაგვიხვდა 5 კაცი და 1 დედაკაცი. იმათგან შევიტყეთ, რომ აღმასკომის თავმჯდომარე ორი დღეა რაც დუშეთში წასულა და აღარ დაბრუნებულა. ამ გარემოებამ ხელი შეგვიშალა დაგვეთვალიერებინა აღმასკომთან არსებული საფოსტო სააგენტო, რომლის გამგედაც აღმასკომის თავმჯდომარე იყო.

ჟინვალთან ფშავისა და მთიულეთის არაგვი ერთი მეორეს ერთვის.

ოციოდე წუთით დავისვენეთ და შემდეგ მალაროსაკენ გავეშურენით. მალარო ჟინვალიდან 18 კილომეტრით არი დაშორებული. სოფ. თვალევამდე გზა საკმაოდ რიგიანი იყო, იმის ზე-

ვით კი ისეთი ადგილებიც შეგვხვდა, სადაც მხოლოდ ცხენით შეიძლება გავლა.

1929 წელს აღმასკომმა გზის მშენებლობა ჩაატარა მიწის სამუშაო უკვე მოეთავებინათ ხიდამდე, რომელიც მალაროსკარის 3 ვერსის აქეთ მდებარეობს. სჭირო იყო მხოლოდ კლდეების აფეთქება. მაზრის აღმასკომის თავმჯდომარის სიტყვით, ცენტრს უქვე გადადებული ჰქონდა საამისოდ საჭირო ასაფეთქებელი მასალები, მაგრამ მაზრას ჯერ არ მიუღია.

სადამოს 5 საათზე მალაროსკარში ვიყავით, პატარა სოფელია, სულ 15 კომლისაგან შედგება და მთელი მცხოვრებლების რიცხვი 77 ადამიანს უდრის. აქ არსებობს თემის აღმასკომი, სკოლა და კოოპერატივი, რომელიც 17 სოფელს ემსახურება. სკოლაში მეცადინეობა უკვე არ იყო.

ისეთი შთაბეჭდილება დაგვრჩა, თითქოს სკოლა უპატრონოდაა მიტოვებული. რადგანაც ნახევარსფეროების რუკა თავგებს დაეხრათ.

სამკურნალო პუნქტის ბინა საკმაოდ რიგიანია, 4 ოთახისაგან შესდგება, მაგრამ არავითარი ინვენტარი არ მოეპოვება. ფერშალმა განაცხადა წამლები საკმაოდ გვემოვებაო, თუმცა ხინა სრულებით არ აღმოაჩნდათ.

ამბულატორიაში დღეში საშუალოდ 15 ავადმყოფი მაინც დადის. მომეტებულად გვხვდება: მალარია, ქლექი, (ქლექს ხელს უწყობს გაციება და რიგიანი კვების უქონლობა). ყელის ჩამოსვლის შემთხვევები არა ყოფილა. ხშირია დაჭრა. მოსახლეობა ამბულატორიას ხალისიანად ეტანება. თუმცა სამკურნალო პუნქტს ბებია-ქალი

– 136 –

(აკუმერკა) ჰყავს: მაგრამ მშობიარეთა „ბოსელში“ გამევება მაინც გრძელდება.

აღმასწომთან არსებული საფოსტო სააგენტო უმოქმედოა; მთელი რაიონისათვის 36 ცალი გაზეთია გამოწერილი. კორესპონდენცია მალაროსკარიდან უკანფშავამდე წერილების დამტარებელს დააქვს, იგივე დამტარებელი ატარებს ფოსტას უკანფშავშიაც. რადგანაც ეს მანძილი ძალიან დიდია და ერთი ვერ ასწრებდა, ამისათვის მეორე დამტარებელიც დაუქირავებიათ. დუშეთიდან მიმოსვლა მთელი წლის განმავლობაში გამუწყვეტილი გრძელდება. აღმასკომის თავმჯდომა-

რის სიტყვით, სოფ. ჩარგალში, ხობში და შარახევში სასკოლო შენობები მოიპოვება, მაგრამ მასწავლებლები არა ჰყავთ. აღმასკომის თავმჯდომარემ გვთხოვა, გვიშუამდგომლეთ მასწავლებლები დაგვინიშნონო.

ენკენისთვის 17-ს დილის 11 საათზე მადაროსკარიდან ბარისახოსაკენ გავემართენით. აქედან უკვე გზა იცვლება, უფრო მთელი სავალი ხდება ცხენით. გზა შესდევს ფშავის არაგვის ნაპირებს. ნაშუადღევს 1-ლ საათზე ჩარგალის ანუ ვაჟა-ფშაველას წყაროს

სურ. 35. ვაჟა-ფშაველას წყარო.

– 137 –

მივაღწიეთ. ათიოდე ფშავი კაცი თუ ქალი დაგვხდა. ისინი აქ სამკურნალოდ ჩამოსულიყვნენ.

გამოკვლევამ გამოარკვია, რომ ეს წყარო მშვენიერი თვისებებისაა, მასში საკმაოდ ურევია რკინა და ნაწილობრივ რადი. დღესა და ღამეში იძლევა 377 ვედრო წყალს. ამ წყაროსთან გადავიღეთ იქ მყოფ სამკურნალოდ მოსულებთან ერთად სურათი.

ცოტა დავნაყრდით და ჩარგალის ხეობას შევყეთ ვაჟა ფშავე-

ლას სახლის დასათვალიერებლად.

ვაჟას სახლი ჩარგალის-წყლის ნაპირად სდგას, ფშავის არაგვი-დან 6 კილომეტრის მოშორებით. სულ 2 ოთახია პატარა ფანჯრე-ბით, სახლის ერთი კედელი უკვე ინგრევა. ამ სახლში ამჟამად ცხოვ-რობს ვაჟა-ფშაველის მეორე ცოლი და როგორც სახლის მდგომ-რეობიდან ჩანს, ეტყობა დიდს გაჭირვებაში იმყოფება. სახლის დათვალიერება შიგნით ვერ მოხერხდა, რადგანაც დაკეტილი იყო, რადგანაც ვაჟას მეუღლე სოფ. ხობში წასულიყო თავის ქალთან, რომელიც ფშაველზე ჰყოლია გათხოვილი.

ეს ცნობები გადმოგვცა მისმა მეზობელმა ქალმა კატომ.

როგორც ეტყობა, აქ, სახლის გვერდით ბაღია ყოფილა, ეხლა კი მოუვლელია და მიგდებულია, მარტო ერთი ბარი ვაშლი, ერთი მსხალი, ერთიც მჭნავი (ზეყვავილია) შენახულა.

ვაჟას სახლის 2 სურათი გადავიღეთ და გზას გავუდექით.

ორი საათის შემდეგ მივალწიეთ აქეთ მხარეს განთქმულ

პეტრეს დუქანს, სადაც ღამის გასათევად ჩამოვხვდით.

დუქნისაკენ მიმავალი გზა ძალიან ძნელი სავალი აღმოჩნდა, დაგვიღამდა, ცხენებს მივანდეთ თავი, მაგრამ საკმარისი იყო ერთი წაებორძიკნა, რომ უფსკრულში ჩავლუპულიყავით.

პეტრეს დუქანი ერთადერთი დუქანია მთელს ამ რაიონში, სადაც ყველაფერი იშოვება მარილიდან დაწყებული ღვინომდე.

პეტრეს დიდი ვაჭრობა აქვს გაჩაღებული, ფშაველებისაგან იღებს მატყლს და აძლევს ნავთს, მარილს და სხვა საქონელს.

აქვე, დუქნის გვერდით მოწყობილ ბაქანზე სწარმოებს ცხვრის პარსვა და მატყლის ნაპარსი პირდაპირ პეტრეს უვარდება ხელში, რა თქმა უნდა ჩალის ფასად. ერთი სიტყვით პეტრეს უნივერსალუ-რი წარმოება აქვს.

ჩვენ იქ მყოფ გლეხებს სხვადასხვა თემაზე გავესაუბრეთ:

სხვათა შორის სიტყვა ჩამოუგდეთ „**ბოსელი**“-სა და „**წაწლობის**“ შესახებ. ჩვენს მოსაუბრეებს ზოგს ასეთი ადათი დასაგმობად არ

მიაჩნიათ, ზოგი კი ურიგობად სავლის, მაგრამ მისი უარყოფა შეუ-ძლებლად მიაჩნია.

ერთმა მლექმა ასეთი შედარება მოგვიყვანა: „წაწლობა“ ჩვენში

იგივეა, რაც თქვენს ქალაქში უცხო ქალთან ხელგაყრით სეირნობა“-ო.

ვესაუბრეთ გზების გაყვანის საჭიროებაზე კულტურის გავრცელებაზე, სკოლების დაარსებაზე და სხვა.

ყოველივე ეს იმათაც სწადიათ, მაგრამ დღემდე სერიოზულად არ მოჰკიდებიან ამ საქმეს.

ენკენისთვის 18-ს სისხამ დილით მე და ქიმიკოსი კუბცისი გუდარახის მხარეს გავემართონით ცხენებით, სადაც აღმოვაჩინეთ ორი მოზრდილი წყარო (იხ. სურ. № 37), ერთ ჩარგალის წყალს მოგვაგონებს, მეორე კი გოგირდის წყალია. იქიდან დაბრუნების შემდეგ, პეტრეს დუქნიდან ბარისახოსაკენ გავემგზავრენით. ნელ როდით, რადგანაც ვიწრო ბილიკები დაიწყო.

სურ. 37.

ნაშუადღის 1-ლ საათზე ორწყალს მივალწიეთ იმ ადგილს, სადაც არაგვი ორად იყოფა – ფშავისა და ხევსურეთის არაგვად. ამ ადგილიდან ხეობები მიდის ფშავეთისა და ხევსურეთი-

– 139 –

საკენ. და აქ ისეთი ვიწრო მიდამოა, თითქოს ხევსურეთის კარიბჭას წარმომდგენს.

ამის ზემოდ გზა თანდათან უარესდებოდა. ხიფათის ასაცილებ-

ლად ხან ცხენდაცხენ მივდიოდით არაგვის პირად, ხან დავქვეით-
დებოდით გზაში, დაბარგული ცხენი კინაღამ შრიალში არ გადა-
გვივარდა. საბედნიეროდ ჩვენთან მყოფმა მილიციონერმა დროზე
შეასწრო თვალი და ხელი სტაცა.

ორწყალში შევხვდით ხევსურებს და ფშაველებს და საუბარი
გაუბით. ფშაველებმა შემოგვჩივლეს, რომ სასოფლო-სამეურნეო გადა-
სახადი სწორედ არ არის გაწერილი. ჩვენ რჩევა-დარიგება მივე-
ცით. სად უნდა მიემართათ, რომ ეს საკითხი ხელახლა გადასინჯუ-
ლიყო.

სამის ნახევარზე ბარისახოში შევედით ეს სოფელი გაშენებუ-
ლია ბარისახოს-მთის ფერდობზე და სულ 30 კომლი მოსახლეობს.

ჩვენ ჩამოვხედით იმ შენობაში, რომელიც ეკლესიიდან სკოლად
გადაუკეთებიათ. თურმე, ეს სკოლა სრული ორი წელიწადია მთლად
გამოყრუებულია, კარ-ფანჯრები წაღებ-წამოღებულია. მაგრამ ეს
მენობა რომ შეკეთდეს, რაიმე დაწესებულებისათვის გამოდგებოდა.

ბარისახოში არსებობს თემის აღმასკომი, თემის აღმასკომის
თავმჯდომარე კი ბარისახოდან 6 კილომეტრის მოშორებით ცხოვ-
რობს, სოფ. მოწმოში.

აქ არ არსებობდა არც სკოლა, არც სამკურნალო პუნქტი, არც
კოოპერატივი, არც აღმასკომის სამდივნო, თუმცა ბარისახო თემის
ცენტრად ითვლებოდა.

სკოლაში დავბინავდით და მაშინვე ჩაის მოდუღებას შედუღე-
ქით, ძალიან მოგვშივნოდა. აქ ხევსურებისაგან ვერაფრი'ს ყიდვა ვერ
მოვახერხეთ. ძლივს-ძლიობით ვიპოვნეთ ცხენებისთვის ქერი ფუთი
2 მანეთად და რძე. თითო ღვინის ჭიქა რძეში ორი შაური მოგვთხო-
ვეს, ბოლოს დიდი მოლაპარაკების შემდეგ, ბორჯომის ბოთლი რძე
ათ შაურად დავგითმეს. თივის ყიდვა კი არასგზით არ მოხერხდა.

ხევსურები ძალიან ცოდნისმოყვარე ხალხია, ნიჭიერი და სკო-
ლასაც დიდათ ეტანებიან. ამავე დროის ისინი ჯერ ისევ ძველებურ
ადათ-ჩვეულებას მისდევენ და ისევ ძველებურად იცვამენ. შალი ამო-
ქარგული პერანგით, ძველებური დაშნითა და ფარით, სადაც უნდა
მიდიოდეს ხევსური მთელი თავისი იარაღით შეჭურვილი.

ბარისახოში მოვაწყვეთ საფოსტო სააგენტო, ვიქირავეთ წერი-
ლების დამტარებელი, დავაარსეთ საქართველოს მთიელთა კულტუ-

რული საზოგადოების განყოფილება, გავხსენით ქობ-სამკითხველო და სექტემბრის 19-ს დილის 11 საათზე ლიკოკისაკენ დავიდარით.

ლიქოკი მთელს რაიონს ეწოდება, რომელშიაც შედის 7 სოფელი, თითოეულ ამ სოფლისაგანს იქ მოსახლე ხევსურთა საგვარეულოს სახელი ეწოდება.

ლიქოკისაკენ მიმავალი გზა ოფრო უარესი აღმოჩნდა. ამ გზის ორი მესამედი მაინც ფეხით გავიარეთ. გზა ყვეას მაღალი მთის ფერდობი გასდევს.

ვიწრო საცალფეხო ბილიკებით გვჭირდებოდა გავლა უფსკრულის პირად და ეს ბილიკი 6 კილომეტრის მანძილზე მაინც იყო გადაჭიმული.

თავქვე დავეშვით მთის ფერდობის პირზე. ოციოდე წუთს ქარი ამოვიღეთ, მუხლი შევასვენეთ და ისევ შევუდექით იმავე დაკლაკნილ ბილიკს.

ბოლოს, როგორც იყო, გადავლახეთ ეს მთა, და გადადმა სილიან ხეობაში მივაგენით **სელტურის წყალს**, თუმცა მცირე დებეტით.

გზა და გზა კიდევ ორ წყაროს წავაწყდით: ერთი მცირე-წყლიანი იყო, მეორე კი მოზრდილი. ეს წყაროები დიდი რაოდენობით შეიცავს მარილებს, სოდას და რკინის მჟავას. ადგილობრივი გლეხები ამ წყლით ზილავენ პურის ცომს და მშვენიერი ხარისხის პური გამოდის, ალბად, იმიტომ, ომ წყალში ბევრი სოდა ურევია. ამ წყაროს „**საპურე-ვემა**“-ს უწოდებენ.

იქ მყოფმა ხევსურმა გვიამბეს, რომ დღეს სამრევლოში ერთი ახალგაზრდა ქალი გადაიცვალაო.

ლიკოკის რაიონის სოფ. ჩალის-სოფელში მარილიანი წყალი (ვემა?) აღმოჩნდა. ქიმიკოსის გამოკვლევით, ასეთი წყარო მთელს საქართველოში არ მოიპოვება. ეს წყარო ჩალის სოფელთან გამოჩუბჩუხებს ფერდობის ძირას. მისი გამოკვლევის შემდეგ სოფ. **ხახმატი-საკენ** გავემართენით,

ამ სოფელში მისასვლელად ლიკოკის ქედი გვქონდა გადასავლელი. ეს ქედი ძალიან მაღალია, მაგრამ გზა ცოტად თუ ბევრად, რიგიანი იყო. ამ მთის შუა წელამდე ცხენდაცხენ ავედით, იმის ზევით კი ფეხით მოგვიხდა სიარული. გზაში ადგილობრივი ხევსურები შემოგვეყარნეს, მოგვიახლოვდნენ. ერთმა არაყი შეგვთავაზა, ზოგიერთმა ჩვენთაგანმა დალიეს არაყი, რომ მასპინძელს საწყენად არ

დარჩენოდა. მთის ბილიკი მიხვეულ-მოხვეულათ მისდევს. მთის თავზე ორი სოფელია გაშენებული. ნათესობაზე ემჩნევა, რომ აქ მიწა საკმაოდ ნოყიერი უნდა იყოს. ჩვენთან ახლოს მოვიდა პატარა გოგო-

- 141 -

ნა „მზექალა“. ღვრინჭილები ვაჩუქეთ (დუშეთიდან გვქონდა წამოღებული), სიხარულით ცას დაეწია. ნაშუადღევს 4 საათი იქნებოდა, როდესაც ლოკოკის ქედს ქეჩოზე მოვექეცით. აქედან ისეთი საოცნებო სანახაობა გადაგვეშალა თვალწინ, რომ მისი მშვენიერების აღწერა ძალიან მეძნელება. მზე ჩაიწვერა. ქედის გადავლის შემდეგ თავქვე უნდა დავშვებულიყავით სოფლისაკენ. დაღმართი საკმაოდ შეღავათიანი იყო და საღამოს 7 საათზე სოფ. **ხახმატს** დავაღწიეთ.

ღამე გავათიეთ სახლის ბანაზე, ჩარდახის ქვეშ. ხევსურები სახლის ამ ნაწილს „კალო“-ს უწოდებენ, რადგანაც ამ ბანაზე ლეწავენ ქერს.

სახლია პატრონმა ფარდაგი გამოგვიტანა, იმაზე დავიფინეთ ნაბდები და მოსვენებას მივეცით თავი. აქ მოვახერხეთ ცხენებისათვის ქერისა და თივის ყიდვა. ღამე რიგიანად გამოვიძინეთ. დილით გარს შემოგვეხვივნენ ქალები და ბავშვები. ბავშვებს ღვრინჭილოები და პატარა სარკეები დავურიგეთ, რითაც დიდათ გაიხარეს. ხევსურები სარკეს „**მაჭვრიტინას**“-ს უწოდებენ.

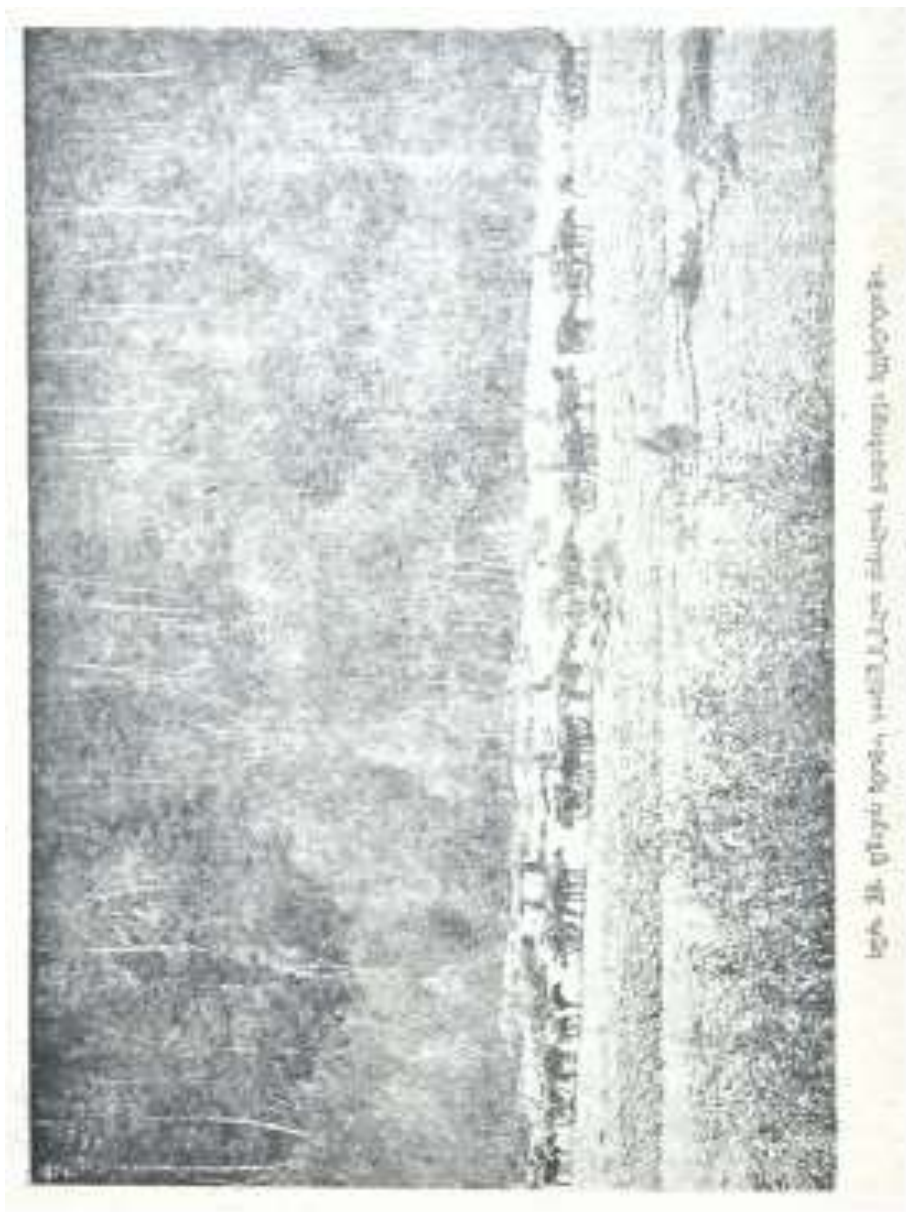
ქერის მომყიდველმა მანდილოსანმა ფუთი თავდაპირველად მანეთ ნახევარი დაგვიფასა, მერე კი მილიციონერისაგან შეეტყო რომ ბარისახოში ორ მანეთად ვიყიდეთ და ამანაც ორი მანეთი მოგვთხოვა და შემოგვეკამათა კდეც. როდესაც წყაროსკენ მივდიოდით, მის გამოსაკვლევად, ეს მანდილოსანი კიდევ შემოგვხდა გზაზე. გაველაპარაკეთ და, სხვათა შორის სკოლაზე და სწავლაზე ჩამოვაგდეთ სიტყვა. ეს მანდილოსანი ისე მოიხიბლა ჩვენი რიგიანი და გულითადი დამოკიდებულებით, რომ, როგორ, ზემოდაც მოვიხსენიე, წინად დება მომცა, ოღონ აქ დარჩი, ჩემს ბავშვებს ასწავლე რამე და ყოველდღე კარაქით, ყველით და რმით გაგიმასპინძლდებიო.

ხახმატში ფოტოგრაფიით გადავიღეთ ხევსურების ერთი ჯგუფი (იხ. სურ. 37.)

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმას, რომ სოფლის მცხოვრები ნამეტნავად ბავშვები, გვეხეწებოდნენ წიგნები გვაჩუქეთო, ცხადია,

რომ მათში დიდი ხალისი და წყურვილია სწავლისა, მაგრამ სკოლები იქ არ გააჩნიათ. მწუხარებით ამბობდნენ, როქ ბარისახოს და დათვისის მასწავლებლებმა სკოლებს თავი მიანებენ და წავიდნენო.

23 სექტემბერს ხახმატი დავტოვეთ და ღულისაკენ გავემგზავრენით. ღული ბაცალიგის ცენტრია და ხახმატიდან 10 კილომეტრის მანძილზე მდებარეობს. გზაში, სოფ. ბისოსთან 2 წყარო გამოვიკვლიეთ, ღულის უღელტეხილის ფერდობზე კი I მოზრდილი ნაკადი. აქედანვე ანალიზის მოსახდენად ორნაირი თიხა წამოვიღეთ.

სტრ. 23. წყარო ზღვის სანაპიროს მახლობლად.

გზაში, რომ არ შემოგვლამებოდა და ღულის ქედი დროზე გადაგვე-

სერა, წყარ ის გამოკვლევის შემდეგ დავიძარით გაკლაკნილ ფერდობზე და საღამოს 5 საათზე ლულოში ვიყავით, რომელიც მთაზედგვა გაშენებული. ამ სოფელში სულ 16 კომლი ცხოვრობს.

ჩვენ ჩამოვხტით აღმასკომის თავმჯდომარესთან, ისევ კალო-ბანზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ხევსურები როგორც ხახმატში ისე ლულლოშიაც ეჭვიანი და მიუნდობელი ხალხია. ყველა ახლად მოსულს უცხო ადამიანად სთვლიან, სანამ ახლოს არ გაეცნობიან. როგორც ყველა სხვა ადგილებში, ისე ვერც ლულოში ვიშოვეთ რამე ცხენების საკვებად სასყიდი. ცხელი ლუკმა ხომ რამდენიმე დღეა ჩვენს პირში არ ჩასულა. ცხვრის ყიდვა გვინდოდა, მაგრამ 15 მანეთი დაგვიფასეს, ამის გამო ამ სიამოვნებაზე ხელი ავიღეთ.

გუშინდელს აქეთ ამინდი იცვლება და შეგვაფიქრიანა თუ გავვიავდარდა მძიმე გადასავალი გვექნება არხოტამდე, ისიც კლდოვან მთებზე. იმ ღამეს ისევ გამოშუქდა, ვარსკვლავები აციმციმდა, დილით კი, რიდესაც ჩვენ გამოგვეღვიძა, უკვე წვრილად სცრიდა შემოდგომის წვიმა და სოფ. რომკის თავზე ადილ მაღალ მთებზე თოვლის თხელი ფენა დასდებოდა. ამ გარემოებამ საგონებელში ჩაგვაგდო და იძულებული გაგვხადა ჩვენი მოგზაურობის გეზი შეგვეცვალნა.

განზრახული გვქონდა სოფ. ბლო გადაგვევლო და არხოტში გადავსულიყავით, მაგრამ გაავდრების გამო გადავწყვიტეთ გუდამაყრის უღელტეხილი გადაგვესერა, ფასანაურში გადავსულიყავით, იქიდან ყაზბეგში და მერე არხოტში.

ლულოში მოვაწყვეთ საფოსტო-სააგენტო, დავიქირავეთ ორი ფოსტის დამტარებელი, გავხსენით ქოხ-სამკითხველო და 22 სექტემბერს ხევსურეთის არაგვის მოსადევართ გუდამაყრის უღელტეხილი-საკენ ავიღეთ გეზი. გზა თავდაპირველად ხეობას შესდევდა, მერმე კი მთის აღმართს შევუდექით ვიწრო საცალფეხო ბილიკით. აქ კინაღამ დატვირთული ცხენი არ დაგვიგორდა, მაგრამ მილიციონერმა დროზე უშველა და საანალიზოდ წამოღებული მინერალური წყლის ნიმუშებით სავსე ბოთლები დამსხვრევას გადაგვირჩინა. უკანაფხოსაკენ მიმავალ გზაზე ამ სოფლამდე 3¹/₂ კილომეტრის მანძილზე, უღრან ტყეში მივადექით დიდათ სახელგანთქმულ და ხევსურების სათაყვანო (ხატს) „ფუმის-ანგელოზის“ სამლოცველოს.

15 აგვისტოს ამ ხატობაში თავს იყრიან არა მარტო ადგილობრივი ხევსურები, არამედ შორეული სოფლებიდანაც იციან მოსვლა.

აქ მოდიან აგრეთვე თუმები, ფშავები და მთიულელებიც. ფუძის ანგე-

- 144 -

სამ. მ. ა. ანგე. უკეთესი ფშავები. ანგის მთიულეები. ანგის მთიულეები. ანგის მთიულეები.

- 145 -

ლოზს სამლთოდ „საკლავს“ (ცხვარს ან ბოჩოლას) დაუკლავენ, და საწირავად ვერცხლის ნივთებს მიართმევენ. სამლოცველოს მახლობლად ჩამომწკრივებულია რამდენიმე ირმის რქა და მავთულზე ასხმული პატარა ზარები. ზარები იმდენია, რომ დათვლაც ვერ შევძელით, ამის გარდა ათიოდე საშუალო ზომის ზარიც ურევია. ეს პატარა

სურ. 41. ყამარაული (ხევსური).

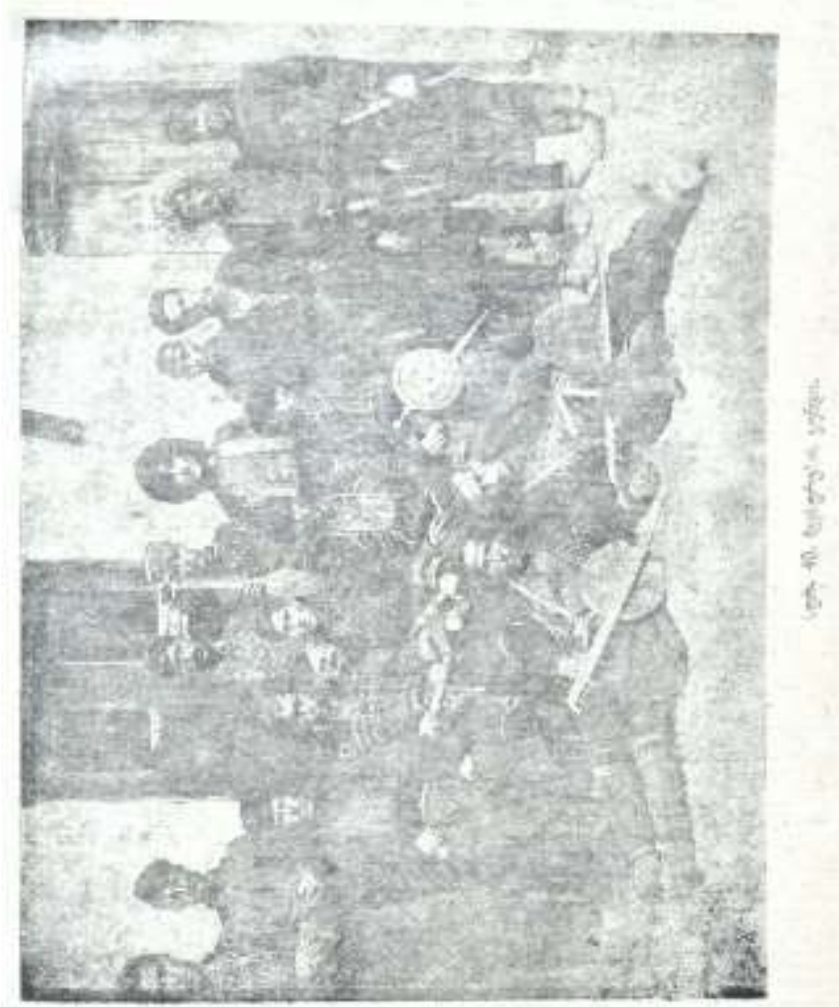
ზარები სამლთოდ შეთქმულ ცხოველებს ყელზე ექნებოდათ შებმული

დაკვლის დროს, საშუალო ზარები კი, ალბად, შეწირულებაა. იქვე მახლობლად გამართულია 2 ლუდის სახდელი. დღეობა ხშირად ბოლოვდება ჩხუბით, აყალ-მაყალით, ცემა-ტყეპით, ზოგჯერ კი მკვლელობითაც.

იქაურობა ყველაფერი კარგად დავათვალიერეთ, ფოტოგრაფიულად გადავიღეთ და სოფ. **უანახოსაკენ** გავწიეთ ამ სოფლიდან იწყება გუდამაყრის უღელტეხილის ფხიტის გადასავალი. ცხენებს ვაჭამეთ და ნაშუადღევს ორის ნახევარზე აღმართებს შევუდექით, მაგრამ სანამ ქედს მივალწევდით, ამოვარდა ქარბუქი და თოვლ-ჭყაპი წამოგვიშინა. მთლად გაზუნზულულები ფეხით მივდიოდით. მთის ქედს მივალწიეთ, მაგრამ საშინელი ქარიშხალი გვიტაცებდა და გვაკოტრიალებდა. გავცდით ხევსურეთის სოფელს **ბაკურხევს** და საღამოს 6 საათზე, როგორც იყო გადაღმა თავქვე დავუშვით და შე-

სურ. 42. ხევსურების ბავშვების ჯგუფი ხვთისო ჭინჭარაულის მეთაურობით, რომელნიც ხევსურეთიდან ფეხით ჩამოვიდნენ ტფილისში სასწავლებელში შესასვლელად.

– 148 –

ვეცადეთ გუდამაყრის პირველ სოფლამდე მაინც მიგვეღწია. იქ მიგვიღო გუდამაყრელმა **ივანე ჩოხელმა**. ჩვენი მასპინძელი ისეთი გულუბვი აღმოჩნდა, რომ თიკანიც კი დაგვიკლა, რასაც განსაკუთრებულის სიამოვნებით შევექეცით. ისე დანატრულებულნი ვიყავით ცხელ საჭმელს, რომ თიკნის ნახარშსაც კი სიამოვნებით ვხრუპავდით. აქ გავათიეთ ღამე ისევ ბან-კალოზე. მეორე დღეს, სისხამ დი-

ლითვე დავეშვით გუდამაყრის ხეობით ფასანაურისაკენ და დილის თორმეტის ნახევარზე უკვე იქ ვიყავით. აქედან დუშეთში გავაბრუნეთ ცხენები და ჩვენი მხლებელი მილიციონერები. ჩენ კი ნაშუადღევს 2 საათზე საფოსტო ავტომობილით ყაზბეგისაკენ გავემართენით.

ყაზბეგში მისვლისთანავე, იმავე დღეს შევუდექით არხოტში გამგზავრების სამზადისს, ცხენები ვიქირავეთ, და მეორე დღე დილით გავემგზავრეთ. თან გვახლდა აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილე და ერთი მილიციონერი.

არხოტისაკენ მიმავალი გზა ხეობას შესდევს, გაივლის სოფ. სნოს, ახაციხს, კარგუჩას და მერე დაქანებული მთის ფერდობით სოფ. ჯუთაში შეგიყვანთ. ჯუთის აღმართი 5 კილომეტრი მაინც იქნება.

ჯუთაში მილიციონერი სოფლის წარმომადგენელმა აკია არაბულმა შესცვალა, რომელსაც არხოტამდე უნდა გავეცილებინეთ, მაგრამ გზაში ხევსურები შემოეყარნენ, არაყი ჩაღლივა, ცოტა მანძილზე გაგვაცილა, მაგრამ ცხენიდან გადმოვარდა ხრამში და ისევ უკანვე გამოვაბრუნეთ.

ჯუთიდან ჯერ ხეობას შევლეთ, მერმე მთის კალთობებს და, ბოლოს, როგორც იყო ჯუთის გადასავალს მივაღწიეთ. გადასავალისაკენ მიმავალი საცალფეხო ბილიკი ციცაბო შეღმართ შესდევს, მგრამ პირველი მთა რომ ავიღეთ, გადასავლისაკენ გზა დაღმა დაეშო. სწორედ საღამოს 5 საათზე მივაღწიეთ მწვერვალს. ეს მწვერვალი 3383 მეტრის სიმაღლეზეა ზღვის დონიდან. აქედან საუცხოვო სანახაობა გადიშალა ჩვენს წინაშე ყოველ მხრივ: ჩვენს თვალწინ გადაჭიმულიყო განუწყვეტელი მთის გრებილები და ხეობები, იქ კი ძირს მთის ბსკერზე მოსჩანდა რამდენიმე უდნობი ყინულები, საიდანაც მოწანწკარებდა ნაკადები. ეს იყო არხოტის წყალის სათავეები.

მთის ქედზე შევისვენეთ და თავდაღმართზე დავეშვით. დაღმართის ჩავლას ორი საათი მოვანდომეთ. მთის კალთობები ჯერ მეტად ფრიალად იყო ჩამოლესილი, მერე კი ცოტა დამრეცად მისდევდა. აღმართ-დაღმართები ფეხით ვიარეთ მთელ 5 საათს და ძალიან მოვიქანცენით. ამასთანავე სიბზნელემაც გვიწია და გზის გაგრძელე-

ბა სახიფათო იყო, სადმე ღრანტე ხევხუვებში გადავიჩხებოდით. ამის გამო გადავწყვიტეთ იქვე, მთის უბეში გავვეთია ღამე.

სუსხანი ღამე იყო. ცხენები საძოვარზე მიუშვით, საბნებში და ნაბდებში გავხვიეთ და თავი მივდეთ, მაგრამ სიცივისაგან გავითოშეთ. სისხამ დილითვე წამოვხტით ზეზე და არხოტისაკენ გავეშურეთ.

ამ მთის ბილიკებზე ხან ფეხით ვიარეთ, ხან ცხენებით და ორი საათის მგზავრობის შემდგომ თვალი მოვკარით **კვირი-წმინდის** სადარაჯო კოშკს. გულში ნათელი ჩაგვიდგა, ჯერ ერთი იმისათვის, რომ არც ერთმა ჩვენთაგანმა გზა არ იცოდა, მეორეც, ასეთი მძიმე მგზავრობაც მოგვბეზრდა.

არხოტში ასეთი სადარაჯო კოშკი ორი ყოფილა. ადგილობრივი ხევსურების გადმოცემით ეს კოშკები ვახტანგ მეფის დროს არის აგებული.

არხოტში მხოლოდ ხევსურები ცხოვრობენ. ამ რაიონში სულ 39 კომლია. არხოტელები თავდაპირველად უნდობლად შეგვხვდნენ. მაგრამ როდესაც ჩვენი მისვლის მიზანი შეიტყეს, უფრო მეტის ნდობით მოგვეკიდნენ.

ერთადერთი კულტურული ადამიანი არხოტში გახლავთ აღმასკომის მდივანი, ხევსური **თომა ბალიაური**. იმან გულთბილად მიგიღო, მუდამ თან გვახლდა და გვიზიარებდა ადგილობრივ ზნე-ჩვეულებებსა და ადათებს.

ამ სოფელში ჩვენ გავხსენით ფოსტის სააგენტო, დაუქირავეთ წერილების დამტარებელი, მოვაწყვეთ საქართველოს მთიელთა კულტურული საზოგადოების განყოფილება და ქობ-სამკითხველო, რომელსაც დავუტოვეთ მთელი დარჩენილი ლიტერატურა.

არხოტელები უმეტეს ნაწილად სოფლის მეურნეობას მისდევენ; მოჰყავთ ქერი და კართოფილი; უმთავრესად კი მათი ხელობა მესაქონლეობაა. აქაური ძროხა პატარაა, ცოტა საკვებს მოითხოვს, დღეში 1¹/₂-დე ვედრო რძეს იწველის, რომლის ცხიმოვნებაც 6 % უდრის. ამის გამო აქ ძროხის შენახვა სახეირო საქმეა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ხევსურებში ძალიან გავრცელებულია ლოთობა. იქ მანდილოსნები უფრო შრომის მოყვარეობას იჩენენ, ვიდრე მამაკაცები. ხევსურის ქალო, ოჯახური საქმის გარდა მინდვრის სამუშაოსაც უძღვება: ქერსაც ის მკის, კართოფილსაც ის იღებს, საქონელსაც ის უვლის და სხვა.

არხოტში ერთი დღე და ღამე გავატარეთ. მეორე დღეს კი, სექტემბრის 25-ს, უკან ვიბრუნეთ პირი. დილით აგვიდუღეს წყალი,

ჩაი გაახელით და თომა ბალითურის თანხლებით, იმავე-გზით ყაზბეგში დავბრუნდით.

დაბრუნების დროს გზაში უხიფათოდ მაინც ვერ გადავრჩიოთ. ჩვენი პატივცემული ქიმიკოსი ცხენიან ხრამში გადაგვივარდა, მაგრამ, საბედნიეროდ ღრმა ხრამი არ იყო და მხოლოდ გულის ფეთქებით გადაარჩა.

საღამოს 7 საათზე ყაზბეგს მივაღწიეთ, ცხენების ქირა გავისტუმრეთ და მეორე დღეს 27 სექტემბერს ტფილისისაკენ ვიბრუნეთ პირი.

მეტი ყურადღება მთას და მის შემოქმედებას

**პროფ. აკ. შანიძე: „ქართული ხალხური პოეზია“, ტ. I.
ხევსურული. სახელგამი 1931 წ.**

ჩვენი მთა, როგორც თავის გეოგრაფიულ მდგომარეობით, ისე ბუნებრივ სიმდიდრით ჯერჯერობით; ნაკლებად არის შესწავლილი და გამოკვლეული; რაც შეეხება მთის ხალხის ყოფა-ცხოვრების, ზნე-ჩვეულების, მათი წარსულის და აწმყოს შესწავლას ამ დარგშია, სამწუხაროდ, ცოტა რამ არის გაკეთებული.

ჩვენი მწერლები, მკვლევარები, მეცნიერები ძალიან იშვიათად მიმართავენ ხოლმე მთას მის შესწავლის მიზნით.

განსაკუთრებით მდიდარია მთა (თუშ-ფშავ-ხევსურ-მთიულეთი და ხევი) ხალხური პოეზიის ნიმუშებით და ეს ხალხური შემოქმედება, თანდათანობით იკარგება, იბნევა, დავიწყებას ეძლევა. ჩვენი ინტელიგენცია (მცირეოდენის გამოკლებით) არამც თუ არ იცნობს მთის ხალხის ზნე-ჩვეულებას, ყოფა-ცხოვრებას და შრომა-შემოქმედებას, ძალიან ხშირად ვერც-კი არჩევს ერთმანეთისაგან ხევსურს ფშაველისაგან, მთიულს გუდამაყრელისაგან და სხვა. მან არ იცის უბრალო გეოგრაფიული მდებარეობაც კი ამ კუთხეებისა იმ დროს, როდესაც უცხოელებს დაქსელილი აქვს ჩვენი მთები და არა მარტო მთის გეოგრაფიული მდებარეობა აქვთ შესწავლილი, არამედ შესწავლილი აქვთ მთის ხალხს ზნეჩვეულებანი და მათი კულტურაც.

მთა თავის გეოგრაფიულ პირობების გამო საუკუნოებით კარ-ჩაკეტილ ნატურალურ მეუღნეობას ეწეოდა და ზოგიერთ კუთხეებში ახლაც ეწევა ამ კარჩაკეტილობას. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დღიდან მნიშვნელოვანი გარდატეხა ემჩნევა: მთა დაიძრა და მიისწრაფის კულტურისაკენ, სოციალისტურ აღმშენებლობისაკენ; მთის ახალგაზრდობა მასიურად სტოვებს მთას, ძველ ადათებს და

– 151 –

ზნე-ჩვეულებებს, ითვისებს ახალ სიციალისტურ იდეებს და ამრიგად თავისთავად იშლება კვალი ძველი ხალხური ზეპირსიტყვაობისაც.

საბჭოთა ხელისუფლების სინამდვილეში, როდესაც მთელი ყურადღება ჩამორჩენილ მთის მოსახლეობისაკენ არის მიპყრობილი, როდესაც საუკუნეებით დაჩაგრულ, როგორც ისტორიით, ისე ბუნებით, მთის ხალხის ბუნებრივ ნიჭს და მის შემოქმედებას ფართე გასაქანი ეძლევა, სწორედ ასეთ დროს, ჩვენი ინტელიგენცია, მოწინავე ახალგაზრდობა, მწერლები და მეცნიერები თითქმის არავითარ ყურადღებას არ აქცევენ ამ მდიდარ მასალას, რომლის შესწავლა ყოველმხრივ საჭიროა და სასურველი.

პროფი აკ. შანიძის წიგნი „ხალხური პოეზია“ (ხევისურული) ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს. იგი ძვირფასი განძია არა მარტო როგორც ლიტერატურული ნაწარმოები, არამედ ენათმეცნიერების თვალსაზრისითაც.

ამ წიგნში, რომელიც გარეგან შეხედულებით უკვე იზიდავს მკითხმულს, ჩვენ თვალწინ სრულიად ახალი, ჩვენთვის თითქო უცხო ქვეყანა არის წარმოდგენილი, თავისი ზნე-ჩვეულებით, გმირული სულით, თავისებური სიყვარულით და მსოფლმხედველობით. კითხულობ და გიკვირს ენის სიმდიდრე და მოქნილობა, ლექსთა დახვეწილობა და მრავალსახეობა.

ამ წიგნს სიამოვნებით გადაიკითხავს როგორც წერაკითხვის მცოდნე მთიელი, რომელიც მშობლიურ ხშირად გაგონილ და ფანდურზე დამღერებულ ლექსს ან თქმულებას წიგნში შეხვდება, ისე მოსწავლე ახალგაზრდა და მეცნიერი-ლინგვისტი.

ჩვენი მწერლები და სახელმძღვანელოების ავტორები ხშირად სასაცილო და უზადრუკ თერმინებს ქმნიან ამა თუ იმ ცნების ქართულ გამოთქმისათვის, ჩვენ ქრესტომატიებში ძალიან ხშირად ხალ-

ხური პოეზიის ნიმუშებად ტფილისურ შაირებს და ადგილობრივ შეთითხნულ საარშიყო ლექსებს ათავსებენ იმ დროს, როდესაც ჩვენი მთის ხალხური პოეზია მდიდარია, როგორც საგმირო და მითიური ეპოსით, ისე ლირიკით.

საჭიროდ და სასურველად მიგვაჩნია, რომ ჩვენი სახელმძღვანელოების ავტორებმა ფართედ ისარგებლონ აკ. შანიძის წიგნით და სახელმძღვანელოებში შეიტანონ ხალხური პოეზიის ნიმუშები, რომლებიც ადვილად გასაგები იქნება, როგორც მთიელ, ისე ბარის ახალგაზრდობისათვის.

პროფ. შანიძემ პირველმა გადადგა გარკვეული ნაბიჯი და თავი მოუყარა დაფანტულ ხალხურ შემოქმედებას, რის შედეგათ

– 152 –

მივიღეთ უკვე დაბეჭდილი „ხალხური პოეზიის“ პირველი ტომი. როგორც ავტორი აღნიშნავს, ეს წიგნი მხოლოდ პირველი ტომია (ხევსურული); ამას მოჰყვება ფშაური, მთიულურ-გუდამაყრული, მოხეურითუშური და ჩვენ ღრმად ვართ დარწმუნებული, რომ დანარჩენი ტომებიც ისეთივე განძი იქნება მწერლობისათვის, როგორც პირველი ტომია.

პროფ. შანიძეს, არ დაუზოგავს არც დრო, არც შრომა და ენერგია, რომ ეს წიგნი ყოველმხრივ უნაკლო ყოფილიყო და ეს შესძლო კიდევ, მაგრამ ერთ პირს, როგორც არ უნდა იყოს ის, არ ძალუძს ასეთ საზოგადოებრივი მნიშვნელოვანი შრომის სასურველად დაბოლოება უკეთუ, როგორც სახელმწიფოებრივ, ისე საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და ყველა კულტურული ძალები, როგორც მთისა, ისე ბარისა, არ დაეხმარებიან პროფ. უსორს ამ დიდ საქმეში.

დასასრულ საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ რამდენიმე ჩვენის აზრით წვრილმანი ნაკლი, რომელიც წიგნში გვხვდება.

1. ძალიან ნაკლებია წიგნში მითიურ ეპოსის ნიმუშები.
2. სასურველი იყო წიგნის ბოლოში მოეთავსებია მოკლე ლექსიკონი ხევსურულ და ფშაურ სიტყვებისა, რომლებიც ძნელად გასაგები იქნებიან არა მთიელ მკითხველთათვის; დარწმუნებული ვართ ეს ნაკლი შემდეგ ტომებში გამოსწორდება.

3. არ იქნება ზედმეტი, ჩვენის აზრით, შეტანილი ყოფილიყო წიგნში ხალხური (ხევსურ-მთიულური) ანდაზები, გამოცანები და

ზღაპრები, რომლებიც უხვად არის გაბნეული მთაში, განსაკუთრებით ხევსურეთში.

4. წიგნში ალაგალაგ გვხვდება ხევსურულ ლექსებში მოხეური გამოთქმები ან და მოხეურში – ხევსურული; ეს არც არის საკვირველი. რადგან ყველა ეს კუთხეები, მოწყვეტილნი ბარის ცხოვრებას, ერთმანეთთან ეკონომიურად მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი და თქმა არ უნდა ეკონომიურმა ურთიერთობამ ერთგვარი გავლენა იქონია ამ კუთხეების კილოებზე.

აღნიშნული მითითებანი იმდენად უმნიშვნელოა, რომ სრულე-ბით არ უკარგავს წიგნს თავის ღირსებას და სრულ იმედს გამო-ვთქვავთ, რომ სახელმწიფოებრივი, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და დაინტერესებული პირები ყოველმხრივ ხელს შეუწყობენ და სა-შუალებას მისცემენ პრ. შანიძეს თავის შესანიშნავ შრომის დასა-მთავრებლად.
